

•

Felsefe û Civak

Abdusamet Yîgît

Weşanên

.
. .
. .
. .

Felsefe û civak
@Abdusamet yigit
Weşanên civakî
2011-Almanya-Berlin

.
ISBN 968-4-900905-30-0

Pêşgotin:

Felsefe û civak wê weke du têgînên ji hev cihê bin. Lê di temenê hev fahmkirinê de wê weke du lingên hev ên giring jî wê bi demê re wê bibin. Bi teybetî piştî demên ronansê û pê de wê, zêdetirî wê felsefe wê li ser temenekê civakî wê weke çerçoveyek hizirkirin a rasyonel a giirng wê xwe bi wê re wê re wê bide dîyarkirin.

Weki din jî wê felsefe wê, weke têgînek bi wê hizirkirinê a li nava civakê wê rewşa têkiliyên wê yên nava wê, pêvajoyên wê yên pêşketinê aliyên wê yên weke destûrî, dîrokî, felsefeyî, civaknasî, derûnî, rewîstî, bawerî û hwd re wê, li ser wan bisekinê û wê di wê temenê de wê li gorî rastiya civakê bi temenekê rasyonel wê bixwezê ku ew çerçoveyek wê ya bi fahmkirinê re wê çêbikê û wê werênê ser ziman.

Li ser çerçoveya pêvajoyên hizirkirinê ên bi felsefeyê li nava civakê wê, di wê temenê de wê mejuya wê heta demên kevnera wê here. Di nava felsefeyên kevnera de wê, mijarên civakî ên weke bi destûrî, qarakterî, keseyetî, rewîstî û hwd re wê, di hin awayna de wê bê hildan li deest. Di wê temenê û çerçoveyê de wê hizrên sokrat, platon, aristo û hwd wê mirov karibê weke minaq bide. Di dewama wê de wê, jî mirov dikaerê wê werênê ser ziman ku wê mijare civak û felsefeyê wê di wê çerçoveyê de wê êdî wê di demên serdemên kevnera de wê, çerçoveyek fahmkirina a hevdû wê bi wan re wê biafirê.

Felsefe wê weke felsefeya civakî û civak jî wê weke civake felsefeyê û hwd wê, di rengekê de wê şîroveyên wan wê were pêşxistin. Pêvajoyên felsefeyê wê, di temenekê de ku wê li ser çerçoveyek fahmkirinê wê bibin wê bi wê re wê, bi pêşketina rasyonelîzebûnê di wê de re wê, di rengekê de wê, mijarên nava jîyanê û hwd wê di wê temenê de wê di xwe de wê bike mijar.

Di wê temenê de wê mijare felsefeyê wê di wê temenê de wê di reng û awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê, di rengekê de wê, bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, dema ku wê felsefe wê weke rêya fahmkirina têkiliyên nava mirov wê pêşkeve û pê de wê, êdî wê bi wê re wê civaketî jî wê di şewayekê de wê bi wê re wê bidest jîyankirina pêvajoyên xwe yên pêşketinê wê bi wê re wê bike.

Di renekê de wê, felsefe wê, temenê zanistên civakî û pêvajoyên wan ên pêşketinê re wê di wê temenê de wê êdî wê hin bi hin wê di reng û awayekê de wê bidest afirandinê wê bike. Wê çendî ku wê li ser wê temenê wê di fahmkirina civakî, pêvajoyên wê yên jîyankirinê û hwd wê kûrbûn wê bibê wê bi wê re wê temenê pêşxistina van aliyên zanînê ên civakî jî wê bi wê re wê di renekê de wê biafirê. Bi sere xwe weke têgînek civakî a hizirkirina li aliyên wê yên çandî, rewîstî, kevneşopî, dîrokî û hwd wê bi wê re wê bibê. Bi wê re wê, rengên nû ên hizirkirinê wê bi rêyên nivîsandinê û hwd re wê di nava jîyane civakê de ku wê weke temenê xwandinê wê bi wê re wê biafirênin wê bê pêşxistin.

Minaq aliyên weke bi wêjeyî, hûnerî, pêykelqûsandinê û hwd ku wê bê pêşxistin wê weke aliyên ku wê di wê çerçoveyê de wê bîn pêşxistin bin. Wê weke van wê gelek aliyên din jî wê bîn pêşxistin.

Weki din wê civak wê bi pêvajoyên xwe yên pêşketinê re wê, bi herêmî û gelemêrî û hwd re wê bidest pêşketina xwe wê bike. Di roja me de wê gotinên weke 'civake navnetewî' û hwd wê li ser wê temenê ku wê di wê de wê gelek civak wê werina cem hev û wê têkiliyên wan wê bi hev re wê hebin wê li ser wê temenê wê bê bi navkirin. Weki din jî wê hebûna gelek civakan wê bi wê gotinê re wê, di renekê de wê, were ser ziman.

Di awayekê din de jî wê, ev pêvajoyên civaketiyê ên giştî û teybetî wê di awayekê de wê, bi temen û têkiliyên li hev bandûrkirinê û hwd re wê, di renekê de wê weke ku wê pêşkevin. Di wê temenê de wê, dema ku wê bahsa civakên navnetewî wê were kirin li ser temmenekê rêgezî û destûrî ên gelemperî re wê fahmbikê û wê di wê temenê de wê xwediyê çerçoveya xwe ya bi salixkirinên maf û azadiyê û hwd re jî wê di temenekê zêhnî û hişmendî de wê were fahmkirin û ser ziman. Weki din jî wê dema ku wê bi netewî û ankû herêmî bahsa civakekê wê were kirin wê di nava wê de jî wê, bi destûrî ew salixkirinên ku wê di awayekê de ku mirov dikarê di wê rengê de wan fahmbikê wê karibê werênê ser ziman.

Felsefe wê hinekî wê di nava xwezaya wê ya ku ew di wê de dijî de jî wê civakê wê bi têkiliyên wê yên xwezayê derve û xwezayê wê bi xwe re wê li ser temenekê fenomenolojikî û hwd re wê, li wê bihizirê û wê, di wê temenê de wê, pêvajoyên hizirkirinê û fahmkirinê wê di dewama wê de wê bike ku ew pêşbixê. Di wê temenê de wê, têkiliyê xwezayî jî wê bi jîyane mirov û ankû jîyankirinên mirov ên xwezayî re jî wê ji temen ve wê di şewayekê de wê weke ku wê bi afirênê.

Bi teybetî piştî demên pêvajoya endûstriyalismê û pêşketina wan re wê pêvajoyên pêşketina civakî ên di wê temenê de temenê de wê pêşkevin û wê bi zêdeyî wê li ser temenekê ku wê mirov karibê di wê çerçoveyê de li ser wê bisekinê bê. Têkiliya jîyane hilberînê û pêvajoyên pêşketina mirov wê di wê temenê de wê bê dîtin ku wê ji temen ve wê bi hev ve wê hebê.

Li ser temenê fahmkirinên civakî û hwd re wê, dema ku mirov li wê binerê wê bi wê re wê were dîtin ku wê ji wê demê û pê de wê gelek felsefe, teori û zanist wê di çerçoveya pêvajoyên fahmkirinên civakî û hwd de wê pêşkevin. Wê di dewama wê de wê pêvajoyên fahmkirinê wê bi wê re wê, werina pêşxistin. Civake zêhnî û ya ne zêhnî wê di wê temenê de wê pêvajoyên wê yên pêşketinê wê xwe bidina dîyarkirin.

Di aslê xwe de em di wê temenê de wê dema ku em bi nerînekê bahsa pêvajoyên vegûharênê li ser têtîna bûjene vegûhar a di jîyanê de re wê dikin em wê derkên wê yên di meji de ku ew jî wê di rengê de wê bi wê re di hemrengê de wê, pêvajoyên vegûharênê ên bi fenomenolojikî wê çawa wê di xwe de wê bi heman rengê wê ji aliyê zêhnî ve wê di xwe de wê bijîn wê ew jî wê weke aliyekê din ku wê ji temen ve wê bandûrê li pêvajoyên jîyankirinê û pêşketinê ên jîyane civakî û kes dikin bin dikarê li wan were lêhizirkirin.

Descartes wê dema ku wê bahsa bûjene di xwe de di gûharê û pêvajoyên wê yên vegûhar wê bike wê ji aliyekê din ve jî wê weke ku wê çawa wê temenê vegûhar ê li ser wê re ku wê di nava jîyanê de ji aliyê wê ve wê bibê wê bale bikişênê li ser wê. Lê di aslê xwe de ew derkên ku ew ji wê dihên kirin wê di mejiyê me de wê, weke xwe nemênin. Wê ew jî wê di rengê de wê pêvajoyên gûharênê li ser temenê bi derkên nû û hwd re wê bikin û wê bijîn. Di wê temenê de wê ev pêvajoya vegûhar wê weke ku wê çawa ku mirov ji aliyê dervê ve wê, bi temenê bûjenî û fîzîkî wê, dikarê wê bi wê rengê wê fahmbikê wê bi heman rengê wê ji aliyê fenomen û pêvajoyên fahmkirinê ên hizirî, bi temenê têkiliyên wan ên bi hevdû re, derkên nû ku mirov dike û hwd re wê li ser temenê hizirkirinê û hwd re wê bike.

Civak û ankû civaketî wê di serî de wê bi pêvajoyên xwe yên pêşketinê re wê dema ku mirov li wê bihizirê wê di awayekê pirralî de wê, li ser temenekê hizirî û felsefeyî wê di wê rengê de wê fahmkirina wê bi derfet bê. Li ser wê temenê wê, dema ku mirov wê bi wê re wê li wê bihizirê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di dewama wê

de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê werênê ser ziman.

Di pêvajoyên bi têkiliya felsefeyê û civakê de wê li ser temenekê rasyonel wê di demên kevnera û heta berî wê de wê çawa wê di rengekê de wê, bi rewşên rêveberî ên bajarîyî û hwd re wê, bi sazûmanek welaî wê bibin wê werina dîtin. Di wê temenê de wê komên rêvebir wê bi hin wê derkevin li pêş. Wê bi zanîna rêvebirinê re wê ramyarî wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Dîrokzanî, felsefezanî, civaknasîzanî û hwd wê di wê temenê de wê di reng û awayekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê pêşkeve. Nivîsandinên ku wê werina kirin wê bi demê re wê, çawa wê di rengekê de wê çerçoveyek hizirkirinê a rasyonel li jîyanê wê bi xwe re wê biafirênin wê hin bi hin wê were û bibê.

Di wê temenê de wê jîyane şariştan û ankû sivil wê rengê û çerçoveya wê bi salixkirinên ku ew bi hizrî û hwd re dihênkirin re wê êdî wê pêşkeve û wê rengê wê xwe di rengekê civakî de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Hizrên aristo û berî platon ku ew li ser wê temenê dihênê ser ziman wê di rengekê de wê, di mijara şewayên nivîsandina dîroka civakê, têkiliyên nava wê, têkiliyên xwezayê û şêwa û awayên fahmkirinê û hwd de wê di rengekê de wê temen û çerçoveyek hizirkirinê wê biafirênin.

Felsefe wê, pêvajoyên di xwe de qaydkirinê ku wê bike wê di rengekê de wê dema ku wê dem wê were demên serdemên navîn û demên wê yên skolastikî wê bi wê re wê temen û pêvajoyên fêrbûnê wê bi bingih bike. Di wê rengê de wê, ev çerçoveyên fêrbûnê wê di rengekê de wê, çerçoveyek civakî a ku mirov wê bi wê re wê di rengekê de bi wê bihizirê û fahmbikê wê biafirênin.

Di wê temenê de wê, pêşketina zanînê û bi wê re gîyanekê di fahmkirinê de a bi hevdû ku ew wê bi wê were fahmkirinê wê bibê. Gîyan wê di aslê xwe de wê di dîmen û awayekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê, li ser temen û çerçoveyek derûnî re wê, xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Wê, êdî wê, dema ku wê gîyanê dîmenek derûnî stand wê, ew dem û dîmen wê taqabûlî dema pêşketina civakî û pêvajoyên wê yên pêşketinê jî wê bike bê. Ev wê nişanaka ku wê her tişt ku wê weke bi aqil wê çawa wê di dîmenekê de wê bi wê re wê were fahmkirin wê weke encama wê jî bê.

Abdusamet Yigit

Destpêk; felsefe û Civak

Di aslê xwe de wê, dema ku mirov weke mijarekê hebûna civakê û felsefeyê bi hevdû re hilde li dest wê, gelek aliyên bi hizirî û şewayên hizirkirinê wê di nava wê de wê, xwe bidina dîyarkirin. Di cih de wê hema bêja wê pirsê pêşî ku wê were hişê mirov wê ew bê ku ma hemû zanîna me ya ku em dihênina ser ziman wê, ne ji bo civakê û pêvajoyên wê yê pêşketinê bê, bê. Rasta ku wê, hemû zanîna me di wê temenê de wê, her yekê wê ji aliyekê ve wê rewş û mijarek civakî wê ji aliyê xwe ve wê hilde li dest û wê, bêtê ser ziman.

Çand û civak, derûni û civak, civaknasî û civak, rewîst û civak, ramyarî û civak, bawerî û civak, dîrok û civak û hwd, di wê rengê û awayê mirov dikarê navê wan li dûv hevdû rêz bikê û bi çerçoveya navê civakê re wê werênê ser ziman. Di serî de wê, mirov dikarê wê bêtê ser ziman ku wê gotina civakê wê, temenê wê li ser têtînek li hev bûnê û bi hevdû re danîna têtîliyê wê bi xwe re wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, gotina civakê wê di serî de wê, xwediyê wê temenekê têtîliyê a ku ew bi xwe re salixdikê a xweza bê. Em wê dema ku em tenê li ser wê re wê hildina li dest û em pêde herin emê wê di wê temenê de wê bi wê re wê, bi gelek aliyên wê werênina ser ziman.

Lê li vir, mabesta me bi têkiliya gotina civakê û felsefeyê re wê di serî de wê weke aliyekê giring wê bi çend gotinan wê werênina ser ziman. Wê weke aliyekê wê yê giring wê çawa wê temenekê fahmkirinê ê ku ew bi wê karibê xwe fahmbikê, pêvajoyên xwe yên pêşketinê derxê li hiş û hwd re wê fahmbikê. Di serî de wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman.

Xabatek bi vê rengê wê di serî de wê karibê xîsmetê têkiliyek baş a bi hevdû fahmkirinê, xwe fahmkirinê û derxistina li têgihîştinê, li xwe heybûn û bi wê re li ser xwe û pêvajoyên xwe yên gotinê xwestin û karina bûyina xwedi gotinê jî wê kaeribê bi xwe re werênê. Ber vê yekê wê, di serî de wê, weke aliyekê wê yê giring wê, di wê rengê de wê, dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê, bi wê rengê wê fahmbikê. Di aslê xwe de wê, mijare civak û felsefeyê wê di wê temenê de wê, di şêwayekê de wê weke ku mirov dikarê wê werênê ser ziman wê, di serî de wê, di awayekê de wê, bi têkiliya fahmkirinê a bi pêvajoyên felsefeyê û bi wê re xwe dîtinê re wê, karibê were hildan li dest. Di nava rûpelên dîrokê ên hizir de wê, dema ku wê hizir wê were ser ziman wê, hertimî wê ji aliyekê ve jî wê, çawa wê, ji aliyê ku ew were ser ziman wê, xîsmetê ji rastiya civakê ji wê aliyê ve wê bikê wê, bi wê armancê wê were ser ziman.

Di nava têgînên baweriyên de jî wê, weke ku em di destpêka xiristiniyatekê de bi gotinên k uwê li ser nava Îsa re wê werina ser ziman wê, di wê rengê de bin ku wê, çawa wê, baştirin wê, temenekê fahmkirinê wê ji aliyê xwe ve wê îdia bikê ku wê bide mirov. Di wê rengê de wê, têkiliya fahmkirinê û baş dîtinê, fahmkirin û baş nêzbûnê û hwd re wê, di rengekê de wê bi hevdû re wê were danîn. Di demên aqil de wê aliyekê din jî wê bi wê re wê, di dewama wê de wê were ser ziman. Ew jî wê ew bê ku wê zanîn wê weke bergirek ku mirov wê bi wê re wê li ser temenekê wê, parastinê jî wê bi wê di nava jîyane xwe de wê ji xwe re wê, were ser ziman.

Dema ku wê, di roja me de wê rejimên serdest wê ji aliyekê ve wê bixwezin bandûrê li mirov bikin û ankû bikina bin sehet a xwe de wê, çawa wê, ji aliyên ku ew kêm dizanin û ankû ne di farqê de na ve wê, nêz bibin. Ev wê weke xosletekê wan ê ku wê weke 'gafil girtinê' jî bê. Di wê rengê de wê, ev wê, di wê temenê de wê, weke rewşek ku wê ji aliyekê ve wê weke mirov di rewşa dervî zanînê û hiş de bê wê, di wê temenê de wê weke ku wê baştirin wê, were binsehêtkirî wê li wê were

nerîn. Ji aliyekê din ê bi vê aliyê ve girêdayî wê ev wê karibê were ser ziman ku wê, dema ku mirov wê bi zane bê wê, karibê bandûrên neyînî û ankû weke yên ku ew kes û hêzên dervî me dixwezî wê ew were kifşkirin û wê di dewama wê de wê, ew pêşîya wê were girtin. Di wê temenê de wê mijara zanînê wê weke aliyekê wê yê girng wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Di nava civakê de wê, dema ku mirov wê, di rengekê de wê, hebûna wê weke aliyekê fîzîkî û objeyî wê werênina ser ziman wê, di rengekê de wê, aliyên wê yên weke bi têkili, hizirkirin, pêvajoyên pêşketinê û hwd jî wê weke aliyna ku wê bi têgîna hizirkirinê û hwd re wê, di wê temenê de wê beremberê wê werina ser ziman bin. Di wê rengê de wê mijara civakê û hizir wê, di wê rengê de wê, mirov dikarê wê pêşî wê di rengeê mirovekê laşê wê û mejiyê wê de wê hilde li dest. Wê hebûna wê ya fîzîkî û ankû laşî wê, hebê û wê, di wê temenê de wê pêvajoyên wê yên pêşketinê wê bi şêwayên wê yên têkiliyê re wê bibin. Di dewama wê de wê, bi wê re wê bi xwe fahmkirinê û hwd re wê, pêvajoyên xwe yên fahmkirin, têgihîştinê, derxistina li hiş û hwd wê, di reng û awayekê de wê, bide dîyarkirin.

Di wê rengê de wê, pêvajoyên hizirkirinê wê dema ku mirov wê, li ser temenê hizirkirinê re wê werênê ser ziman wê, di nava wê de wê, weke aliyên ku ew çawa dijî, çi dijî bi çi rengê dijî û hwd wê, di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di wê mijare hizirkirinê wê bi serê xwe wê, di rengekê de wê, aliyekê wê yê keseyetî biqasî ku wê hebê wê wilqasî wê aliyê wê yê civakî wê hebê.

Di wê çerçoveyê de wê, ev di çerçoveya ziman de jî wê, di wê rengê de wê, ya ku wê di serî de wê ji gotinê wê were fahmkirin wê di wê temenê de bê. Minaq wê dema ku em di gotinên ziman de bêjin 'jin', 'mêr' û hwd wê, di wê temenê de wê, di dîmenekê de wê weke ku mirov wê bahsa kesekê bikê bê. Ji aliyekê din ve jî mirov wê weke ku wê bahsa girseyekê, komekê, beşek civakî û hwd wê bikê bê.

Di gotina jinê û ankû ya mêr de wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê hem pirranîti wê hebê û hem jî wê yekanîti wê hebê. Di wê rewşê de wê, ya ku wê di wê rewşê de wê, di dema ku ew hat bi dengkirin û ser ziman wê ji kijan aliyê ve wê ew wê bi wê re wê were ser ziman wê, di wê rengê de wê, di şêwayekê de wê, rewşa me ya jîyanê wê bide dîyarkirin.

Di nava civakekê de wê tenê jinek nejtî. Yan jî wê tenê mêrek nejtî. Wê pirr mêr û jin wê bijîn. Di wê dewama wê de wê hem di çerçoveya xwe de wê xwediyê keseyetîya xwe bi pêşketina xwe re bin û hem jî wê, bi hevdû re wê bi têkiliya bi hevdû re wê xwediyê pêvajoyên pêşketinê ên ku wê bi civaketîya wan re wê were hanîn li ser ziman re bin. Di wê rengê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di serê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê dikarê wê fahmbikê.

Dema ku em têkiliya felsefe û civakê bi hevdû re wê dênê wê, di wê temenê de wê, felsefe wê weyna fahmkirin, ravakirin û hewldana fahmkirinê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Lê felsefe wê, ji aliyekê din ve jî wê divê ku mirov wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Ew jî wê bi gotina 'felsefeya civakî' û ankû 'felsefeya civaknasî' û hwd re ku wê li ser çerçoveya rengê jîyane wê re wê xwediyê renekê fahmkirinê û şîrovekirinê bi wê re bê. Wê di wê temenê de wê, ji aliyên nierxî û darazî ve wê, têkiliyên wê hilde li dest û wê bi watekirin û ji wan wateyan gihiştina rewşên fahmkirinê û wan rewşên fahmkirinê bi darêjkkirina wan re wê alaquadar bibê.

Li vir wê dema ku em ji aliyê felsefeya civaknasî ve wê hilde li dest wê bêgûman wê di wê temenê de wê şêwayekê fahmkirinê wê bi xwe re wê pêşbixê û wê de dîyarkirin. Lê di aliyekê din ve jî wê gotina felsefeya civaknasiyê wê, di serî de wê, bi rengê civaknasiya felsefeyê li ser têgîna civakê re wê salixbikê û wê di renekê de wê fahmbikê wê hingî wê, karibê dîmenekê din jî ê bi fahmkirinê re wê, bi gotina felsefeyê û ankû ya fahmkirinê a bi wê re wê bide me. Minaq wê di wê temenê de wê, gotina civaknasiya felsefeyê wê, li ser temenê têkiliyên civakî, rûdan û çûnûhatinê nava wê re wê, gotinê bînenê ser ziman, rexneyan wê pêşbixê, awayên fahmkirinê derxê li holê. Wê wan jî ji rengên jîyane wê û awayên wê yên jîyankirinê ku wê bi wan bigihijê têgihiştinê û hwd re wê bikê. Di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê, gotina civaknasiya felsefeyê wê, di serî de wê, di dîmenekê de wê, navaroka felsefeyê bi civakî û civaknasî kirin û fahmkirina wê re wê were ser ziman. Yanî bi gotinaka din wê çawa wê hundirê felsefeyê wê were civaknasikirin jî wê di renekê de wê, bi wê re wê, di renekê de wê, têgînekê jî wê bi xwe re wê bide me. Di wê çerçoveyê de wê, ev wê, çawa wê karibê awayekê fahmkirinê, şêwayekê têgihiştinê, renekê hiş, şêwayekê salixkirinê, awayekê derkkirinê û hwd wê bi xwe re wê bînenê li holê û wê bide dîyarkirin? Ev jî wê weke aliyana ku mirov dikarê bi wê re li wan bihizirê û di serî de wan weke aliyana giring hilde li dest bê.

Di wê temenê de wê, felsefe wê hinekî jî wê dema ku wê ji aliyê rengên klasik ên ku ew bi wê dihê salixkirin û wan dihê fahmkirin ku mirov fahmbikê wê, di reng û wateyek weke 'xwe naskirin', 'fahmkirin', 'derxistina li têgihîştinê' û hwd re wê were ser ziman. Di nava mitrayiyan de wê, gotinên weke 'xwe zaniba!' wê, pirr zêde wê di dêmeneke de wê werina ser ziman. Ev wê li ser temenekê biolojikî, felsefeyî û civakî û hwd re wê lêbipirsîyan û di wê temenê de wê xwestiban ku ew gihiştiban li zanîne û fahmkirinê.

Di aslê xwe de wê, di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijara civakîyê wê di wê temenê de wê, ji aliyekê ve wê, bi têkiliyên bi civak ên di nava wê de bi çûnûhatinê, danûstandinê û hwd re ku wê bibin re wê bibin û wê pêşkevin. Ev wê weke aliyê nava wê di dewama wê de wê çawa wê pêşketinê wê bidina çekirin jî bin. Di aslê xwe de wê dema ku mirov mijarê ji aliyê felsefeyê ve wê hilde li dest wê, di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê felsefe wê xwe di temenekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Felsefeya civaknas wê di awayekê de wê dema ku em li şîroveyan wê civaknasî û civakî binerîn wê bi zêdeyî wê di wê de wê şîroveyan li ser kes, xûy û bi wê re şîroveyan berfireh ên civakî wê di xwe de wê bihawênê. Wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê, li ser kirin, fahmkirin, awayên fahmkirinê û hwd re jî wê, ew wê, di dewama wê de wê were kirin û pêşxistin. Weki din wê felsefe wê kar û xabate wê ya civakî wê bi serekeyî wê di nava civakê de wê ew bê ku ew farqe nava civakê, bi cihêrengiyên wê yê navxweyî û hwd re wê bi dîrokî û bi komên civakî û hwd re wê, di wê temneê de wê li ser temenê têgînî û hebûna civakî a objektîv re wê kifşbikê, salixbikê, bi watebikê û wê werênê ser ziman.

Di wê rengê de wê felsefe wê têkiliya wê ya bi civakê re wê, di temenekê kûr ê bi fahmkirinê re de wê, hebê. Di wê rengê de wê, dema ku mirov wê mijare felsefeyê wê, di serî de wê bi wê re wê, di rengekê de wê werênê ser ziman wê, ji hev derxistina aliyên wê yê weke yê bi ciheyiyên civakî, dadî û ankû destûrê, kevneşopî û rewîstî, orf û adet û hwd re wê, di temenekê de wê bi wê re wê, bihizirê. Di şewayekê de din jî wê, civak wê di nava xwe de wê di awayekê ku ew bê ku ew di farqe de bê wê di aslê xwe de wê, felsefeyê bikê. Minaq wê dema ku wê, di bin navê kîjan têgînê de bê ku ew cihêkirinê weke bi başî û nebaşî, rastî û nerastî û hwd wê bi dualiteyekê wê bikê û wê aliyekê baş û aliyekê nebaş

wê şîrove bikê û wê bidarzênê wê di rengekê de wê weke ku ew wê felsefeyê bi awayekê xwezayî wê di nava xwe de wê bikê jî bê.

Felsefe kirina wê ya di nava civakê de wê, di serî de wê, di rengekê de wê çawa wê pirsgirêkên civakê wê di wê rengê de wê ji xwe re wê bikê mijar û wê bi wê re wê bigihijê têgînek fahmkirnê û wê bi wê re wê temen û çerçoveyek fahmkirinê wê çêbikê wê, bi wê re wê were ser ziman. Lê felsefe wê, di wê rengê de wê, di şêwayekê de wê di kirin, axiftin, danûstandin û zimanê civakê de wê ji xwe wê hebê. Tenê wê aliyekê wê piçûk wê bimênê ku ew bê derxistin li hiş û bi zanînê wê bikin bê. Kesên ku wê bi felsefeyê pirsgirêkên civakê wê bi zanîna felsefeyê dihênina ser ziman û nîqaş dikin ew wê bina yên ku ew hinekî di çerçoveya xwe de bi wê bizane bûna. Lê zanîn wê tenê bi awayekê wê nebê. Ber vê yekê wê, di nava civakê de wê, kar û xabetek weke ya bi felsefeyê wê weke temenekê pirr zêde aktiv û zindî wê di nava wê de wê bi jîyanî wê bi mejiyê wê yê dihizirê û hwd re wê biafirênê. Di wê temenê de wê, têgîn û têgihîştinên ku ew bii wan bihizirê wê karibê kifşbikê. Wê karibê li ser wan re wê di nava civaknasiya wê de wê sînorê wê yê serbestiyê wê bi wê re wê karibê berfirehtir bikê. Di dewama wê de wê karibê wê zêdetirî wê, pêşbixê û pêşdetir bibê. Ev wê weke aliyna ku wê di wê temenê de wê karibê bi wê re wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin jî bê.

Mijare felsefe û civakê wê di wê rengê de wê, dema ku em bi gotinekê li ser çerçoveya civaknasiya felsefeyê bi wê re wê lêbihizirin wê demê mirov wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê karibê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, bi sînorê pêşketina wê û hebûna wê re wê xwe bide diyarkirin. Wê di gelek awa û dîmenên dîtbar ên fahmkirinê de wê ev sînorê civaknasîya felsefeyê wê di nava civakê de wê ji yê felsefeya civaknasîyê ku wê li ser rewşên civaknasi û jîyan civaknasî wê bihizirê wê karibê berfirehtir jî bê. Ber ku wê yê felsefeya civaknasîyê wê dema ku wê têkiliyên nava civakê, xûy û hwd wê, bi navenda wê re wê bîne ser ziman wê, civaknasiya felsefeyê ku wê ew jî wê di nava de wê, aliyên ramyarî, destûrî, dîrokî, kevneşopî, hemdemî û hwd wê bi hemû aliyên din ên weke wê jî wê karibê hilde li nava xwe û ew bi wê bihizirê. Wê di wê temenê de wê, di wê rengê de wê weke temenekê şêwayî ku wê çî bi hizirkirin û jîyankirinê wê di çerçoveya jiyankirin û fahmkirina civakî de wê hebê wê bi awayên wê re wê karibin ji wê re bibina mijara fahmkirinê û ew li ser wan bisekinê. Di dewama wê de ew bi wan re bi têkiliyên

nava wan di çerçoveya jîyane civakî û bandûrfyên wan û hwd re li wan bihizirê.

Mînaq wê têkiliya pergalek destûrê û ya ramyariyê wê çawa wê têkiliyek wan bi hevdû re wê hebê, wê çawa wê encamê di jîyane civakî, bawerî, rewîstî bidina çêkirin û çawa divê ku ew hebin û ankû nebin wê di wê temenê de wê bi wê re wê karibê wê kifşbikê û wê bide dîyarkirin. Di wê rengê de wê, weke felsefeyek civakî ku ew bi çerçoveya wê re wê, di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê hizirkirinê wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê de wê bide dîyarkirin.

Dema ku em di nava civakê de bahsa temen û struktura civaknasî dikin û wê temenê wê elementên ku ew lê bi bandûr dikin wê di wê temenê de wê, weke aliyekê bi jîyanek civakê re wê, çawa wê, were jîyankirin jî wê di renekê de wê bi kirdeyî mirov weke ku wê li wê bihizirê. Wê dema ku em li wê dihizirin ku ew di çerçoveya jîyane civakê de bê wê, weke ku wê armançek pêşî bi zêhnî wê di serê me de wê hebê. Wê di wê temenê de wê, bi zêhnî wê li ser mijarê wê were hizirkirin. Di aslê xwe de wê mijare felsefeya zêhnê wê bi aliyê wê yê hundirîn re wê, li wê bihizirê ku mirov çî li ser çî temenê wê bi wê dihizirê û wê di renekê de wê bixwezê ku ew bigihijê çavkaniya wê jî. Wê di wê rengê de wê ev wê weke aliyekê wê bê. Lê di çerçoveya têgîna felsefeyî a zêhnî de wê şewayê hatî jînkirin û ankû dihê jînkirin ku ew dîmeneê wê were derxistin û wê were dîtin wê çawa wê, bi dîmenekê wê were fahmkirin wê weke mijarek felsefeya zêhnê a bi jîyane civakî ve girêdayî jî wê xwe bide dîyarkirin bê.

Mijare zêhnê wê, mînaq di derbarê baweriya kes de bûyîna xwe xwedî zanîn û ankû hinek têgînên ku wê weke bi întîbaya baweriyê wê werina ser ziman re jî wê karibê di renekê de wê fahmbikê.

Wê dema ku mirov wê di temen û çerçoveyek bersivdaniyê de wê dema ku wê dihizirê wê, dema ku mirov wê mînaq wê kêmesiyekê wê bikê wê ew wê, kêmesiyê wê bi kêmkirinê û ankû xelatkirinê û hwd re wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê ev wê, bi wê re wê weke temenekê bi hêncetkiirnê bê. Lê wê di temenê wê, xelatkirinê de wê dema ku wê çerçoveya wê bi awayekê objektîv li wê were hizirkirin wê, ew jî wê di aslê xwe de wê, weke ku wê weke têgînekê û ankû fenomenekê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê, bi têgînek zêhnî re wê şîrove bikê û wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, dema ku wê were fahmkirin wê, du şewa wê karibin bi wê werina hizirkirin. Yek ji ya aliyê kirinê bi ber kifşkirina wê zêhnê ve çuyînê ku mirov wê bi şewayê bikê bê. Ya din jî

wê di dîmenekê ji jor ve bi nerînê û wê kifşkirina wê bê. Wê di wê temenê de wê, ev herdû şêwa wê, di rengekê de wê, weke rengên ku wê bi wan wê bi zêhnî wê werina fahmkiirn bin. Lê aliyê pêşî wê weke aliyekê ku wê ji temen ve wê bi hûrgilkirinê û hin bi hin wê di wê temenê de bi watelêkirinê û hwd re wê, li ser kifşkkirinên bi hizirî û rengên hizirî re wê, bixwezê ku ew bigihijê li wê û wê bigihijê li wê. Di wê temenê de wê ev wê di serî de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê, di wê temenê de wê, dikarê wê bi wê re wê di çerçoveya felsefeya û têkiliya wê ya bi civakê re de jî wê hilde li dest bê. Di wê temenê de wê mijare felsefeya zêhnê wê di aslê xwe de wê, weke mijarek zêde kûr û ku mirov wê di wê temenê de wê ji hev derxê û wê fahmbikê bê. Felsefeyek civakî a zêhnî wê kifşkirina wê, di wê rengê de wê, di nava wê de wê, hertimî wê bi derfet bê. Minaq wê, kevneşopî, xûy û rengên jîyankirinê, xwestinên weke xwe kirin û jîyanê ên kesên ji nava wê civakê û hwd wê, di wê temenê de wê karibê di wê rengê de wê werênê ser ziman. Descartes wê dema ku ew di çerçoveya têgîna dualistikî de wê bihizirê wê bi rengekê wê weke ku wê zêhn wê weke rewşek elementî a bûjenî ku ew dikarê bi serê xwe were fahmkirin wê li wê bihizirê. Di wê rengekê de wê, li ser wê têgînê re wê, di roja me de wê bi awayekê midulî hewldanên derxistina naqşaya zêhnê wê di wê temenê de wê, weke mijarek ku wê bi wê rengê hizirkirinê re jî wê li wê were lê hizirkirin jî bê.

Ev temenê têgîna dualisma nava zêhn û bedenê ku wê ji hev cihê bikê wê, weke ji hev cihê wê li wê hizirkirinê wê weke aliyekê ku wê bi têgînek felsefeyî wê li wê were lê hizirkirin jî bê. Di felsefeya zerdeşt a zêhnî de wê, ev cihê dîtin û bi serê xwe li gîyan û bedenê hizirkirin wê di aslê xwe de wê weke aliyekê teybet ku wê ew bi wê bihizirê bê. Felsefeya zerdeşt ku em ji wê aliyê ve wê li wê bihizirê wê zelal wê weke felsefeyek zêhnî wê xwe di dîmenekê de wê li ser têgînînên wê yên dualistikî ku ew di avêstaya xwe de wan şîrove dikê û dihênê ser ziman re wê karibê bi wê were lê hizirkirin.

Di wê temenê de wê, di nava felsefeyê de wê, bi zêhnî wê di rengekê de wê, di demên berî zayîna îsa de wê, bi hizirên zerdeşt re wê, pêvajoyên hizirkirinê ên weke ku wê, bi ontolojikî wê çawa wê, bi temenekê zêhnî wê, çerçoveyek hizirkirinê wê werênê li holê wê werênê ser ziman. Di felsefeya zerdeşt de wê hin xosletên zêhnî ên felsefeyî bi kartasî mirov divê ku wan di wê rengê de wan kifşbikê û werênê ser ziman. Di felsefeya wî de mirov, dikarê pêşî wê di du dîmenan de wê pêşî wê kifşbikê. Pêşî bi ontolojikî wê, di nava du gîyanên heyî ku ew di wê

temenê de li wan dihizirê û bi têkiliya wan ya ahengî a bi hev re ku ew heya re wê li wê bihizirê. Piştê jî wê ew têkili wê bi encamên wê yên bûyînê re wê di nava jîyanê de wê xwe di rengekê de wê bidina dîyarkirin. Wê di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, di nava wê rengê jîyanê de wê tişt wê bi awayê û rengê wê re wê karibê wê dîmen û rengê xwe bi başî û nebaşî bide dîyarkirin. Minaq wê tiştên ku ew hena ku wê bi me re wê hêstek baş çêbikin û yên ku wê hêstek ne baş wê karibin çêbikin wê di wê temenê de wê werina ji hev cihê kirin. Bo ku aliyê baş zêdetir serwer bikin di jîyane xwe de wê tiştên ku ew weke vejene baş ji wan digirin û bi wan pozitiv digihijina encamê wê, di jîyane xwe de wê çawa wê zêdetir bikin wê bi wê armancê wê li wê were lê hizirkirin. Ev wê di rengekê de wê weke armancek ontolojikî jî wê di reng û awayekê de wê xwe bi wî re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin.

Di felsefeya zerdeşt a zêhnî de wê tişt a bi fizikî û hwd heya wê, ew di wê dema ku ew heya de wê, newê redkirin û wê hebûna wê weke wê bi temenekê 'realist' re wê herê bikê. Wê ev alî wê piştê wê di demên hemdem wê bê temenê wê jî ku ew di rengekê de ew bi têgînek bûjenîparêz jî di nava felsefeya wî de bê hanîn li ser ziman bê.

Di têgîna Zerdeştî de wê weke ku em di dîmenekê monistî de a li ser têgînek dualiteyê re dibînin wê li wê bihizirin ku wê du aliyên ku wê hebin wê di temenê wan de wê "aliyekê bêalî" jî wê di temenê wan de wê hebê û wê xosletên wan wê di rengekê de wê ji wê jî bin. Ev wê di nava hizirkirîinên Spinoza de jî wê li ser temenekê bi têgîna 'madeya notr' û ankû 'bûjena bêalî' re wê di rengekê de wê ev temen wê were ser ziman. Di felsefeya zerdeşt a zêhnê de wê, ev wê bi têgînek ontolojikî wê di temenê têgîna ahûra mazda û ahriman de wê bi çerçoveya têgîna 'zerwanismê' û ankû ankû zerwanîyê' ku wê di kurdî de wê karibê di wateya 'hebûna demê' de jî wê karibê were şîrovekirin û fahmkirin wê were ser ziman.

Ev têgîna bûjena bêalî' wê di wê rengê de wê, di wê temenê wê şîroveyên dualistî ên ku wê di wê rengê de wê werina kirin de wê bê sser ziman. Bi awayekê ne zêde kûrbûyî hin şîroveyên weke bi 'gîyane baş' û 'gîyane nebaş' re ku wê bi têgînek darazî' wê werina ser ziman jî wê di wê temenê de wê, zêde ne weke gotinna ku wê karibin wê felsefeya wî ya zêhnî di temen û çerçoveyekê bi şîroveyî û temenê wê yê zêhnî wê bêne ser ziman bin. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, du aliyên din wê, di bi têgîna dûalîsma zerdeşt re wê bi derfet bê ku mirov bi hesanî kifşbikê û werênê ser ziman bê. Yek wê taqabûlî têgîna 'jîra çêker' ku wê

di renekê de wê di nava kurdan de jî wê bi gotinê û hwd wê were ser ziman û wê hewlbê dayin ku ew bi aqil û hwd dîmenên wê yên çêkeriyê bi zanîne û hwd re wê werênina ser ziman di nava xwe de. Aliyê din jî wê weke ku wê li ser têngîna hebûna fîzîkî ku ew di nava demê de dihizirê bi wê re wê ku wê karibê di renekê de wê taqabûlî renekê fahmkirinê ê peresendinê bi têngîna biolojîyê û şewayê fahmkirina wê re bê. Minaq gotinên weke 'fîzîk demek heya û demekê nîn a', 'fîzîk xwe dide domandin', 'dewrûdayimî bi wê re (bi fîzîkê re) heya' û hwd wê weke gotinna ku wê di nava felsefeya wî de wê li ser wê temenê wê bèn bi gotinkirin bin. Di wê rengê de wê, di wê temenê de wê, çerçoveyek hizirkirinê û zêhnî bi zêde kûr wê bi derfet bê ku mirov wê kifşbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di çerçoveya çêker de di nava civakê de wê, di wê rengê de wê, minaqên wê di demên piştê wê pîrr zêde wê werina ditin ku wê li ser wê temen û şopa hizirkirinê a di nava civakê de ku wê werina dîtî wê bibin. Di wê rengê de wê, minaq hizrên Dinwarî, û heta Ismailê Cizirî û hwd wê, bi gelek zane û filosofên kurd ên demê re wê, karibin di wê temenê de têngî û çerçoveyek hizirkirinê bidina me.

Wekî din wê dema ku em li ser aliyê têngîna biolojîyê û peresendinê re wê li wê bihizirê wê ev di temenekê ku wê di bin renekê perdeyî ê a ontolojîkî de wê were dîtî. Di nava hizrên ku wê werina ser ziman de wê, di nava olê de wê, di wê temenê de minaq wê hizrên Aliyê Êsîr wê di wê temenê de wê bi gelek zaneyên din ên dema wê re wê karibin di çerçoveya pêvajoyên dem bi dem ên hanîna ser ziman re de wê, têngî û çerçoveyek fahmkirinê wê karibin bidina me. Wê di wê temenê de wê, ji aliyekê din ve jî wê, ev têngîna biolojîyê wê, di Ibrehimê haqî ku wê weke filosofekê kurd ê ji herêma li dora Erzûrûmê û hwd bûya wê bi hizrên tendurust û biolojîyê re wê, weke gelek zaneyên berî xwe wê bi wan wê bihizirê û wê di wê temenê de wê bixwezê ku ew werênê ser ziman. Ji Razi û heta fexredinê xelatî û hwd wê di wê navberê de wê yelpezeyek berfireh wê bi kesên ku ew di wê temenê de dihizirin û wê hizrên wan di wê rengê de wê werina ser ziman wê karibin werina kifşkirin û werina ser ziman.

Di dewama wê de wê, dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê werênê ser ziman ku wê mijara felsefeya zêhnê wê di wê temenê de wê, li ser têngîna dûalismê re wê, zerdeşt wê temenekê wê yê ku wê, di wê şopê de wê ji gelek keskên weke wî dihizirin re wê bê minaq û wê bê temen wê

bibê. Minaq ji Manî û heta Mezdek û hallac- suhrewerdî mirov dikarê di wê rengê û awayê de kifşbikê û werênê ser ziman.

Pêvajoyên felsefeyê wê, di demên kevnera de wê, di destpêkê de wê weke ku wê Alexander Spirkin jî di xabate xwe ya bi navê 'dîyalektika metalyalismê' de wê werênê ser ziman de jî wê, mijarên wê yên ku wê bi wê ve wê alaquadar bibê wê ji yên dema mitolojiyê û hwd wê ne cihê bin. Di aslê xwe de wê, di wê demê wê, mijarên weke dem û feze, hebûn û tevger, bûjen û biriqîna ji wê û hwd wê, di wê temenê de wê, weke aliyna ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Spirkin wê dema ku wê di beşa xabate xwe ya bi navê 'menewî û madîyetê' de wê li ser wê bisekinê wê erk, kar û xabate mejî wê weke aliyekê wê li ser temenê wê yê asayî wê, bênê ser ziman. Di wê temenê de wê, bênê ser ziman ku mirov bo ku bibê xwediyê temen û çerçoveyek zêhnî a asayî wê pêwîst bê ku ew xwediyê xabatkirina xwe ya asayî bê.

Di wê temenê de wê, di heman beşa xwe de wê, Spirkin wê, bi têtîna dualismê wê balê bikişênê li ser wê wê bi gotinên weke "Nerîna dualîst hişmendiyê wekî hebûnek ekstra bi fîzîkî, çalak ku mejî digire an "tîjî" dike, mijek ku ew dinya dorpêç dike" û hwd re wê, werênê ser ziman.

Di nava hizirkirinên felsefeyên demên kevnera de wê, dema ku wê, bi têtîna gîyan û bedenê û ankû zêhn û fîzîkê wê were hizirkirin wê çawa wê têtîliyê wê di nava wan de wê çêbikin wê di serî de wê, weke aliyekê ku wê hin bi hin serî li ser wê biwastênin. Gelek wan ew, girêdane minaq bi hebûna gîyanê bi mejî û çerçoveya wê ne dihizirî weke ew girêdan bi wê re neyî li wê dihizirî. Gihiştina têtîna gîyanek serbixwe û ankû ji gîyanê cihê bedenek serbixwe wê, di wê temenê de wê bibê. Ev qûtbûn wê di reng û awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara girêdanê a bi hev ve wê, di serî de wê weke aliyekê dîyalektîkî a giring wê di wê çerçoveyekê de wê biafirênê. Di çerçoveya têtîna şaneyekê de ku mirov wê dihizirê wê, pêvajoyên ji destpêkê bûyîna wê bi wê re wê, ji xwe zêdekirina wê dikarê weke minaq ji wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, çavkaniyek ji hev ku ew weke temenê girêdanê a bi hev ve çêdikê wê bi fîzîkî û bûjenî wê di wê temenê de wê weke ku mirov wê dikarê wê kifşbikê wê hebê.

Di wê temenê de wê, di nava rewşa hebûn û zêhnê û zêhnê û hişmendiyê de jî wê bi wê têtîna dîyalektîkê di rengekê de mirov dikarê bi wê re li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Ew pêvajo wê, di rengekê de wê, di temenekê de wê, bi hev ve girêdanekê wê, di temenekê bi hev ve fahmkirinê wê di wê rengê de wê bênê ser ziman. em di wê temenê de wê

dikarin di rewşa mejî û bi aqil de wê, werênina ser ziman. Mejî wê, bêaqil wê çawa wê hebê û wê weke uzwekê wê karibê karê xwe yê serwerî û rêvebirinê ê laş bi beşên xwe bikê. Di awayekê de wê, hişmendîya zindîyî û ya bihiş a zêhnî wê di wê temenê de wê. hebê. Her zindî wê xwediyê ya zindiyî bê. Lê mirov tenê bûya xwediyê ya zêhnî ku ew bi wê re bihizirê û pêvajoyên xwe yên jîyanê, di nava xwezaya xwe de fahmbikê.

Mînaq em di rewşa zêhnê de dikarin wê di rengekê de wê bi encama pêvajoyên pêşketinê ên bi fahmkirinê ên dema me re bêjin ku wê, hiş wê di encama pêvajoyên nerofizyolojiyekê de wê bibê. Lê tenê bi wê ve ne girêdayî bê. Di wê temenê de wê dema ku em di dewama wê de wê bi wê re bidest hizirkirinê bikin wê fenomenên zêhnî wê weke aliyekê wê yê din xwe di dewama wê de wê bidina dîyarkirin weke temenê hizirkirinê bi fektorên dîtbarî ên ji dûnya derve û hwd ve.

Di aslê xwe de pêvajoyên biolojîkî ên mejiyî wê di wê temenê de wê, hê jî wê di reng û awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê, karibê xwe bide dîyarkirin. Ev pêvajo wê, di şewayekê de wê, aliyekê wan ê afriner ê di çerçoveya pêvajoyên wê yên afirandinê de wê hebin. Di wê rengê de wê, pêvajoyên rewşa bûyinê wê, di wê rengê de wê, hinekî jî wê di wê temenê bi hizirkirinê û hwd de dikarê ji aliyekê ve bi wê ve li wê bihizirê. Lê ev wê newê wê wateyê ku wê meji wê tişteke wê biafirênê bê ku ew xwediyê çavkani û azmûnekê derkkirî û hwd bê.

Mînaq wê dema ku em tişteke weke darekê em bêjin weke bûjenekê em derk dikin. Lê ew dara ku me derkkir û azmûn kir wê piştî wê re wê di rengekê îdeayî de wê, weke xwe di rengekê de wê bimênê û wê çendî ku wê karibê weke wê bi şibendin û daxistina li weke wê bê kirin jî lê wê bi wê re wê, karibê ew newê kirin jî. Fêrên me yên ji jîyanê wê rewş û awayê ku ew bi wûcana wê re heya wê bide dîyarkirin.

Li vir di rewşa meji de wê, di aslê xwe de wê weke uzwekê ku mirov li wê bihizirê wê dikarê wê bêjê ku wê ji uzwekê zêdetirî wê, weke ya ku em bi nerîna xwe 'weke em dibînin' û ankû 'weke em derkdikin' û yan jî 'weke em bi wê dizanin' wê, zêdetir ji wan wê hertimî wê di xwe de wê zanibê. Wê di wê temenê de wê mînaq wê zanîna xêvê û çerçoveya wê ku wê, gelek caran bi wê halusînyon, xiyalkirin û hwd ku wê bi wê bibin bi hizirê xwe yê dizanê dem bi dem dikeve zorê ku wê fahmbikê de wê kaeribê bi wê bibê. Yan jî em, xewnekê wê hevgirtiniya wê ya çêker ku ew dibê em wê çawa wê di wê çerçoveya wê de wê fahmbikin û wê

werênina ser ziman wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê bimênê.

Di wê rengê de wê pêvajoyên me yên ku em wan bi wê rengê dibînin wê weke bi fenomenî wê xwediyê awayekê 'din ê cihê' wê di rengekê de wê bibê û wê were ser ziman. Mirov wê, bi wê întîbayê wê hizrên xwe di mejiyê xwe de wê ji xwe cihê wê di wê rengê de wê wan weke 'objeyna ji xwe cihê' wê bibînê. Ya ku wê temenê wê biafirênê wê, di awayekê de wê bi têtîgînî wê hebê û wê mirov dikarê wê di reng û awayekê de jî wê bi têtîgînên kirdeyî û ankû şubjektîwî wan li wan bihizirê û wan werênê ser ziman. Di nava şubjektîwîsmê de wê têtîgînên weke derûniyê, civaknasiyê û hwd wê, bi hişmendiyek bi çerçoveyî wan kirdeyan weke hebûnna wê, bihizirê û wê diwê temenê de wê bi wan kifşkirinê re wê werênê ser ziman. fenomenên derûniyê wê bi zêhnî wê xwe bi pêvajoyên fêrkirinê re wê di wê temenê de wê biafirênin û wê serwer bibin. Heta ku mirov wê bi çerçoveyek serwerîya bi derûnî wê fahmbikê wê, pêvajoyek fahmkirinê wê derbas bibê. Di wê rewşê de wê tiştêkê din jî wê hebê. Ew jî wê rewşa hizirkirinê bi fizîkî ku ew di xwe de xwediyê hizirkirinê xwe bê. Gelek tiştên ku wê, mejiyê me bi neronên xwe fahmbikê, derkkbikê û ankû fêrbibê wê hemû wê, dernekevina ser rewşa hişê me ku em wan di wê rengê de bi wê fahmbikin û werênina ser ziman. Ev wê, rewşek teybet wê bi hebûna me ya dijî û têtîkiliya wê ya bi hişê me re wê biafirênê. Di wê rewşê de wê pirsek wê derkeve li pêş. Ew jî wê ew bê ku wê, hişên bi şîyarî derdikevina li pêş ên naqandîbin ji nava yên din ên ku meji xwediyê wan a ku ew derdikevina li pêş? Wê çi wê bide dîyarkirin ku ew bibê? Di wê rengê de wê, lêpîrsînek fizîkî wê temenê wê xwe di nava hişê me de li ser ya xwe dide dîyarkirin re wê karibê hin bi hin xwe bide dîyarkirin.

Civak û aliyên wê yên bi têtîgînî ên bi sazûmanî û fahmkirina wan.

Berî ku em di awayekê de mijarên weke yên bi hizirkirinê ên di nava civakê de bi şewayên felsefeyê wê çendî giring bin ku em hinekî li ser wan bisekin in wê, weke aliyekê wê yê din ê pêşî wê, di demên pêvajoyên de wê, têtîgînên weke yên rewîst, ramyarî, ol, abori, destûr û ankû dad, derûnî, civaknasî, antropoloji, dîrok, û hwd wê bi gelek aliyên din ên weke wan re wê, di şewayekê de wê, weke aliyana ku wê mirov bi wan li wan bihizirê û wan fahmbikê bê.

Ev alî û gelek aliyên din ên weke wan wê di aslê xwe de wê, ji aliyekê ve wê bi hizrên felsefeyê û hwd re jî wê, bèn ser ziman. Wê di awayekê

de wê felsefeya wan jî bê wê pêşxistin û ew wê bi wê werina hanîn li ser ziman. Çendî ku wê ev ali û gelek aliyên din ên weke wan di şêwayekê de wê fahmkirina wan bi şêwayekê felsefeyî wê giring û pêwîst jî bê lê wê ji aliyekê din ê civakî de wê çawa wê xwediyê şêwayekê fahmkirinê ê di nava wê de wê, xwediyê bandûr û şêwayê pêşketinê bê wê, bi wê re wê, ji aliyekê din ve jî wê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman bê. Minaq di roja me de wê, bi wê rengê felsefeyên ji aliyê derûnî, dad, ramyarî, ol, aborî, civaknasî û hwd bi weke van gelek aliyên ku wê werina pêşxistin wê weke ku ew bi wqan civak bê gihandin awa û nerinekê jî. Di wê temenê de wê ev wê, bi wê re wê were dîtin.

Minaq wê dema ku marks wê ser têkiliyên mirov ên aboriyî û hwd re wê bahsa pêvajoyên pêşketinê ên bi jîyane mirov re wê bikê wê di wê temenê de wê, têgîn û sazûmana aborî wê weke bingehê wê hilde li dest. Wê di dewama wê de wê aliyên din ên weke ramyarî û hwd jî wê weke temenê jorin wê di rengekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Ev şêwa wê, di rengekê de wê bi wê rengê wê di temenê hizirkirinên me de wê bi gelek aliyên din re jî wê pêşkeve. Lê li vir wê, di wê çerçoveyê de wê, di nava wanqas têgîn ku ew di zikhevdû de derbas dibin û di nava jîyane civakê de wê xwediyê şêwayekê diyarkirinê ên di jîyane wê de bê wê çawa wê kifşbikê û wê li wan serwer bê bi hiş û aqilê xwe?

Ev jî wê di rengekê de wê weke aliyekê din ê ku wê li pêşîya aqil û fahmkirina mirov a di nava jîyane wî de ku ew bi awayekê pêwîstî xwe bigihênê wê jî bê. Em di demek aqil de dijîn ku wê li gorî asta zanîna me wê, jîyane me û sînore me bi wê re wê, weke ku wê were diyarkirin. Ev wê ne tenê bo kes û hwd wê wusa bê. Wê bo civakan jî wê di rengekê de wê, di demên hemdem de wê wusa bê. zêde bi zanebûn û pêşxistina zanîne wê di wê temenê de wê zêdetirî wê bi wê re wê derxê li pêş û wê weke kirdeye diyarker di nava pêvajoyên pêşketinê de wê bi temen jî bikê.

Di demên aqil de wê aqil wê di temenekê de wê bi dana berhevdû debê, şêwayên aqilmeşandinê bê, û ankû gelek şêwayên din ên weke wan ku mirfov wê bi wan xwe bigihênê aqil û hwd re wê, pêvajoyên hizirkirinê wê bi wan re wê were lê hizirkirin. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di wê rengê de wê zanîn wê, giringîya wê, di nava jîyane hemdem de wê ew bê ku wê bi temenekê rasyonel wê bi pêvajoyên pêşketinê ên pêşxistinê, hilberinê û hwd re wê bigihênê li awa û rengekê rêxistinî ê bi amûrî bê û ankû bi şêwayên din ên weke bi zêhnî û hwd bê. Di nava jîyane civakê de wê ji aliyê amûrî ve pêşketinên bi

têknîkî û hwd wê di wê temenê de wê dîmenekê baş weke encama aqilê me wê bi xwe re wê bidina dîyarkiriin. Em î ro jî wê dema ku em şariştaniyên demên berê wan şarove dikin û wan dixwezînin ku awayê pêşketinên wan re fahmbikin em ji wê dinerin ku ew çawa dijîn, xwediyê çî rengê têtikiliyê bûn, bi çî amûran dijîn û di jîyane xwe de bikardihañin û hwd re wan dinerin û bi wan dixwezînin ku wan bi temenekê fahmkirina wan bênina ser ziman.

Ev wê, weke aliyekê wê yê giirng bê ku mirov wê dikarê wê werênê ser ziman û wê gelek zanyar û filosof û dîrokzan jî wê bi wê re di hemhîzrê de bin ku wê asta pêşketina me ya bi zanîne wê ne tenê bi wê rêxistinî û pêşxistinên me yên bi zêhnî wê di jîyane me de wê xwe bide dîyarkirin. Wê her wusa wê bi wê re wê çêkerîyên weke bi teknîkî û hwd re jî wê çerçoveyek û awayek wê xwe di renekê de wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Ev jî wê di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara aqil û bikarhanîna wê, du mijarên ji hev cihê na. Bûyîna xwediyê zanîne wê di wê temenê de wê bi wê re wê pêwîstî bûyîna xwediyê hişmendîya di derbarê wê zanîne û bi karhanîna wê de jî bê. Wê di wê temenê de wê ev jî wê weke aliyekê din û dîmenekê din ê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê dema ku mirov wê di wê temenê de wê dinerê wê, zanîne wê, di dîmenê wê yê pêşî ê objeyî de ku ew wê hebê wê di dîmenê din ê duyem de jî wê aqilê wê bi wê rengê wê dîtina wê zanîne a bi hiş û di wê temenê de wê, çawa wê bi rêxistinîkirina wê û di renekê din de wê çawa wê ji wê çêkerî wê bèn çêkîrin û hwd wê bi wê re wê, pêvajoyek wê ya fahmkirinê wê bi wê re wê di wê temenê de wê xwe di renekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê di wê temenê de wê mijara zanîne û fahmkirina wê giring bê. Wê dema ku em ji wê aliyê ve nêz bibin wê demê emê di nava civakê de bûyîna xwediyê zanîne, bi dîrokê, civaknasê, derûnî û hwd û ji wan çawa bi awayeke pirralî sûdgirtinê wê bikê wê di wê temenê de wê temenekê fahmkirinê ê bi felsefeyê bê û ankû bi awayên din ên hizir û zanîne û hwd re bê wê, di wê temenê de wê karibê bi wê were lê hizirkirin.

Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê bi wê re wê, werênê ser ziman ku wê, civakên demên hemdem wê di wê temenê de wê, di nava wan de kirina felsefeyê wê weke nan û avê ji wan re wê ji du aliyan ve wê bi zêdeyî û giringî wê pêwîstî bê. Yek wê bo xwe fahmkirina wê bê. Ya din

jî wê bo çêkirina pêvajoyên pêşketinê di nava xwe de û bi wê re li wê bi awayekê serwer bi jîyankirinê û sûdgirtinê û hwd re wê dikaerê wê di rengê de wê, bi wê re wê werênê ser ziman.

Di nava jîyanê de wê, sînorê pêşketina mirov bi xwe wê di aslê xwe de wê nebê, ku ew ti sînor ji temenna zêhnî û hwd ew li pêşîya wan û rengê derka wan newê danîn. Di wê temenê de wê di serî de wê ev wê weke aliyekê wê yê giirng bê ku mirov wê di dewama wê de wê fahhmbikê bê.

Di nava jîyane civakê de wê, wê, felsefe wê ji gelek aliyên ve wê di wê nûqtayê de wê pêwîst bê. Em dema ku em gotina civakê jî wê dihildina li dest wê, bi wê re wê dibînin û wê dikarin wê werênina ser ziman ku wê, di demên hemdem de wê mirov wê, di temenekê de wê, temenê pêşketina xwe bi pêvajoyên jîyankirina xwe û aqilê xwe û hwd re wê bi temen bikê û wê bi wê re wê bijî. Ber vê yekê wê, ne belesebeb bê ku wê di nava civakên pêşketî de wê li rojava û hwd wê li şewayên hizirkirinê û hwd wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Wekî din wê, dema ku em bahsa zanistên civakî û yên ne civakî û hwd bikê jî wê bo wan û temenê wan û her wusa pêvajoyên wan ên pêşketinê û jîyane ku wê bi civakî û hwd wê bi wê re wê bê jîyankirin û fahmkirina wê û hwd wê pêwîst bê.

Di nava jîyana civakî de wê, di wê rengê de wê, dema ku mirov wê bahsa pêşketinê bikê wê gotina pêşketinê wê ji aliyekê ve wê razber bê. Ya wê bi temen dikê û şenber dikê jî wê di awa û rengê de wê, pêvajoyên me yên jîyankirinê û hwd bê. Di wê temenê de wê di rengê û awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Felsefe û civak wê têkiliya wan ya bi hev re wê di wê temenê de wê weke ku me li jor hinekî hanî ser ziman wê ne tenê wê weke têkiliyek hev fahmkirinê û ankû ya civakê bi wê xwe fahmkirinê û hwd bi wê bi tenê bi sînor bê. Ji wê zêdetirî wê aliyên din ên bi pêşketinê ku wê bibin fahmkirina wan û di dewama wê de çêkirina pêvajoyên pêşketinê û bi aqilmendi û serwerîya bi wê domandina bi wê jî wê di wê temenê de wê, weke aliyekê ku wê pêwîst wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Bacon wê dema ku wê, pêvajoyên jîyane xwezayî wê şîrovebikê û wê di wê temenê de wê, hebûna mirov a li ber xwezayê bi wê jîyane wî ya xwezayê wê şîrovebikê wê zanîne weke hêzê wê şîrove bikê. Wê bi gotina 'zanîn hêz a' re wê ew wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê, weke têgînek ku wê bi qalib bûyî di nava rengên fahmkirinên bi felsefeyê de wê, gotinên weke 'bi gûharandina xwezayê re wê xwe bigûharênê' re wê, di wê temenê de wê, di dîmenekê de wê

were ser ziman. Di wê gotinê de wê, du û ankû sê ali yên ku mirov bi teybetî fahmbikê wê hebê. Yek bi wê bi zanînî di wê rewşê û hêze bûnê bê. Aliyê din wê, gûharîna xwezayê wê karibîna wê kirina wê kîrnê bê. Aliyekê din jî wê, di wê temenê de wê, ew pêvajoyên gûharînê ku ew di nava jîyane mirov de bûn ku mirov wê bibînê ku wê beremberê hevdû wê di dîmenekê de bê û wê di nava wê beremberîya wê de wê weke kirdeyekê wê hebê bê. Mirov ku wê bi wê weke kirdeyek gûharênê wê bibê bê. Çendî ku ew gûharand û xwe bi wê re pêşxist û çêkir wê bi wê re wê ew wê, zêdetirî wê di awayekê de wê bigihênê wê hêza serwer a li xwezayê jî.

Li vir di serî de wê dema ku em bahsa têgînek felsefeyî dikin em di serî de wê dixwezîn bînin ser ziman ku wê çawa wê felsefeyek ku wê girêdayî hişmendî û hebûna kes a di jîyanê de bê. Wê di wê temenê de wê, bi wê re wê hebê û wê bi wê ve wê hebê. Ev wê bo hemû rewşên têgînî ên ku ew werina şîrovekirin û fahmkirin wê wusa bê. Çand jî û rewşên din ên weke rewîstê û hwd jî di nava wê de bin. Pêjnên zêhnî wê rewşên pêvajoyî û temenê wan wê di rengekê de wê bi xwe re wê biafirênin û wê di wê temenê de wê, ji mirov re wê weke ku wê bê gotin ku mirov wê çî bikê.

Mînaq di wê rewşa ku wê bi gotina 'pêşdîtinê' a mirov re wê were ser ziman wê di wê temenê de wê, bahsa fahmkirina pêvajoyên pêşketinê û şopandin û di wê temenê de heta ku pêşavaniya wan bikê were kirin. Wê ev hinekî jî wê weke gotinek ji rêzê wê temenê wê li ser wê rewşa zêhnî û plangerîya zêhnî û hwd re wê hebê. Di wê temenê de wê, bi wê re wê, di temenekê zêhn meşandina bi aqilî û hwd re wê, mirov wê di wê rengê de wê di mejiyê xwe de wê bigihijê encamê.

Di çerçoveya têgîna civakê û tîkiliya wê ya bi felsefeyê û hwd re wê, di wê temenê de wê, çerçoveyek fahmkirinê wê bi wê re wê di rengekê de wê bibê. Wê bi wê re wê, di rengekê de wê, fahmkirin wê hinekî wê temenê wê serwerîya li xwe û li hewirdora xwe jî wê bi mirov re wê biafirênê. Wê dema ku mirov wê, ji aliyê têgînên weke yên aboriyê, ramyariyê, çand, hûner, rewîst, ol û hwd re wê, pêvajoyên fahmkirinê û sazûmanên wan ên civakî wê di dîmenê rengê bi hizirkirinên wan re wê fahmbikê wê di wê temenê de wê, ji aliyekê ve wê bi wê bi çerçoveyek karîna kirîna wê serweriyê re wê li wan wê bihizirê. Ji aliyê din ve jî wê bi wê re wê, ew têgîn wê weke aliyê bi wê temenê hizirkirinê ên civakî wê biafirênin û wê di wê temenê de wê çerçoveyek pêşketinê a bi ast wê bi xwe re wê di wê rengê de wê biafirênin.

Di awayekê de wê di çerçoveya civakên hemdem de wê, di wê temenê de wê bi şewayên zanînê ên bi wê rengê pêşketin û fahmkirina wan wê di rengekê de wê weke nîşanak û anecama kûrbûna bi aqil û bi wê re wê, weke beşbûna li rewşên li rengên fahmkirinê ên di wê çerçoveyê de bê. Wê di wê rengê de wê, hinekî jî wê ew pêşveçûn wê di çerçoveya xwe de ku mirov bi wê li wan dinerê wê weke pêwîstîyekê wê xwe bidina dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê, mijara fahmkirinê a bi wan têgînan re wê, di wê re wê salixkirinên ku wê bibin wê bi wê re wê, ji aliyê civakî ve wê, rengê pêvajoyên wê yên têgînî wê karibê bi wê re wê werênê ser ziman. Wê dema ku wê civak wê hebê û xwediyê hebûnekê li ser rûyê ardê bê wê demê mirov dikarê bi wê re wê demê bahsa têgîna wê ya çerçoveyî û bi sazûmanî a dadî, ramyarî, rêzanî, aborî jî, çandî, hûnerî, wêjeyî jî, felsefeyî jî û hwd weke van bi gelek aliyên din re jî bahsa wê bikê û werênê ser ziman. Wê di wê temenê de wê, dema ku wê civakek hebê û ev aliyên wê ne hatibina ser ziman wê ew newê wê wateyê ku ew nîn in. Di wê rengê de wê, di rewşên weke yên roja me de wê, ne hanîna ser ziman wê ne ji bo wê nebûna wê bê. Wê di gelek rewşan de wê, loi ser temen û têgînên zêhnî re wê bi armanca pêşlêgirtina bi wê aliyê ve a pêşketina wê bi wê rengê wê bi nîyetek nebaş re wê karibê wê fahmbikê bê.

Di çerçoveya têgînên bi wê rengê wê rengên hebûnê ên civakî wê bi wê re wê, salixkirina wan kirina wê bi derfet bê. Minaq ji aliyê aborî ve civake aborî, ji aliyê çandî ve civake çandî, ji aliyê ramyarî ve civake ramyarî, ji aliyê hûnerî ve civake hûnerî, ji aliyê dîrokî ve civake dîrokî, ji aliyê felsefeyê ve civake felsefeyî, ji aliyê teknolojikî ve civake teknolojikî û hwd wê, di wê temenê de wê bi derfet bê ku wê fahmbikê û di wan de kûr bûna wê bê kirin. Her rengê civakî wê di wê temenê de wê li ser reng û temenê ku ew bi wê rengê ew wê were salixkirin wê di rengekê zêhnî de wê di wê temenê de wê, karibê were fahmkiriin û were salixkirin. Minaq em dema ku bahsa civake kevneşop, civake destûrî û hwd dikin em di wê temenê de wan bi wan aliyên wê re dihênina ser ziman. Ev wê, di nava pêvajoyên wê dîrokî re wê werênê ser ziman.

Ev alî û bi wê rengê pêşxistina bi têgînî civaketiyan wan wê bi rengekê salixkirinê wê di wê temenê de wê, bi zêhnî wê derfeta kûrbûnê di dewama wê de wê, biafirênê. Em minaq civake aborî wê dema ku em wê hildina li dest wê, li ser wê temenê wê, civake aborî wê, li ser wê re wê têkiliya wê temenê aborî bi ramyarîyê, aliyê çandî, dîrokî, zanistî û hwd

re wê çawa wê hebê wê bi wê re wê karibê were fahmkirin. Wê bi heman rengê wê dema ku em ji aliyê ramyariyî ve jî wê hildina li dest wê bi wê rengê bi derfetî bi şaqqirin û di wê de bi wê re kûrbûn wê, di wê rengê de wê bi derfet bê. Ev wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê fahmkirinê wê xwe di dewama wê de wê karibê bide dîyarkirin.

Weki din wê dema ku em ji aliyê civakî ve em dihildina li dest di roja me de wê civake derûnî, civaknasî, rewîstî, olî û hwd wê di wê temenê de wê li ser temenekê zêhnî wê di wê çerçoveyê de wê, were lê hizirkirin û wê pêşxistin. Ev alî wê bi zêdeyî wê hem temenekê wan ê bi fahmkirnê ê bi dîrokî wê hebê û wê were ser ziman û hem jî wê bi çerçoveyek dîrokî a hemdem wê di wê temenê de wê di demên me yên hemdem de wê bibê û wê bi wê re wê pêvajoyên xwe yên pêşketinê wê bijî.

Zanîn wê di wê temenê de wê, têkiliya wê ya bi zanîna mirov re wê, di rengê de wê, sazûmanekê wê di xûy, kirin û helwestên me de wê bi xwe re wê bide nîşandin. Wê di wê temenê de wê, di temenekê de wê kirinên me wê bi têgînên weke yên bi darazî wê li ser awayekê objektiv û şubjektiv ê fahmkirinê û hwd re wê temenê wê yê fahmkirinê wê biafirênê. Em dema ku em bahsa zanîna objektiv dikin em, bahsa zanîna civakê a temenî ku ew weke di reng û awayekê de wê, weke wê tiştê di şewayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman wê dikin. Ji aliyê din ve jî wê zanîna şubjektiv wê di temenekê darazî de wê, xwediyê rengê fahmkirinê bê. Mînaq bi rewîstî, kevneşopî û hwd wê, têgînên weke ji hev cihê kirina di bin qatagorizekirinên weke bi başî û nebaşîyê û hwd de wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê bi wê re wê fahmbikê.

Di çerçoveya ji hev cihê kirinê de wê, di rengê de em dikarin li vir bi têgînek felsefeyê hinekî bi çend gotina bahsa qarakterizekirina bi gotinan wê bikin. Mînaq wê, dema ku em bi gotina 'başîyê' re wê werênina ser ziman wê gotina başîyê wê di wê temenê de wê bi wê întibaya morfolojikî wê bi tememî wê di temenê darazî de wê, têgînekê wê bide me. Wê di wê de wê bi kirdeyî wê weke kirdeyek vêşarî wê têgîna rastî û hwd wê çendî ku wê hebê jî wêdi rengê de wê, ya başdîtinê û hwd wê zêdetirî wê, bi darazî wê bi wê re wê li pêştir bê. Lê mînaq em gotina 'rastîyê' wê hildina li dest wê, dikarê wê hinekî ji wê cihê wê werênina ser ziman. Çendî ku em dikarin weke bi 'rast' û 'nerast' wê cihêkirinê ji hev wê bikin û wê werênina ser ziman jî wê di aslê xwe de wê, di dîmenê morfolojikî ê darazî de wê, zêdetirî wê weke ku wê aliyê dahûrî ê gotinî wê di dîmenekê dîtbarî ê fahmkirinê wê li pêş bê. Wê di wê rengê de wê, weke di rengê objektivî de wê bi wê hizirkirinê wê nerîna wê ya ku ew

dide me wê, weke zêdetirî wê tiştekekê heyî wê bi wê re wê, di xwe de wê bi kirpênê. Di wê rengê de wê, weke ku wê gotina başîyê wê zêdetirî wê minaq wê bi gotina têtîna şubjeyê wê zêdetirî wê dîmenekê nîrxî wê bi xwe re wê bide me wê ya rastiye jî wê karibê bi wê têtînê dîmenê zanîna objektîvî zêdetirî bide me. Lê ji weke kirdeyek vêşarî ku wê çendî di wê rewşê de wê, di gotina başîyê de wê têtîna rastîyê wê li gorî hin têtîn û rewşna fenomenî wê di wê de wê weke ku wê bidîyarkirinên wê re wê xwe bide dîyarkirin wê di dewama wê de wê bi wê rengê wê di ya rastiye de jî wê, bi kirdeyî wê ya 'başîyê' wê xwe di wê de wê bi wê re wê weke ku wê di rengê fahmkirinê de wê bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê minaq wê rastî wê, di wê temenê de wê zêde li mirov xweş newê ku mirov wê bi têtînek 'nebaş' wê fahmbikê ku ew çendî bi rastî li mirov nexweş jî were. Wê di wê temenê de wê ji wê gotinê wê ya ku wê bi întîbayî wê were fahmkiriin ku ew 'rast' a wê demê ew baş a' jî wê di dîmenekê û de wê regekê fahmkirinê wê di dîmenekê de wê bi wê re wê bi xwe re wê bide dîyarkirin.

Ev rengên hizirkirinê wê di regekê de wê di nava jîyanê de wê gotinên ku mirov wan ji hev bikardihênin wê di rengê wê temenê de wê ji wê çî weke intîba, wate, hiş û hwd wê bigirin wê bi wê re wê, bina temenê hinek bersivên bi wateyî û derûnî. Di wê rengê de wê têtîliya wê wateyê ji wê gotinê girtinê wê bandûra wê li derûniya mirov wê bi zêdeyî wê hebê. Di wê rengê de wê, dema ku mirov wê di dewama wê de wê werênê ser ziman wê, dikarê wê bêjê ku wê, ji gotinekê wê hîskirina tiştekekê nebaş weke 'ji mirov re were gotin' wê mirov xamgin bikê', 'dilêş bikê', û heta ku wê mirov 'bihêrs bikê.' Li hemberî hevdû wê di wê temenê de wê carna wê, gotinên mirov wê bina temenê berttekên mirov wê li dijî hevdû. Di wê rengê de wê, ji gotinê wê ya ku wê çî hanî ser ziman û wê bi derûnî çî fahmkirin wê di wê rengê de wê, ew wê, bi wê re wê, were ser ziman.

Di nava civakê de wê di wê temenê de wê, ev rengê zimanî ku em dikarin weke bi gotina 'zimanê derûnî' jî wê fahmbikin wê weke aliyekê wê yê giring ê bi wê li hev nerîne jî bê. Wê bi wê ji gotinên hevdû wê çî wê fahmbikê wê bi wê re wê li hev wê binerê. Minaq wê, di dewama wê de wê, dema ku wê gotin wê ji hev re wê bê gotin wê weke ku em carna bi dîmenî bi şîroveyan wêjeyî û hwd re dibînin û dihênina ser ziman wê di wê dema bi lêvkirina wê gotinê ku ew bi wateyek baş jî wê rengê girtinê ji nîşanakên rûdênê, awirên mirov, leyistina çavên mirov, şewayên nerîne ên li hev, di dema bi hevdû re axiftinê de li nava çavên

hevdu nerîne û ankû ne nerîne û hwd wê weke aliyna darazî ku wê di wê temene de wê li ser wê re wê karibin bibina temene bi wê gihiştina tēgihiştin û wateyna din bi wê gotina ku ew latî bi lêvkin.

Tabî dema ku em ji vê aliyê ve li ser wate û watelêkirinê û hwd re wê fahmbikin wê, di rengekê de wê, di çerçoveya hebûna civakî de wê li ser tēgin û wateyên hevbeş ên ku ew li gotinê dihên kirin û yên ku wê di wê hevbeşiyê re mirov wê bi serê xwe wê bi teybetî wê lê bikê wê di çerçoveyek tēgîna felsefeya wateyê de wê, mirov karibê di nava rengê fahmkirinên civakê ên zêhnî û hwd de kûrbikê û bi xwe re bide birin. Ev wê weke aliyna ku wê di wê temene de wê karibê bi wê re ew li wê were lê hizirkirin. Di mijara watelêkirinê hevbeş de wê, mirov wê, di wê temene de wê bi tēgîna 'weke hev fahmkirinê' û hwd re li ser fêrbûnê bi zimanî û hwd re wê, di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Ziman wê di nava civakê de wê weke stûnekê bê û wê di wê temene de wê temene tēkiliya bi hev re wê biafirêne. Di ragihandinê ji hev re wê, mirov wê bi wê re wê, di rengekê de wê bi wê re wê bi wê bihizirê. Wê gotin wê di wateya wê ya objektiv de wê, pêşî wê weke tiştê ku ew ji wê hati girtin û hwd re wê bi wê re wê were salixkirin. Lê di wê temene de wê bi demê re wê watelêkirinê teybet wê bi wê werina lê kirin. Di aslê xwe de wê, dema ku wê, ji kes li kes wê minaq wê gotina xwarinê, avê, nan, çûnê, rûniştinê, razînê, rabûnê û hwd ku em werênina ser ziman jî lê wê di şêwayekê de wê karibê bi watelêkirinê cihê re ew xwe di dîmenekê de bide dîyarkirin. Kes wê dema ku wê, di rengekê de wê bi wê wateyê re wê wateya ku ew weke wê li wê dikê re wê dihênê ser ziman wê di wê tēgin û heyderiyê de bê ku wê weke wê, ew wê lê bikê û wê bête ser ziman bê. Wê di wê temene de wê, ew wê di wê rengê ku ew hat ser ziman wê ji aliyê wê tēgîna giştî de wê bi wateya giştî wê karibê were fahmkirin. Lê ji aliyê watelêkirina kes bixwe ve jî wê, ew xwediyê wê tēgîna cihê bê. Di wê temene de wê, di rengekê de wê, newekhevî wê di dîmene wê levkirinê a di temene 'ahenge wateyê' de wê, bi wê re wê, were kirin.

Di tēgîna wateya hevbeş de wê, di wê temene de jî wê ev wê, di rengekê de wê hebê. Wê her zindî wê di dîmenekê de wê xwediyê wê tēgîna xwemal a ku ew bi xwe re wê di rengekê de wê biafirêne jî bê. Wê di wê rengê de wê, di dîmenekê de wê bi wê re wê, di reng û awayekê de wê bi wê bihizirê.

Di wê çerçoveya fahmkirina wê wateyê a weke wê de jî wê di awayekê de wê ne tenê wê hişê bi wê wateyê re wê di rengekê de wê, temene wê

şêwayê ji wê fahmkirinê a mejiyê mirov bi tenê bê. Wê bi wê re wê, di rengekê de wê, têtînen ku em bi ziman laş û nîşanakên wê re didina dîyarkirin, tevgerên ku ew dikin û hwd wê di wê temenê de wê li rex wê weke têtîna kirpendinê a li wê bin. Yan jî wê dema ku em wateyê bi wateyê re wê bi minaq dikin û wê dihênina ser ziman wê, ev wê bi wê re wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di serî de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê hevdû fahmkirin wê di wê rengê de wê, weke çerçoveyek wê ya giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin. Di mijara fahmkirinên me yên bi wateyê re wê, di wê rengê de wê, mijare salixkirinên me wê, di awayekê de wê, li ser gotinê re wê, xwe bidina dîyarkirin. Deh kes li deh deverên cihê gotina 'ez çûma nava şûkê' ku ew bînina ser ziman wê di wê temenê de wê, ev gotin wê di xwe de wê, xwediyê wateyên cihê bê. Her çend ku wê di wê de wê di reng û awayekê de wê, 'şûk' wê weke gotinek hevbeş bê. 'çûn' wê weke gotinek hevbeş bê. 'Ez' weke gotinek hevbeş bê. '..nava ..' ku wê di wê de wê weke gotinek hevbeş bê. Di wê temenê de wê ev wê, di rengekê de wê, di wê temenê de wê, aliyê wateyê ê kesî wê bi xwe re wê bide dîyarkirin.

Di nava civakê de wê, di wê rengê de wê, di têtînen de wê, di wê temenê de wekwateyî û ne wekwateyî ku ew di wê temenê de wê were ser ziman wê di çerçoveya rêgezek sêyem de wê di çerçoveya fahmkirina bi salixkirina giştî a zimanî re wê, di astekê de wê were fahmkirin. Di wê temenê de wê, ev gotin wê pêşî wê razber bê. Lê kes wê bi gotinên din wê temenê wê razberiyê wê şenber bikê. Wekî din wê di dewama wê gotinê de wê gotinên din ên weke çî kir, çawa kir, çawa çû, çawa li nava sûkê ma, çawa sûkek hebû wê ev wê bi serê xwe wê weke aliyên din ê cihê bin ku rewşa demê, deverê û hwd re.

Di wê rengê de wê, di rewşa zimanê hevbeş de wê, li ser watelêkirinên hevbeş de wê, di wê temenê de wê hisiyetek ku wê bi wê di wê temenê de wê were fahmkirin wê hebê. Lê li vir wê, di wê temenê de wê ziman wê di aslê xwe de wê gotinên wê di mejî de wê, di temenekê razberî wê hebin. Lê wê bi minaq û rewşên ku ew bijî û ankû ser wan re wê bînê ser ziman wê bi temenekê şenberî wê bînê ser ziman. Digotinê de wê ne deverê wê di şeklekê din de wê werê ser ziman û ne jî wê gotin wê ji wê cihê wê karibê bi şêwayekê din wê biizirê û wê werênê ser ziman. Wê di wê temenê de wê di temenê asta hişmendî û pîvane fahmkirinê a ku

mirov gihiştîyê de wê bi wê re wê di temenekê fahmkirinê a levkirinê de wê were ser ziman.

Ev wê di wê rengê de wê, di rewşa levkirinê de wê xosletên di nava wateyê a gotinê û rengê levkirinê a rewşê de wê, di wê temenê de wê, bi wê re wê di levkirinekê de wê bi wê werênê ser ziman. Wê di wê temenê de wê, gotin di wê levkirinê de wê xwediyê wê temenê girêdanekê bi rewşa fahmkirinê bê.

Di wê temenê de wê mijara fahmkiirna bi ziman a di nava civakê de wê li ser temenekê wateyî û dîtbarî û levkirina wê re wê, di wê rengê de wê, bi wê re wê bibê. Ziman wê di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê gelek aliyên wê yên ku ew pêwîsta di wan de were kûrbûn wê hebin. Wê hemû jî wê bi temenekê felsefeyî wê di wê rengê de wê, pêwîstîya li wan hizirkirinê wê di awa û rengê de wê hebê. Di wê temenê de wê gotin wê, bi têtikiliyên civakê re wê, diwê temenê de wê, di wê demê û çerçoveyê de ew çawa û çî rengên têtikiliyê bi wê re dihên hanîn ser ziman ew bi aqilkirinên wê re wê hanîna ser ziman wê, weke aliyekê wê yê giirng bê ku mirov wê, werênê ser ziman. Pêvajoyên jîyankirinê wê weke pêvajoyna piretikî û ankû kirinê wê herdayimê wê hebin û wê ew hebûn û bûyîna bi kirinê wê di wê temenê de wê, xwediyê awayên cihê bin. Ev wê bi gotinkirina wan re wê, di wê temenê de wê, weke kirinên nava civakê bi têtikiliyên wê û şêwayên wê yên bi wê jîyankirinê û hwd re wê weke ku wê bi wê re wê weke ku wê werina salixkirin û wê bèn ser ziman.

Ev wê di wê temenê de wê, mijarê ku em didewama wê de wê bi wateyê û rengên fahmkirinê û hwd re wê werênina ser ziman wê, rengên fahmkirinê, şêwayên hildana li dest a mijaran, nêzîkbûna li hev û hwd wê, di wê temenê de wê bi demkî wê weke ku wê dîmenekê wê jî wê were bi dîmenkirin. Wê weke ku wê wêneyê wê bi zêhnî wê were kişandin.

Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê bi pêvajoyên wê yên pêşketinê wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Wê di wê rengê de wê, dema ku ew wêneyê wê yê zêhnî hat kişandin wê bi wê re wê mirov wê çawa dibînê, xwediyê nerînek çawaya û hwd wê bi wê re wê, di reng û awayekê de wê weke ku wê were dîtîn û fahmkirin.

Di aslê xwe de wê, di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare hizirkirinê wê di wê temenê de wê, di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, weke aliyê ku mirov wê di wê temenê de wê, dikarê wê bi xwe re wê werênê ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinê wê di wê temenê de wê, were ser ziman. Em dema ku em bahsa 'zimanê demê' dikin wê di wê temenê de wê di nava jîyankirinê de wê bi wê temenê wê weke rengê bi wê hizirkirî û ankû awayê bi wê hizirkirî ê demê wê dikarê wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê bi wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Dema ku mirov ji hêla têtikili û têtigihştina civakî ve wê hilde li dest wê, dikarê di dewama wê de wê bi wê bêjê ku mirov wê, di nava pêvajoyên tevlihev ên bi têtikiliyên bi hev re de bin û wê wusa xwe bidina pêşxistin û domandin. Ku wê zêhnê mirov jî dinav de wê hişmendiya mirov wê li ser temenekê xwezayî wê xwediyê awayekê têtikildar bê. Ev wê bi temenê salixkirinên amûrên têtikiliyê, awayên wê û hwd re wê xwe bide nîşandin. Di nava birehekê têtikiliyê de wê mirov wê hertimî wê di xwe de û wê di nava hev de wê di têtikiliyê de bê û wê bi wê re wê bi hizrên xwe hanîna ser ziman wê bidina hev û wê ji hev wê bigirin. Di wê temenê da danên li hev, girtinên ji hev, nîşandin bipev, pirsînên li lev, herêkirin û redkirin mirov ên ji hev û li hev û hwd wê di wê temenê de wê, wateyna wan ên ku em bi zêhnî kifşbikin û wê hebin.

Di aslê xwe de wê, di awayekê de wê ev wê bi xwe re wê bide nîşandin ku mirov wê di nava pêvajoyên têtikiliyê, axiftinê û kirinê û hwd de wê ji destpêka jîyane xwe û heta dawîya jîyane xwe wê di pêvajoyek afirandinê û hwd de bê. Wê di wê temenê de wê pêvajoyek hilberînê wê di wê rengê de ku wê çawa wê di jîyane mirov de wê bibê wê bi heman rengê wê di mejiyê mirov de jî wê xwe bi wê rengê wê bide dîyarkirin û domandin. Rewşa têtikiliyê wê weke fektorek hebûnî bê û mirov wê weke ji navikê ve wê bi wê fektorê ve wê girêdayî bê. Wê gelek şêwa û awayên têtikildanînê ên bi hevdû re wê hebin.

Têtikili wê di nava jîyane civakî de wê di aslê xwe de wê ne tenê wê bi ziman lê wê li ser ziman re wê wê bi gelek awayên wê re wê bi wê re wê bê pêşxistin. Ev awayên têtikiliyê wê weke ku em bi ziman wan dikin lê di aslê xwe de wê di şêwayekê aqilî û hişmendî de jî wan dikê. Minaq di nava hizirkirinê de mirov çî ji hevdû re bibêjê wê gotinên ziman wê weke rêyek wê bin. Wê aqil wê weke rengê wê bê. Wê di wê temenê de wê, di dîmenekê de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Mirov wê dema ku wê pêvajoyên dîrokê wê binerê wê gelek awayên hizirkirinê û hwd wê kifşbikê û wê di wan de wê kûr bibê. Wê di dewama wê de wê bi wan re wê, temenên fahmkirinê ên nû wê pêşbixê. Di wê temenê de wê, aqil wê weke temenekê bêdawî ê pêşxistina wê

temenê wê ji xwe re wê bibînê. Wê hertimî wê di nava aqil de wê bi azmûn û cerbikê. Carna şaşîyên me jî wê tiştê rast wê ji me re wê vebêjin. Minaq wê dema ku em tiştê wê dihênina ser ziman wê, dema ku ew weke ji kesekê ku ew lê dihisênê re şaş bê wê karibê ji yekê din re rast bê. Wekî din wê di wê temenê de wê, ew şaşbûn ku em bi xwe jî wê bi wê bawer bikin ku ew şaş a wê demê em li ya rastiya wê vajî wê û hwd dihizirin û bi wê re em digihijina li rastiya wê. Di wê temenê de em di dîmen û awayekê de wê rewşa wê bi wê dihizirin û bi wê digihijina li encamê.

Bi rêya ziman re mirov wê pêşketinek mazin wê bi xwe re wê çêbikê. Lê di wê temenê de wê, dema ku em ziman wê dihênina ser ziman wê di wê de wê weke kirdeyek di wê de heyî wê hiş jî wê hebê û wê di wê temenê de wê li ser temenê têkiliya ziman û hiş re ew temenê fahmkirinê bi temenê têkilidanênê û hwd re wê biafirê. Mirov wê bi ziman wê bûjenên dûnyayê û gotinên ku ew ji hev cihê dibihîzê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Wê di wê temenê de wê di reng û awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê, ziman wê bi dagerên ku ew bi wê pêşdixê wê weke têtîna hiş û zêhnî jî ên ku ew dihên bi watekirin bin. Wate wê bo tiştê wê çawa wê bi xwe re wê werênê ser ziman wê weke têtînek fenomenî û bûjenî ku wê di xwe de wê weke rastiyeke din wê bihawênê wê bi rewşên weke bûjenî, çalaki û pêvajoyên re wê gotin wê werênê ser ziman. Di nava fahmkirina gotinê de wê, dema ku em li wê dihizirin em li awayekê wê nîrxî û wateyî bi wê dihizirin. Minaq wê dema ku em bi bûjenî li tiştê dihizirin em wê cewherê wê nayênina ser ziman. Minaq wê dema ku em li avê dihizirin em wê xwezaye wê ya bi fîzyo-kimyewî wê bi wê re wê nayênina ser ziman. Em wê weke ava paqij, girik, tîrş, şêrîn û hwd wê bi wê re dihênina ser ziman. Lê di awayekê din de jî wê dema ku em li cewherê dihizirin wê ev aliyên wê yên din jî wê bi xwe re wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê karibin werina kifşkirin û werina ser ziman.

Di awayekê de wê, dema ku em minaq axiftinekê dikin wê bi awayên wê re wê dikarin wê fahmbikin. Awayên axiftinê ên weke bihêstî û hwd dikarin werênina ser ziman. Di dewama wê de wê aliyên wê yên ku em bi wê re wê weke bi dahûrî û hwd bi wê dihizirin wê weke aliyên wê yên ku em bi wê dihizirin bin. Em di şîroveyekê de wê, di wê temenê de wê, tiştê wêbi xosletên wê re wê bi wê bihizirin û wê werênina ser ziman. Di vegotinekê de wê dema ku wê bahsa avê wê were kirin wê çawa wê av

wê were vexwartin û yan jî wê çawa wê were li holê û hwd wê bi wê re wê li ser temenê wê yê ardnîgarî û hwd wê bi wê were lê hizirkirin.

Di wê temenê de wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara salixkirinê wê di wê temenê de wê, bi wê re wê, were ser **ziman**. Em dema ku em bahsa derketina avêdikin em ji binê ardê derketina wê dikin. Wekê wê rewşên avê ku ew hena wan dihênina ser ziman. Lê rewşên weke ew di birehê de diafirê û dizê û dihê li ardê weke baranê û hwd wê bi wê re wê ku em bi gotin bikin jî wê di mejiyê me de wê tégînên weke yên bi wêjeyî û hwd wê hebin.

Di awayekê de wê li ser têkiliya hiş ziman jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê weke du aliyên fahmkirinê ku em wan bi hev re fahmbikin bê. Ziman û hiş wê temenê hevdû wê di fahmkirinê û hwd de wê biafirênin. Wê di temenekê de ku wê hiş wê hebê wê ew wê bi gotinekê wê hebê. Wê di wê temenê de wê bi çerçoveyek bi dualiteya nava hiş û gotinê re wê ew wê, di temen de wê bi ziman re wê were dîtin. Carna weke nîşanaka zanebûnê wê gotina 'pêşî bihizirê û piştîre bi gotin bikê û werêna ser ziman' jî di wê temenê de dikarê werênê ser ziman. Ku di deverê mejî de hişkirinek hebê wê bi wê re wê gotin jî hebê ku ew bi wê re hatî hizirkirin. Ber vê yekê wê di mejî de wê dema ku ew weke pêvajoya ku 'ew ne hatî bi gotinkirin' ku wê were ser ziman jî wê di temenekê bi gotinkirî de wê xwediyê çerçoveyek fahmkirinê a ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Dema ku mirov li dîroka zanistê dihizirê jî wê bi wê re wê çawa wê têkiliya nava hiş û zimên wê di rengekê de wê fahmbikê wê pêvajoyên hizirkirinê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Wê di wê temenê de wê ziman û hiş wê weke ji hev nayêna cihêkirin û ankû bêziman wê hiş nikaribê were ser ziman û hwd wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê gotinên weke 'ziman aqil a' û ankû 'felsefe zanîna ziman a' û hwd re wê di wê rengê de wê bi wê re hizirkirin wê bîn kirin. Hiş wê rastiye bide nîşandin û ziman wê rastiye bîne ser ziman. Hizirkirin wê were wateya zanebûnê. Axiftin wê were wateya hanîna ser ziman.

Di dema têkiliyê de wê, axiftin û hiş wê di yekitiyekê de wê xwe bidina dîyarkirin. Wê yên ku ew dihên ser ziman wê weke hatina bi lêvkirin bimênin. Wê weke axiftina bi deng a ku ew dihê ser ziman jî. Lê yên ku ew minaq di xwe de weke bêdeng hati hizirkirin wê weke 'danûstandihên

hundurîn' jî mirov wê karibê wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Di gotinekê de wê, dema ku wê, were hizirkirin wê heman tişt wê newê ser ziman. Di rewşa hizirkirinê de wê, gotin wê dema ku wê li wê were hizirkirin wê carna wê weke têgînek bûjenê a ne dîyar wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin. Weke bahra di tevgerê û rewşa elektromanyatikê û hwd. Em dema ku wê di dîmenekê de wê, rewşên hêzên fîzîkî wê bi dîtînê wê bi wê salixdikin wê di wê temenê de wê, ew dîtbarî wê di dîmenekê de wê weke dîmenek fahmkirinê ji yên nayên dîtîn re jî wê bi xwe re wê di awayekê dîyar û ankû ne dîyar de wê bide çêkirin. Di wê rengê de wê mirov bi wê bihizirê.

Felsefeya di awayekê de wê di nava jîyanê de wê li çawa jîyankirinê wê bi hişmendiyekê wê li wan wê bigerihê. Di wê temenê de wê, ne tenê wê awayên jîyankirinê ku ew hena wê tenê ji xwe re wê bikê mijare fahmkirinê. Wê bi wê re wê, wan bikê berlêpîrsînê de jî. Di dewama wê de wê, dema ku em di çerçoveya jîyane civakî de wê hildina li dest wê, çawa mirov dijî, divê ku mirov çawa bijî, û xwediyê awayekê çawa ê jîyane civakî û hwd ve wê, li ser wê re wê weke temenekê hizirkirinê jî wê biafirênê.

Di mijarên hişmendiye ên bi ziman re ku me li jor hinekî hanîn li ser ziman de jî wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê di wê çerçoveyekê de wê, weke temenê lêpîrsîn û lêgerînên çawa fahmkirinê û hwd jî bin. Ber vê yekê wê têkiliyek fahmkirinê a li ser wê re di nava civakê de ku ew bi wê xwe dibîne, fahmdikê û hwd re ku ew wê bi wê were ser ziman wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giirng wê karibê xwe bi wê re bide dîyarkirin jî bê.

Di wê rengê de wê, di nava civakî û jîyane wê de wê, pêvajoyên wê jîyankirin wê, di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê weke aliyna ku mirov wê bi wê re wê li wê bihizirê jî bê. Di aslê xwe de wê, felsefe wê, weke temenekê aktiv ê çawa fahmkirinê û lêpîrsînerîya bi fahmkirinê a di mejî de jî wê bi jîyane civakî re wê biafirênê. Wê rengê jîyanê ê ku ew bi mirov dihê afirandin wê, mirov wê derkeve dervî wê. Di rengê de wê, derfeta weke kesekê zêhnekê zêdetirî wê weke xwe çawa bijî wê karibê xwe bigihênê hişmendiya wê.

Di wê temenê de wê mijara hiş û civakê wê, di wê temenê de wê, di temenekê zêhnî de wê, weke çerçoveyek lêpîrsîner jî bê di nava hizirkirinên felsefeyê de. Ez dema ku ez di wê temenê de li temenê têkiliya nava civak û felsefeyê dihizirim wê di rengê weke çawa wê, bi baweriyê re wê di demên serdemên navîn navîn de wê bikeve temen û

pozisyonek lêpîrsîne de jî wê bi wê re wê di wê temenê de wê pêwîstîya wê ketina pozisyonekê de bê. Di wê rengê de wê, statûqûyên ku wê bèn afirandin wê hingê wê bèn rûxandin.

Di wê temenê de wê mijare temen vegûharênên civakî ku mirov di temenê wê rengê fahmkirinê de wê bi wê bihizirê wê di renekê de wê çawa wê derketina dervî wê rengê zêhnî ê serdest û serwer ku ew heya bê wê, di wê temenê de wê bi wê re wê di renekê de wê bibê. Heta ku ew nebê wê ghiştina ya nû jî wê di reng û awayekê de wê weke ku wê nebê wê dîmenek wê di mejiyê mirov de wê weke ku wê biafirê. Di wê temenê de wê di awayekê de rewîzekirina felsefeyê û wê tenê weke 'têgînek bi wê were fahmkirinê' ku wê di nava çerçoveyên zêhnî ên demên aqil de wê ji hin aliyên ve wê were salixkirin wê di aslê xwe de wê bo bi wê pêşîya lêpîrsînên di jîyanê de ku ew werina kirin bê girtin wê bi wê armancê jî bê. Ber vê yekê wê di wê temenê de wê mijare felsefeyê wê di wê rengê de wê, di serî de wê, di wê temenê de wê dikarê wê hinekî li wê bihizirê bê. Wê dema ku wê têtîna lêpîrsînîyê ji wê were dîrkin wê hingê wê ew ne felsefe lê wê weke têtînek zêhnî a ku ew di temenê îteatkirinê de ku wê çawa wê bi wê were jînkirin û hwd re wê, di dîmen û awayekê de wê, were dîtin bê. Ev jî wê di renekê de wê, hingê wê tenê wê bi wê re wê, çawa wê were jînkirin wê bi wê bi tenê wê li wê bihizirê bê. Fahmkirinek rast bi serê xwe wê temenekê felsefeyî ê lêpîrsîner wê karibê di mejiyan de bi serê xwe biafirênê. Û di dewama wê de wê karibê di nava pêvajoyên pêşketinê ên jîyane civakî de jî bibê temenê gûharînên jidil ên pêşketî û mazin jî. Ber vê yekê wê mijare fahmkirinê jî wê di wê temenê de wê, dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê dikarê wê hilde li dest û wê li wê bihizirê.

Wê dema ku wê di çerçoveya hebûna civakê de wê, mijar werina hildan li dest wê, di temenekê giştî de wê di renekê de wê weke bi têtînen weke destûrê, ramyarî, aborî, maf û azadiyê, rewîstê, bawerîyê û hwd ev wê çawa wê dîmenekê diafirênin û ew dîmen çiqasî rast a di jîyane mirov de û dikarê encamên rast û ankû rast werênê wê dikarê wê kifşbikê. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, weke têtîna zêhnî wê di wê rengê de wê, bi ramyarî wê şewayê wê û pozisyona wê ya li hemberî civakî û çerçoveya mudahaleyên wê dikarê di wê temenê de wê wan lêbîpîrsê ku ew çendî ne rast in. Di rewşên aborî de wê, di wê temenê de wê, çerçoveyên girêdanê ku ew dihên kirin û şewayên jîyankirinê û rêyên bi wê ghiştina pêşketina wê û hwd wê bi wê re li wê bihizirê. Di temenê bawerîyan de wê, di wê temenê de wê çawa wê ji rastiya demê, jîyanê,

mirov û hwd wê dûr bikê û wê di wê temenê de wê, bi şêwayekê temenê hizirkirinê wê li gorî xwe û ankû li gorî wan fektorên dijîn wê bihizirê wê dikarê wê lêbipirsê û wê werênê ser ziman.

Di çerçoveyek azad de wê mijarên weke maf û azadiyê, wekhevîyê û hwd wê, yekser wê weke mijarna ku wê, di serî de wê derkevina li pêşîya mirov bin. Wê di wê temenê de wê, çi bi zêhnî û hwd wê pêşîya wê bigirê wê karibê wê li wê bihizirê. Hizir wê, di şêwayekê de wê, armanca wê ya bi fahmkirinê ew bê ku wê bibînê bê.

Civakê pêşî li şûna weke civakek aborî, civakek olî, civakek ramiyarî zêdetirî wê bi serê xwe wê weke fektorekê wê pêşî bihizirê û wê bi xweza û dîrok û mejuya wê re derxê li têgihîştinê û di dewama wê de wê bi wê re wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Di mijare têkiliya civak û felsefeyê de wê di temenê fahmkirinên demên hemdem de wê çerçoveyek civakî ku wê di wê de wê, awayên civakî ên demên berê ên kevneşopî bi dîroka wan re wê were ser ziman û wî çawa xwediyê awayekê jîyankirinê bi temenekê wê yê çandî, bawerî û hwd bê wê bi wê re wê were ser ziman. Lê di wê temenê de jî wê ev di demên hemdem de wê ji aliyekê ve wê, li ser wê fahmkirinê re wê weke bi temenekê lêpîrsînerîya li bersivên pîrsên weke civakek çawa a baştirin bo mirov bo maf û azadiyê û serbixwebûnê û hwd re wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Di wê temenê de wê felsefe wê dema ku em di wê temenê de minaq bi çerçoveya civakê re wê hilde li dest wê, weke nerînek ku wê bi wê re wê çawa wê bi wê çerçoveyek fahmkirinê û lêpîrsînê bi wê re wê biafirênê û wê bi wê re wê, bigihijê awayekê 'rast' a li gorî ast û pêşketina demê wê bi wê re wê di rengekê de wê were lê hizirkirin.

Di nava jîyanê de wê aqil wê weke temenê me yê jîyankirinê wê bi jîyane cvakê re wê xwe bide dîyarkirin û wê di wê temenê de wê, pêvajoyên civakî wêbi wê re wê di rengekê de wê xwe bidina dîyarkirin. Di aslê xwe de wê di wê temenê de wê, dîroka pêvajoyên vegûharînê ên civakî ku mirov li wê dihizirê wê di wê temenê de wê çawa wê weke ali û awayekê wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin wê karibê bi wê re wê li wê bihizirê. Dîroka mirov wê hinekî jî wê di temenê xwe de wê bi çerçoveya civakî re jî wê wate û temenekê wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê, mirov wê bi wê re wê, di rengekê de wê xwediyê awayekê fahmkirinê a di mejiyê xwe de jî bê.

Di nava jîyane mirov de wê, temenê mijarên zêhnî û hwd ku wê derkevina li pêş di demên hemdem de wê, di wê temenê de wê, mijare

felsefeyê jî wê beremberê wê di aslê xwe de wê, bi awayekê zêde giring wê xwe di şewayekê de wê xwe bide dîyarkirin. Zêhn wê di nava wê de wê, jîyankirinê û bi wê re di ahengekê û levkîrinê de bê wê ji mirov wê bixwezê. Ev di çerçoveya orfûadetekê de bê, kevneşopîyekê de bê. têngînek rewîstî de bê, têngînek bawerî de bê û ankû têngînek ramyarî a bîrdozikî, nîjadî û hwd de bê. Wê di wê rengê de wê, ev jî wê, di wê temenê de wê çerçoveyên zêhnî wê bi xwe re wê di rengekê de wê biafirênin. Hinekî jî felsefe wê, di wan waran de wê weke temenekê lêpîrsînê wê karibê bi xwe re wê biafirênê. Wê di wê temenê de wê, dema ku wê li ya 'baştir' wê bi hizirê û wê lêbigirê wê di wê temenê de wê, ya ku ew dihê jîyîn ku ew çendî baş û nebaş a wê jî bi wê re wê di rengekê de wê li gorî wê di rengekê de wê şîrove bikê û wê fahmbikê. Di wê temenê de wê, ya nû ku ew pêşxist wê di şewayekê de wê weke di çerçoveyek rexnegir a li ser ya kevn re jî bê.

Felsefe wê dema ku em di nava rewşa civakê de wê dihildina li dest wê, di wê temenê de wê weke ku me li jor hanî ser ziman wê weke mijarek fahmkirinê wê xwe bide dîyarkirin. Gelek caran wê dema ku wê bi wê were lê hizirkirin wê weke bi mijarên civakî û ankû zanînên civakî ên weke ramyariyê, rêzaniyê, aboriyê, çand, dîrok û hwd re wê bê ser ziman. Lê em di wê çerçoveyê de ku wê, wan aliyan jî wê bikê nava xwe di temen û rengekê lêpîrsîner de wê, bi giştîya civakê re wê, di wê temenê de wê, di rengekê de wê têtikiliya wê bi gotina aqil re bi ya felsefeyê re bi teybetî dixwezin wê dênin. Ber ku wê di wê temenê de wê, ev wê, weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê hilde li dest bê. Wê dema ku em minaq wê di wê çerçoveyek têngînekê ji wan têngînen ku me li jor navê wan hilde dest wê hanî ser ziman wê di wê temenê de wê, wê li ser şewa û awayê wê yê fahmkirinê û pîretizekirinê wê û hwd re wê, di rengekê de wê bê hildan li dest.

Çendî ku ev wê di rengekê de wê weke ji aliyekê ve wê di çerçoveya wê têngînê de wê weke ku wê pêwîst jî bê lê wê di çerçoveya wê têngînê de wê weke ku wê ji aliyekê ve wê bimênê. Ber vê yekê wê, wê ev wê weke ku wê li gorî wê, dîmenekê li jêr wê bimênê. Em li vir wê, di wê temenê de wê, di dîmenekê giştî de wê, di rengekê de wê, dihildina li dest.

Di mijara kes û civakê de wê, aliyên wê yên ku wê bi hev re wê têtikiliya wê werina danîn wê li ser mijara têtikiliyên nava wê, şewayên salixkirin û fahmkirinê û hwd re bê. Wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giiring wê karibê bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê bi wê re wê, di rengekê de wê bi wê re wê, di şêwayekê de wê weke ku wê were lê hizirkirin. Di mijare civakê de wê, felsefe wê hinekî jî wê mijarên wê yên jîyankirinê re wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di wê çerçoveyê de wê mijarên baweriyê, rewîstê û hwd jî wê hebin. Em mijarên ku wê weke mijarên civakî jî bin wê dema ku wê werina hildan li dest wê, di şêwayê salixkirinên bi wan re de wê, di wê rengê de wê werê hanîn li ser ziman weke ku ew di temenê hizirkirinê weke ji rewş jîyanî dûr wê, li wê were lê hizirkirin. Minaq wê têgîna 'zanîna batinî' û ya ne 'zanîna ne batinî' wê di wê temenê de wê werê ser zimanê 'Zanîna dûnyawî' û 'zanîna ne dûnyawî' wê di wê temenê de wê, li wê were ser ziman. Di wê temenê de wê, zanînek ku ew li dûnyê bûyî bi temenekê bê û xwediyê çerçoveyek hizirkirinê a ku ew bi wê dihê jînkirin mirov dikarê wê weke ne dûnyayî wê bihizirê? Di wê temenê de wê, di wê temenê de wê, hertimî wê di wê rengê fahmkirinên bi baweriyên re wê, ew temenê wan ê fîzîkî û bûjenî ê weke çavkanî û hwd wê weke ku wê jinedîtî ve wê were rewşek wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Weki din em dema ku wê hildina li dest wê, di wê temenê de wê, di rengekê de wê bi pêvajoyên jîyankirinê û kesên ku ew li jîyanê jîyane wê xwediyê temen û çavkaniya ku em bi wê re wê fahmbikin bê. Ber vê yekê wê, di wê temenê de wê ji aliyekê weke ku wê, heta roja me wê ev zanînen weke zanînen ne jîyanî ku wê werina dîtin em li ser wan re wê pirsê vajî wê bipirsin ku weke ev zanînen ne jîyanî ku ew hişê me yê li jîyanê nebê wê çawa wê mirov karibê di rengekê de bahsa wê bikê?

Her tişt wê di awayekê de wê bi temenê xwe re wê hebê. Zindî wê dema ku ew mirov bê û ankû zindiyekê din bê ku ew wê xewnê dibîne wê, ew wê, ne weke têgînek ku em wê ji wê hişê û pêvajoyên azmûnê dûr wê, fahmbikin bê. Xewn wê tiştêkê din jî wê bi xwe re wê di renggekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Xewn wê, di rengekê de wê, weke bi zanîna me ya xêvî bê. Wê pêvajoyên zanîn û hiş wê di zikhevde ku wê bibin wê, di wê temenê de wê, mirov wê bi hişê xwe yê li wê şîyar wê dîmenekê wê bibîne. Wê di wê de wê weke ku wê di wêneyê de wê gelek xêz wê hebin û mirov hemûyan di dema lê dinerê de wê bi carekê wê kifşnekê. Gotinên weke dûnya dihê zanîn û ankû dikarê were zanîn, bi têgîna bûjenekê û têkiliyên nava wê re ku mirov li wê bihizirê, bi kirdeya wê ya dihê zanîn û ankû ya ku ew were zanîn re wê, di gelek rewşan de wê, cihêyî di nava wan de wê bibê.

Ev wê bi pêvajoyên fahmkirinê re wê karibê were lê hizirkirin. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê ne zanîn wê di

destê me de wê, weke berheviyek amede ku em hema wê serî lêxin û bi wê werênina ser ziman bê û hem jî jîyan wê, weke hebûnek ji destpêkê û heta dawîya wê, weke ku wê baxtvan bêjin ku ew hatiya dîyarkirin bê. Wê hemû wê di pêvajoyên bûyînê de wê xwe biafirênê. Wê tiştekê ku ew ne bûyî wê darêjka wê jî wê nebê. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, temenê hebûnê ku wê weke bi rewşa darêjkî wê karibê wê bi hebûnî, fizîkî, bûjenî û hwd wê, bi wê re wê werênê ser ziman wê pêşî ew divê ku ew bibê.

Di çerçoveya fahmkirina felsefe û civakê de di felsefeyê de civak

Di aslê xwe de wê dema ku mirov wê mijare felsefeyê û civakê wê bi hev re wê weke aliyekê wê yê giring wê bi felsefeyê re wê fahmbikê wê di wê temenê de wê hinek aliyekên wê yên din jî wê bi felsefeyê re wê xwe bidina dîyarkirin. Di çerçoveya felsefeyê de wê, dema ku mirov li civakê dihizirê wê, di wê temenê de wê çawa mirov wê bigihijê çerçoveyek fahmkirinê wê bi wê re wê li wê bihizirê di aslê xwe de wê, di civak û felsefe wê, di wê temenê de wê, têkiliya wan a hevdu fahmkirinê wê bi wê re wê biafirê.

Gotina civakê wê bo felsefeyê ku mirov wê di nava wê de wê, di rengekê de wê dihilde li dest wê di temenekê razber de wê, di rengekê de wê, bibê û wê bibê xwediyê awayekê hizirkirinê. Di aslê xwe de wê, di nava wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, navaroka wê çawa wê were fahmkirin wê bi wê re wê li wê bê hizirkirin.

Di demên kevnera de wê mijara civakê û çerçoveya wê û têkiliyên nava wê weke ku em bi hizrên platon, aristo û hwd re dibînin wê bibê mijare hizirkirinê. Di wê temenê de wê, weke kirdeyekê ku wê çawa wê di nava wê de wê bê jinkirin û wê çawa wê mirov wê bijî wê di wê rengê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Di wê rengê hebûna civakî de wê, di nava wê de wê, fektorên weke têngnînen weke yên maf û azadiyê wê çawa wê werina fahmkirin wê ew jî wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Maf û azadi wê di wê temenê de wê, di nava wê de wê bi rêgezên ku ew navaroka wê bi sazûman dikê wê bi van girêdayî wê lê were lê hizirkirin û wê bi wê re wê, bê xwestin ku ew çerçoveya wê were fahmkirin.

Ev wê di rengekê de wê weke ku mirov wê kifşbikê wê di rengekê de wê taqabûlî şewayekê fahmkirinê ê weke bi pêşketina felsefeyî a zêhnî û hwd re jî bê. Zêhn ku wê pêşkeve û wê di navaroka wê de wê weke

fektorek sazkar û bi sazûmanker wê xwe bide dîyarkirin bi têkiliyên li nava wê re wê êdî wê bi wê re wê di rengekê de wê bi wê re wê bê lê hizirkirin.

Civak wê, di wê temenê de wê, dema ku wê, bê li wê hizirkirin wê weke bi têkiliya nava ferd û civakê, di çerçoveyek dualiteyî weke bi têkiliya zêhn û bedenê û hwd re wê li wê were lê hizirkirin. Wê di wê temenê de wê hebûna civakê a fîzîkî û ya zêhnî wê bi wê re wê çawa wê were fahmkirin wê bê mijare lê hizirkirin.

Di aslê xwe de wê hebûna zêhnî wê, di wê, rengê wê bi temenekê hebûnî wê dema ku wê li wê were lê hizirkirin wê, bi têkiliyên nava û pêvajoyên wê yên pêşketinê û hwd re wê di rengekê bi hev re wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Têgînên weke rewîstê û hwd bi zêhnî wê, di nava têkiliya ya baş û nebaş de wê di rengekê de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin û wê were lê hizirkirin.

Di wê temenê de wê, weke hebûnek ku wê bi ontolojîkî û rastteqînî ku wê di wê de wê li wê were kûrbûn wê bi wê rengê wê civak wê weke temenekê hizirkirinê wê li wê were lê hizirkiriin. Di aslê xwe de wê hebûna civakê wê, di wê temenê de wê, bi wê re wê, aliyekê wê yê din wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin. Ew jî wê mirov û têgihîştina mirov û ankû mirov dîsa bi gotina felsefeyê re wê dênê rex hev wê bi çerçoveya gotina felsefeya mirov re ku mirov wê dikarê wê fahmbikê û wê bènê ser ziman wê bibê.

Di nava felsefeya zêhnî de wê, hin bi hin wê li ser temenekê ontolojîkî hizirkirina bi hebûna objeyê wê weke têgînek ku ew bi kirdeyê diafirê û pêşdikeve wê, di şêwayekê de wê xwe bide dîyarkirin. Di wê warê de wê hizir û nerênên cihê wê bibin. Rewîst, bawerî, dad, dîrok, piştî civaknasî, derûnî, antropoloji û hwd wê çend ji wan aliyên ku wê pêşkevin û wê çerçoveya hizirkirinê wê biafirênin bin. Têgîna civakê a dîrokî, têgîna civakî a dadî, têgîna civakî a baawerîyî, têgîna civalî a rewîstî, têgîna civakî a civaknasî, têgîna civakî a derûnî û hwd wê, di nava têgîna civakê a felsefeyî de wê, weke fektor û dîyardeyna ku wê bi wan û rengê wan ên hizirkirinê wê werina hizirkirin jî bin.

Di wê temenê de wê, dema ku mirov wê bi wê re wê bihizirê wê, di wê temenê de wê mijarên civakî wê bi rengê jîyanî û têgînên ku wê helwest, û rengên jîyane me wê bidina dîyarkirin ku wê bibin wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Pêvajoyên felsefeyê wê, di wê temenê de wê, dema ku wê werina hildan li dest wê, element û dîyardeyên wê yên bi temenî ên hizirkirinê

wê di wê rengê de wê, çerçoveyek civakî jî wê bi xwe re wê biafirênin. Mijarên weke bi têngînê ên zêhnî bi rewîstê û hwd ku wê ji sokrt, platon, aristo û hwd pêde wê pêşkevin û wê derkevina li pêş û wê dem bi dem wê di dewama wan de wê bi wan û ankû weke di wan rengan de wê werina hizirkirin wê, di wê temenê de wê, çerçoveya gotina civake a felsefeyê jî wê di renekê de wê weke ku wê salixbikê û wê bi xwe re wê werênê ser ziman.

Minaq wê, di wê temenê de wê, têkiliyên nava mirov, rewşên jîyanê û temenê wan ên bi wan jîyankirinê, malbat, navaroka malbatê û hwd wê, di wê temenê de wê bi têngînê zêhnî ên weke bi kevneşopîyan û hwd re wê, temenekê wê yê hizrî wê pêşkeve û wê mirov wê bi berdewamî wê bi wê re wê, bigihijê temen û çerçoveyek hizirkirinê.

Di nava hizra xwe de wê, hizirkirinê wê weke ya bi wê gihiştina ya baştir wê hertimî wê di reng û pozisyonekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. di dewama wê de wê mijara hizirkirinê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê bi xwe re wê di wê temenê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di çerçoveya têkiliya nava mirov de wê minaq wê weke ku em bi têngîna dualismê re ku wê di nava zerdeştîyan de wê bi wê were hizirkirin ku wê, çawa wê, bawerî, rengên hizirkirinê bi yaqinkirinê, xwestek, û ankû fêrsên me wê çawa wê têkiliyek sedemî a bandûrî wê biafirênin wê li ser wê bê sekin in. Di demên hemdem de wê di nava hizrên emprisismê de wê kesên weke Karl popper û hwd wê ji aliyekê ve wê, ji vê aliyê ve wê li ser wê bisekin in û wê bixwezin ku ew bi wê temenekê fahmkirinê ji wê aliyê ve jî wê biafirênin. Hêst, xwestek û hwd wê çawa wê weke temenekê dîyarker di nava hizra me de wê weyn bileyizin wê li ser wê bisekin in.

Li ser wê temenê de wê minaq wê rewşên zêhnî ku wê çawa wê li ser bedenê re wê xwediyê rewşên bandûrî ên sedemî bin wê bi wê re wê li wê bihizirin. Di wê temenê de wê rewşên weke tirs, şa, xwestek, û rengên din ên weke bi hêstî ku mirov dikarê fahmbikê wê rewşek dîyarî wê bi zêhn û hişê me re wê biafirênin. Zaroyek wê dema ku wê, destê xwe bide êgir û wê bi şawitê wê ji wê tirs û hêsta xweparastinê ji aliyekê ve wê biafirê. Ji aliyê din ve jî wê, zanîn wê weke encama wê ku ew çawa jîyankirîya wê bi wê re wê di renekê de wê bi wê re wê biafirê. Di wê temenê de wê, rewşên bi wê rengê ên hêstî wê, di rewşê de wê weke rewşna ku wê dervî hiş jî wê di rewşekê de wê bê li wê hizirkirin. Minaq wê, di minaqek de wê weke ku freud wê dema ku wê kesek bi derûnî hat

fêrkirin û perwerdekiriin wê motivaşjona wî di renekê de wê mirov li wê bihoyê. Freud wê, di renekê de wê, weke 'rewşek der hiş' jî wê dixwezê wê şîrove bikê û wê werênê ser ziman. weke antropolojistekê Malinowski wê rewşa fêrbûnên bi orfûadet û xûyên mirov ên bi wê rengê weke yên fêrbûyî wê minaq bide û wê li wan bihizirê. Li gorî wî orfûadet û fêrbûyînên xûyî wê di wê temenê de wê, di rewşek weke ji kes zêdetirî xwedî fêr wê di renekê de wê, karibin rewşekê bi xwe re wê bidina dîyarkirin. Wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Di wê temenê de wê, dema ku em li nava civakê jî dihizirin wê fêrbûnên bi xûyî ên li hev wê, di rewşna weke ku ew hema bên jinkirin wê li wan wê were nerîn. Di wê temenê de wê, weke rewşna fêrbûyî wê li wan wê were lê hizirkiriin. Di wê temenê de wê, fêrbûna bi tiştêkê û gihiştina zanîna wê di renekê de wê weke ku wê ji hev cihê bê.

Di wê temenê de wê, dema ku em di rengê zêhnî de wê hinekî jî wê bi berdewamî wê li wê bihizirin wê dikarin wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê bi wê bihizirin wê di wê temenê de wê, di reng û awayekê de wê weke ku wê, li ser xosletitiya dualistikî re wê, di renekê de wê xwe bide dîyarkirin. Weke minaq wê xosletên fîzîkî ku wê di wan de wê, xosletên ne fîzîkî wê di reng û awayekê de wê, bidina nîşandin wê bi wê re wê di renekê de wê fahmbikê. Ev wê di rewşekê de wê weke têgînek ku em wê hebûna weke ya aliyê fîzîkî ku wê di wê de wê xosletên ne fîzîkî wê bên dîtin wê weke bi temenekê hebûnî a bûjenî wê dîtin û herêkirina wê re wê, bi temenekê hizirkirinê ê wê re wê xwe bide dîyarkirin. Weke minaq wê di bedenê de wê bawerî, xwestek, şahî, xamginî û hwd ku wê xwe bide nîşandin.

Ev wê, di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê bi wê re wê di wê rengê de wê bi wê re wê li ser temenekê di wê de bi fahmkirinê ku wê derxê li têgihiştinê re wê were fahmkirin bê. Di wê rewşê de wê, dema ku em hebûna bûjenî wê bi fîzîkî wê hildina li dest wê di temenê zanîni a zêhnî de wê, ew rewşa bandûrî wê, di wê temenê de wê ji aliyekê ve wê ji têgîna sedemê bi serê xwe cihê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, ev wê, weke aliyekê wê yê din ê ku mirov bi temenekê bi fahmkirina zanîna zêhnî re wê bi çerçoveya hebûna fîzîkî û ya nefîzîkî bi zêhnî ku wê di hev re wê, werina dîtin wê di wê temenê de wê bi temenê bandûrê û ankû sedemê wê di destpêkê de wê were kifşkirin wê, weke mijarek din a bi wê hizirkirinê wê xwe bide dîyarkirin. Minaq di wê mijarê de wê, Thomas Henry huxley wê di wê temenê de wê ji aliyê bûyerê ve wê têgîna bandûrê ku

wê çawa wê di temenekê de wê xwe bide dîyarkirin wê bi wê re wê li ser wê bisekinê. Li gorî wê ya fîzîkî, dikarê bibê sedema fîzîkî û zêhnî a bûyerî. Li gorî wê têgînê wê, ber ku wê rewşên bûyerî ên zêhnî ku ew li ser temenekê bi wê re were li wê bihizirin wê bi rewşa fîzîkî a dûnyayî re ku ew bû wê li rex wê, weke rewşek bi bandûr bi tenê wê bimênê wê li wê bihizirê. Weke nikaribê bibê sedem wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê di temenekê fenomenî de wê ew fektora bandûrê wê bi wê re wê weke çerçoveyek zêhnî a bandûrî wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di wê rewşê de wê, daxistina li rewşên fîzîkî ên zêhnî wê di wan de wê weke wan zêdetirî wê weke bi seknek ontolojikî ku wê hebê û wê xwe bide dîyarkirin wê di reng û awayekê de wê bi wê rengê wê li wê were hizirkirin.

Di wê rewşê de wê ya fîzîkî wê daxistina wê ya li ya zêhnî wê nebê. Wê vajî wê ya zêhnî wê li ya fîzîkî wê daxistina wê kirina wê di renekê de wê bibê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, li rewşa ya fîzîkî weke bi zêhnî hizirkirin wê, di wê temenê de wê, bi xosletên wê re wê, di wê temenê de wê bi wê re wê li wê hizirkirina wê, ku ew li wê were daxistin wê ya aliyê din ê zêhnî wê bi fenomenolojikî wê xosletên ya aliyê fîzîkî wê bi xwe re wê bide dîyarkirin û wê xosletên xwe wê weke wê di wan de wê bide dîyarkirin. Di wê rewşê de wê ya ku ew bi fîzîkî wê hebê wê, di wê temenê de wê, di renekê de wê, di awayekê de wê, ev têgîna dualististikî a zêhnî wê hebûna zêhnî a fîzîkî û ya zêhnî a ne fîzîkî wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Di têgîna dualistikî a hevrast de wê, du têgînên bi fîzîkî û ne fîzîkî wê di aheng û rêya xwe ya têreçûnê de wê hebê û wê di wê temenê de wê di pêvajoyên jîyankirî de wê xwediyê pêvajoyên fahmkirinê bê. Li gorî wê têgînê jî wê her her rewşên weke tirsê, hêvî, xwestek , tirs, baweri û hwd ku wê xwediyê hundûrînyekê di xwe de bin.

Di têgîna zêhnê a di felsefeyê de wê, di wê de wê çawa wê bê gihiştin li ya baştir wê weke armancak wê ya têgînî ku mirov wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Wê dema ku em wê têgînê li têgîna civakê bi kirpênin wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê, weke ku wê bi wê re wê li wê were hizirkirin bi têgîna gihiştina 'civaketiya ideal' weke ku wê bi hizrên konfuçyus, sokrat, platon, aristo û hwd re wê were dîtin wê bi felsefeyî wê temenekê hizirkirinê wê bi wê re wê li wê were hizirkirin.

Di aslê xwe de wê têgîna civaketiya ideal wê di wê temenê de wê weke ku mirov wê kifşdikê wê bi wê re wê, dikarê bi felsefeyê wê ji dualiyan

ve wê bi wê kifşbikê û bi wê werênê ser ziman. Yek wê ew bê ku wê felsefe wê, dema ku ew dihizirê bi wê dihigihijê ya baştir di fahmkirinê de wê di dewama wê de wê çawa wê, di rengekê de wê, bi xwe re wê, weke armancek û kirdeyekê wê bi têtîna gihiştina ya baştir re wê bi wê re wê, temen û awayekê hizirkirinê wê biafirênê bê. Di dewama wê de wê jî mirov dikarî wê werênê ser ziman ku wê têtînen weke yên rewîstê û hwd wê, di wê temenê de wê, gihiştina ya 'rast' û 'baş' wê di wê temenê de wê bi wê re wê, weke kirdeyekê armancî wê xwe bide dîyarkirin.

Di wê rewşê de wê, di nava têtîna dualisma başî û nebaşîyê, rastî û ne rastîyê de jî wê, di wê rengê de wê, bi wê re wê, hêste me ya bijartinê wê berê me di rengekê de wê bide ya baştir ve. Wê di wê temenê de wê, bi xwestek em ji ya ne baş dîrkevin û wê ne bijêrên wê di rengekê de wê bi wê re wê têtînekê û rengekê hizirkirinê wê bi wm re wê bide çêkirin. Li gorî wê têtînê wê berê nerîn û fahma mirov wê hertimî wê bi ya baştir û qanctir ve bê. Wê li wê bihizirê.

Di çerçoveya navaroka civakê, jîyanê û hwd de jî wê di wê temenê de wê, ev wê wusa bê. Di wê temenê de wê dema ku em ev gotinan felsefeyê didênina pêşîya wan û bi wan li van gotinan bi wê rengê dihizirin wê di dîmenekê razberî de wê xwe bidina dîyarkirin. Lê wê ji ali aliyekê din ve jî wê, weke gotinna bi navarok ku mirov fahmbikê wê werina dîtin. Mînaq gotina jîyanê wê çî di navaroka wê de wê hebê wê weke aliyekê wê yê ku em bi wê re wê li wê bihizirin û wê bi wê re wê werênê ser ziman bê. Wê bi wê re wê, ew navaroka wê bi têtîli û hebûna wê ya heyî a navarokî re wê ew wê were salixkirin û wê bê ser ziman.

Ji wê aliyê ve wê felsefe wê weke bê xwediyê nerînek ji temenê jorin ve bi ber jêrîn ve bi şêwayekê deduktîfî ku ew wê dahûr bikê bi şêwayê weke ji hev felişendinê û bihûrgilkinin û hwd re. Wê di wê rengê de wê ev wê navaroka gotinê wê di felsefeyê de wê, di şêwayekê de wê, xwe bide dîyarkirin. Ev nerîn û rengê wê di şêwayekê de wê weke di rewşên weke yên bi fahmkirina têtînen weke yên rewîstê, baweriyî û hwd re jî wê di rengekê de wê, dikarê weke aliyekê têtînî ê bi şêwayî wê hilde li dest û wê bi wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di aslê xwe de wê di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê girng wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman.

Di serî de wê felsefe wê dema ku wê bi têtînek ji temenê jorin wê di wê temenê de wê bi awayekê wê ji hev felişendinê wê bi hûrgilkininê wê fahmkirinê wê bikê wê bi wê re wê, bi salixkirinê wê re wê, di rengekê

de wê temenê fahmkirinê wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê biafirênê û wê bi wê re wê karibê werênê ser ziman. Di alsê xwe de wê, di wê şêwayê de wê, sînore salixkirinê wê di reng û awayekê de wê weke ku wê nebê wê dîmenek wê karibê xwe bide dîyarkirin. Yanî wê element û fenomena ku me salixkir wê karibê di reng û awayekê din de jî wê piştire dûbare jinûve were salixkirin û fahmkirin. Di wê rengê de wê ev jî wê weke aliyana wê yên din ên ku mirov bi wê re bigihijê temenekê fahmkirinê jî bê.

Di wê rengê de wê dema ku wê mijara civakê wê di wê temenê de wê jî felsefeyê û nerîna wê re wê bê weke mijarek fahmkirinê wê di wê temenê de wê bi nerînek deduktîfî wê di wê temenê de wê di çerçoveyek bi pêvajoyên wê yên pêşketinê û fahmkiriina wan re wê dîmenekê fahmkirinê wê bi wê re wê bide çêkirin. Wekî din wê jî aliyekê din ve jî wê dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê mijara felsefeyê wê di wê temenê de wê xwediyê rengê fahmkirinê ê ku mirov wê dikarê wê di rengê de wê werênê ser ziman bê. Ev wê, di rengê din de jî wê dikarê wê bişibihênê şêwayekê fahmkirinê wê weke bi darekê ku wê hertimî wê çiqilên wê yên nû wê bi wê ve wê bibin wê di wan re jî wê bi heman rengê wê di wê temen û çerçoveya wê de wê bi wê re wê kûrbûn wê bibê bê. Di çerçoveya civakê û felsefeyê de wê, bi wê rengê û şêwayê re wê, dîyardeyên hizirkirinê bi epistemolojikî weke bi dad û ankû destûrê, dîrok, rewîst, bawerî, civaknasî, derûnî û hwd bi wê rengê bi gelek aliyên din jî ên weke wan re di dewama wê de bi hev re di çerçoveyekê de wê dema ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê di wê rengê de wê, hem herl dîyarde bi epistemolojikî bi serê xwe ku wê were fahmkirin, hem jî wê di nava wê çerçoveya wê ya giştî a civakî de wê weke fektorek çawa a fahmkirinê û bandûrkirinê û xwediyê wayekê çawa ê sazûmanî û rengê fahmkirin û jîyanê di nava jîyane civakê de wê biafirênê wê bi wê re wê bi encam û rewşa wê re wê were dîtin.

Di wê temenê de wê, felsefe wê, bi civakê re wê weke têgînek dayimî bi wê hizirkirina li wê re wê hertimî wê temenekê hizirkirinê û pêvajoyên gûharênê û fahmkiriina wan di dewama wê de wê bi xwe re wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê karibê ev jî wê were dîtin ku wê fahmkirin, derxistina têgihîştinê û hwd wê zêdetirî wê temenekê vegûhar ê pêşketina jîyane civakê wê bi xwe re wê di reng û awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê bide dîyarkirin.

Kûrbûna di gotina civakê de bi wê rengê bi temenekê felsefeyî û hizra wê re wê di wê rengê de wê, weke ku me li jor hinekî bi çerçoveya zêhnî

re wê hanî ser ziman wê bi derfet bê. Di aslê xwe de wê pêvajoyên xwe fahmkirinê ê civakî wê hertimî wê bi hebûna wê re wê hebin û wê ev wê weke aliyekê ku wê temenê pêvajoyên wê yên pêşketinê û dewrûdayimiya wê ya bi pêşketinê a di hundurê demê de jî wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê biafirênê bê.

Di wê çerçoveyê de wê, di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê gotina civakê di felsefeyê de wê, di wê temenê de wê, bi wê weke ku wê xwediye temenekê bi wê di wê de kûrbûnê wê bi wê rengê wê bi wê re wê, di reng û awayekê de wê weke ku wê biafirênê. Di aslê xwe de wê di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê werênê ser ziman ku wê mijara civakê wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin.

Civak bi felsefeyî di wê de kûrbûn wê hinekî jî wê weke çerçoveyek razber hildana gotina civakê û di wê de bi çerçoveyekê û hewldanên kûrbûna bi fahmkirina navaroka civakê re wê di rengekê de wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin. Ev jî wê di wê temenê de wê, çawa wê, weke ku wê civak wê temenê wê kûrbûnê wê bi xwe re wê di rengekê de wê bi wê re wê bide çêkirin wê bi wê re wê bi felsefeyî hanîna ser ziman a wê çerçoveya civakî bi hûrgiliyên wê yên dibin jî wê felsefe wê bi wê re wê weke zimanekê fahmkirinê wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin jî bê.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, mijare têkiliya rewşên aliyên civakê bi epistemolojikî û fahmkirina wan wê bi serê xwe wê, weke aliyekê dîmenî wê xwe bide dîyarkirin. Mînaq wê dema ku em rewşa aliyekê weke bi dadê, wê hildana li dest wê bii pêvajoyên wê yên destûrî, zagonî, rêgezî û hwd re wê çawa wê, bi wê re wê civaketiyek û çerçoveya wê hebê wê ew wê bi wê re wê, pêwîstiya fahmkirina wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê çerçoveya destûrî a civakî ku ew çawa heya û xwediye çawa navarok, rengekê fahmkirinê û hwd a wê, di wê temenê de wê, di wê de wê bi temenekê zêhnî wê bi wê re wê kûrbûn û fenomenên navaroka wê kifşkirina wan wê bi wê re wê, weke aliyekê wê yê din ê giring wê bi fahmkirina wê ya civakî re wê xwe bide dîyarkirin. Di heman rengê û şewayê de wê bi aliyên din ên weke dîrok, bawerî, rewîst, kevneşopî, orfûadet û hwd re jî wê wusa bê. Wekî din aliyên din ên weke civaknasî, derûnî, antropoloji û hwd re jî wê wusa bê. Di dewama wê de wê her civak wê bi temenekê fîzîkî ku em dikarin wê bi temenê biolojikî wê fahmbikê jî bê. Wê demê wê di wê temenê de wê di wê de wê bi kûrbûna hebûna civakê a biolojikî û hwd re wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di rewşa civakê de wê, di wê rengê de wê, gihiştina têngîna xwezayê civakê wê weke aliyekê din ê bi hizirkirina wê re bê. Wê di wê rengê de wê ev aliyên wê yên ku me ew hanîna ser ziman wê di wê rengê de wê bi wan re wê, wê bi çerçoveya jîyane civakî di nava xwezayê wê de bi têkili û rewşên wê yên di nava hevdu de bi bandûrî, têkilî û hwd re ku wê bibê wê bi wê re wê werê ser ziman. Lê aliyekê din jî wê bi wê re wê hebê ku em wê di wê temenê de wê, dikarin wê li vir di çerçoveya mijarê de wê di dewama wê de wê bînina ser ziman û hinekî li wê li ser wê bisekin in. Ev têngînên ku me weke dîmenên zêhnî ên civakê û di wê de bi wê ew wê wê fahmbikin re wan hanî ser ziman wê her yekê wê xwediyê rengekê salixkirina xwe ya civakî bê. Ber vê yekê wê dema ku em bahsa civakê dikin wê minaq bi têngîna destûrî wê civake civakî wê salixkirina wê bibê, bi dîrokê bahsa wê bikê wê civake dîrokî wê bi çerçove û pêvajoyên wê yên pêşketinê re wê were salixkirin. Di wê temenê de wê, ev wê bi têngînên wele rewîst, bawerî, civaknasî, derûnî, antropolojîkî û hwd re wê bi zêhnî û hwd re wê karibê were kirin. Ber vê yekê wê çerçoveya civakê wê dema ku em ji van aliyan ve wê hildina li dest wê, di aslê xwe de wê, çerçoveyek zêde berfireh wê di çerçoveya wê de wê, xwe li ber me bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê ev alî hemû jî wê pêwîstîya bi nerînek felsefeyî û hwd wê daketina li wan û bi hûrgilkirina wan re wê bi hemû aliyên wan re fahmkirina wan wê ji aliyekê ve wê weke ku wê pêwîst bê ku mirov fahmbikê û werênê ser ziman bê. Di wê temenê de wê, ev jî wê di rengekê de wê, bi wê re wê, di wê rengê de wê karibê were ser ziman. Di nava çerçoveya têngînên weke dîrok û felsefe, bawerî û felsefe, ramyarî û felsefe, rewîst û felsefe, civaknasî û felsefe, derûnî û felsefe û hwd bi wê rengê ku em dikarin gelek aliyên din ên têngînî bi wê rengê werênina ziman wê ji aliyê wan ve wê salixkirinek civakî wê di navaroka wan de wê hebê ku ew bi wê werina li wê hizirkirin.

Di wê temenê de wê, tîplojiyên civakî ên cihê ku wê pêşkevin di nava pêvjaoyên wê yên dîrokî de wê hinekî jî wê ev di temenê wê de wê hebê. Minaq wê li rojhilat wê hê jî wê di dîmenekê de ku wê bi gotinî wê bahsa wê were kirin wê 'civakî olî' û hwd wê bahsa wan werê kirin. Yan jî wê, di wê temenê de wê 'desthilatdarîyên olî' û hwd wê li ser wê temenê wê bahsa wan wê were kirin û wê ew wê bi wê were wê werina hanî li ser ziman

Di dewama wê de wê, di wê rengê de wê, ev wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê, di wê temenê de wê, bi wê re wê kûrbikê û di wê de

kûr bibê. Piştî salên 1990î û pê de wê pêxistina têgîna çerçoveya 'civaka civaknas' û hwd wê di wê temenê de wê, çerçoveyek wê ya bi wateyî wê hebê. Wê di wê rengê de wê, di wê rengê de wê., di wê rengê de wê, mijarên wê salixkirinên wê yên bi destûrî û pêşxistinên bi wê temenê wê yê bi destûrî û hwd wê, di wê rengê de wê, di zikhev de bûyin û di nava hevdu re çûyina wan jî wê bi wê re wê di dîmenekê de wê bi wê re wê weke ku wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê, salixkirina civakî olî bi destûrî, salixkirina civake civaknas bi destûrî û ankû salixkirinên wan bi ramyarî, rewîstî û hwd wê, di wê temenê de wê, weke aliyana wan ên din ku ew di wê temenê de wê bi fahmkirina wan re wê werina kifşkirin û wê bên hanîn li ser ziman bin. Di wê çerçoveyê de wê zanîna civakê wê ne bi aliyekê lê wê bi awayekê pirralî ku wê hebê û wê bibê wê xwediyê pêvajoyên xwe yên pêşketinê ên di wê temenê de ku mirov wê kifşbikê û wê bi wê temenê wê werênê ser ziman bê.

Di warê zanîna civakê de wê, di wê temenê de wê, çerçoveya ku em di wê de wê bi gotina civakê re wê bi felsefeyê re wê di wê de kûrdibin wê çendî ku mirov wê di wê de kûr dibê wê aliyên wê yên din jî wê bi wê re wê kifşbikê wê, di wê rengê de wê karibê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê, mijare zanîna civakê wê weke aliyekê wê yê ku wê ev alî hemû wê bi ciheyiyên xwe re wê di nava wê de wê hebin bin. Lê bi felsefeyî wê dema ku em li wê dihizirin wê ev alî jî wê di nava wê de wê hebin û wê bi wê re wê xwediyê temen û çerçoveyek fahmkirinê a bi wê re bin. Di aslê xwe de wê felsefe û civak wê di wê temenê de wê, ji aliyekê ve wê weke têgînek ku ev alî hemû bi wê re werina fahmkirin bin wê di dewama wê de wê çawa wê, ev alî wê bi rengên ku ew hatina fahmkirin wê bi wê re wê werina lêpîrsîn li ser temenê başî û nebaşî, rastî û nerastiya wan û hwd re jî wê bi felsefeyê re wê were ser ziman. Di nava zanistên civakî de wê felsefe wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê dema ku mirov wê mijare felsefeya civakê wê di wê temenê de wê hilde li dest wê bi wê re wê di wê rengê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê, bi temenê fahmkiriinê re wê bide dîyarkirin. Felsefe û civak wê li ser temenê hevdu fahmkirinê re wê di wê temenê de wê têkiliyek li ser temenê bi wê gihiştina zanîna hev wê bi wan re wê di hev de wê hebê.

Felsefe û hizirkirina bi wê li nava civakê

Di dewama wê de wê dema ku mirov wê felsefeyê û bi wê bi hizirkirina li nava civakê bihizirin wê di serî de wê, bi kortasi jî wê aliyên weke yên bi **Çand û civak, derûni û civak, civaknasî û civak, rewîst û civak, ramyarî û civak, bawerî û civak, dîrok û civak** û hwd û wê weke aliyna ku mirov wan di dewama wê de wê bi wê bihizirê û wan di dewama wê de wê werênê ser ziman bê. Wê di wê temenê de wê têkiliya fahmkirinê a bi deestûran, rewîstê, şewayên ramyarî, bawerî û hwd re wê çawa wê hebê wê weke aliyna ku mirov li wan bihizirê bê. Weki din mijarên weke maf û azadiyê û hwd wê di serî de wê, di çerçoveya wan rengên têgînî ên hizirkirinê de wê weke aliyekê din ê giring bi wê çerçoveya hebûna keseyetê re wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin bê. Emê werina ser van aliyên. Lê pêşî hinekî di çerçoveya mijarê de bi çerçoveya hizirkirinê re wê destpêka wê bi destpêkirina bi hanîna ser ziman re wê bikin.

Di dewama wê de wê, weke aliyekê wê yê din jî wê giring bê ku mirov mijara têgîna hizirkirina li nava civakê wê di wê temenê de wê bi wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Hizirkirinên nava civakê wê, di wê temenê de wê, ji aliyekê zêhnî ve wê weke mijarna giring ku wê bi xwe re wê, rengê hizirkirinên civakî jî wê bi xwe re wê di rengekê de wê bidina dîyarkirin. Di nava civakê de wê, minaq têgînên weke rewîstê, baweriyê û heta ku wê heta rengên hizirkirinên din ên weke di dewama hizrên felsefeyê û hwd de wê werin jî wê di rengekê de wê, dîmenekê civakî wê bi xwe re wê di rengekê de wê bidina çêkirin û dîyarkirin.

Di wê temenê de wê civake bûjenî ku ew bi hebûna xwe heya û wê di wê temenê de wê xwediyê rewşek heyînî bê wê bi wê re wê di rengekê de wê bi wan aliyên zêhnî û hwd re wê, civake hizrî jî wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê biafirê. Di aslê xwe de wê, li ser wê re ku mirov, bi çerçoveyekê wê çerçoveya civake hizrî û aqilî wê bibînê wê di wê de wê çawa wê weke aliyekê ku wê li nava wê were hizirkirin wê, di wê temenê de wê, bi wê re wê, were ser ziman.

Di çerçoveya wan têgînên zêhnî ên civakî de wê, rewşên weke yên bi têkiliya bi hev re a bi derûnî, civaknasî û hwd re jî wê bi wê re wê temenê wê bê hizirkirin û wê werê ser ziman. Di aslê xwe de wê, civake hizrî wê, dîroka wê di rengekê de wê di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê ku em bi wê re wê li wê dihizirin û wê di rengekê de wê di temenê têgîna civake şenber a di jîyanê de wê, dibînin. Di wê çerçoveyê de wê dema ku em bahsa civakê û rewşa wê ya jîyanî ku wê bi wê re wê, di

dîmenekê de wê were jîyankirin wê bi wê re wê, di reng û aayekê de wê xwe bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê çerçoveya wê ya rewîstî, destûrî û heta ku wê di dîmenekê de wê weke bi rewşa desthilatdarî û çerçoveya wê ya hizrî û hwd re ku wê bi wan rewşên wê yên zêhnî û hwd re wê bibê jî wê bii wê re wê, di renekê de wê dikarê wê li wê bihizirê wê werênê ser ziman.

Di nava rewşa jîyane civakî de wê, wê, dema ku wê li civake hizrî wê were lê hizirkirin wê bi wê re wê kes û civak wê bi têkiliya wê re wê were lê hizirkirin wê di dewama wê de wê di wê temenê de wê, çawa wê ew çerçoveye civakê wê bi wê re wê, di renekê de wê, bi wê re wê, bi wê were lêhizirkirin. Mijarên weke yên bi têkiliya ferd û civakê û ankû kes û civakê wê di wê temenê de wê, êdî wê bi wê re wê derkevina li pêş. Di wê temenê de wê, ji temen ve wê, ew civake hizrî wê hebûna wê ku wê bi rewîstê bê, kevneşopîyan bê, orfûadetan bê, destûrî bê û hwd wê, di wê temenê de wê, ew wê bi wê re wê, di renekê de wê bibê.

Pêvajoyên jîyankirinê ên bi kes re ku wê bibin wê bi wê re wê kes wê bi sînorê xwe yê heyî ê jîyanî re wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê, di renekê de wê, bide nîşandin.

Şîroveyan li ser temenê têkiliyê ên bi wê temenê ku wê bibin wê di renekê de wê weke temenê pêvajoyên vegûharîna civake hizrî ku wê di renekê de wê bi wê re wê bînin kirin jî bin. Wê di wê temenê destûrî û hwd de wê, ew wê, çawa wê dîmenekê formelî û hwd wê bibê wê bi wê re wê, ew wê, were dîyarkirin. Lê di wê temenê de wê, hertimî wê kes wê bi fêr û azmûnên xwe re wê, di wê temenê de wê çawa wê bijî û wê xwestekên xwe wê bide nîşandin û hwd wê, bi wê re wê, temenê vegûharênê wê di dewama wê de wê bi wê re wê bi xwe re û di çerçoveya jîyane xwe de wê, bide dîyarkirin.

Kes di wê temenê de wê, di renekê de wê, di nava jîyanê de wê, bi wê rengê wê di nava civakê de wê weke kirdeyekê wê bi jîyane xwe re wê êdî wê temenê vegûharênê wê bi re wê biafirênê. Wê dema ku ew wê civak bi renekê civake hizrî wê xwe di wê temenê de wê bi çerçoveyan weke destûrî, rewîstî û hwd re wê bide dîyarkirin wê demê wê di nava wê de wê kes jî wê weke kirdeya wê di renekê de wê, bi funksiyon û hwd bibê û wê xwe di wê rengê û awayekê de wê bi wê re wê di rengê şêwayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê, mijare civake hizrî ku wê di wê temenê de wê bi wê were ser ziman wê weke aliyekê wê yê giring wê bi

têgînî ev rengê wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin bi gotina civake hizrî em wê di serî de wê kast dikin ku ew şewayê civakî ê ku wê, bi rengê dîmenî ê hizrî wê hebê. Wê di wê temenê de wê, di nava jîyanê de wê mînaq wê di her awa û rengê de wê, destûrên jîyankirinê û ankû wê destûrên ku wê sînorê maf û azadiya me û hwd wê bidina dîyarkirin û hwd wê bi wê re wê bibê. Di roja me de wê, di wê temenê de wê, dema ku wê bi çerçoveya civake hizrî re wê were hizirkirin û wê dema ku wê tenê bi awayekê formelî wê ji wê aliyê ve wê were nerîn û wê kes wê bi hebûna xwe ya kirdeyî wê weke hebûnek dîyarker wê derkeve li pêş wê, di wê temenê de wê, li ser rewş, funksiyon û hebûna kes re wê di wê temenê de wê nîqaşên ku wê bibin wê ji aliyekê ve wê bi weyna wê ya leyistina nava civakê de bin û ji aliyê din ve jî wê mijare sînorê maf û azadiyê a kes û hwd wê bi wê re wê, di rengê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Di rengê din de jî wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê civake bi hizir wê dema ku em bi temenekê kirdeyî weke bi şubjeyên di hizirin re wê, di rengê weke fenomenên di hizirin û diafirênin û ankû di gûharênin û hwd wê bi rengê wê xwe bide dîyarkirin.

Civak wê di wê temenê de wê, di rengê de wê, dema ku wê kes wê xwe bi rengê pêşketina xwe re wê di nava wê de wê werênê ser ziman wê di rengê de wê weke kirdeyekê wê bikê malê wê jî. Ev jî wê di wê temenê de wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê bi wê were lê hizirkirin. Lê ev têgîn wê weke têgînek şubjeyî bê. Di dewama wê de wê, dikarê wê bi wê re wê, werênê ser ziman û li wê bi hizirê ku wê kes û civak wê di wê temenê de wê têkiliya wan a bi hevdû re wê, weke mijare ku wê hevdû wê di wê temenê de wê bi hevdû re wê pêşbixin bin.

Di nava çerçoveya civakî de wê, dema ku em kes şîrove bikin wê di wê temenê de wê di aslê xwe de wê çendî wê kes wê karibê weke kes bi têgînek bi tenê bi serê xwe wê karibê were ser ziman û wê were fahmkirin? Di wê rengê de wê, kes wê, dema ku ew di nava civakê de wê bi nirx, ziman û hwd wê, bi wê bijî wê demê wê ji aliyê xwe ve wê di temenekê protipî de wê di reng û awayekê de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê di wê temenê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê civak wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin. Civak wê weke organîsmayek zindî a ku ew dijî bê bi kes re. Wê di wê temenê de wê xwediyê rewşek xwe ya jîyanî a ku em wê bi wê re wê di rengê de wê di dîmenekê de

wê fahmbikin û wê werênina ser ziman bê. Wê her keseên nava wê di renekê de weke atomên hevgrîtî ku ew bi hevdû re wê hebûnekê biafirênin wê di wê temenê de wê dikarin wê salixbikin û wê werênina ser ziman. Her yek ji wan wê dema ku wê cih bigirênê û ankû wê ji xwe wê vejenê û şewayekê din wê bide li der wê, di wê temenê de wê temen û çerçoveya bandûrê jî wê bi xwe re wê di renekê de wê li wê hebûna giştî a civakî jî wê bi xwe re wê biafirênê. Di wê çerçoveyê de wê ev wê weke çerçoveya bi têkiliya qat û giştîyê, beş û tamiyê û hwd re wê di wê temenê de wê bi kes û civakê re wê xwe bide dîyarkirin.

Di dewama wê de wê, mirov dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring jî wê di wê temenê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê kes û civak wê di wê temenê de wê bi wê re wê, xwe di renekê de wê bi hev re wê di wê temenê de wê bidina dîyarkirin. Kes û civak wê, di wê temenê de wê, di temenekê de wê hevdû temem bikin. Civak wê weke hebûna ji gelek kesan di wê temenê de pêktê wê dema ku ew gelek kes xwe dihênina ser ziman wê temenê bandûrlêkkirina li hebûna civake têgînî û ankû ya hizrî û hwd jî wê bi wê re wê lê bikin. Di wê çerçoveyê de wê ev jî wê weke pêvajoyek hizirkirinê a demdirêj û pîr zêde xwedî rewşên bi funksiyonên ên di **zikhevdû de bê**. Ji aliyê zêhnî ve wê dema ku mirov hebûna wê werênê ser ziman wê di wê rengê de wê, gelek aliyên bi zêhnî ku wê temenê bandûrê wê di zik hev de wê bafirênin wê bibin. Çerçoveya pêvajoyên dîrokê, destûrê, rewîst, ramiyarî, civaknasî, derûnî, çand û hwd wê çend ji wan aliyên ku em dikarin di wê çerçoveyê de bi wê re bikirpênin bin.

Di aslê xwe de wê dema ku mirov wê, mijare civakê wê di wê temenê de wê, hilde li dest wê weke ku wê bi aliyên wê yên ku mirov karibê werênê ser ziman ên weke **dîrokê, destûrê, rewîst, ramiyarî, civaknasî, derûnî, çand** û hwd re wê karibê werênê ser ziman ji van aliyên ve wê, têgîn bi têgîn bi gotina civakê re wê li wê hizirkirin û hanîna ser ziman wê, di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê bi çend xalan wê di wê rengê de wê, bi çerçoveya civak û wan aliyên wê û pêvajoyan ên pêşketinê re dikarê werênê ser ziman.

1.Civake felsefeyê; û ankû civake dema felsefe jî ku mirov dikarê wê bi nav bikê wê, di çerçoveya pêvajoyên pêşketina civake bi felsefeyê re de wê dema ku mirov wê, li wê dihizirê wê di wê temenê de wê bi teybetî wê, di awayekê de wê, di demên kevnera de wê awayekê wê yê bi

felsefeyê ku wê li wê were hizirkirin wê bi wê re wê were dîtin. Di wê temenê de wê, di nava təkiliya aqil û civakê û pêvajoyên wê yên pêşketinê de wê, pêvajoyên wê yên hizirkirinê wê werina li wan hizirkirin.

Di demên kevnera de wê, di nava girsayan de wê komên sofist wê, aqil wê dema ku wê werênina ser ziman wê li ser hebûna civakê re wê di wê temenê de wê, werênina ser ziman wê bi wê re wê bidest hizirkirina li ser pîrsgirêkên civakê wê bikin. Wê di wê temenê de wê, bi dest hizirkirina bi aqil li nava civakê wê bikin. Wê di dewama wê de wê, mirov wê çawa wê bijî wê bi wê re wê li wê bihizirin.

Wekî din wê nêzîkatîyên baş û nebaş wê dema ku wê bi aqil wê ji hev cihê bikin jî wê di dewama wê de wê bi awayekê wê li wê bihizirin û wê di wê temenê de wê, pêvajoyên wê yên hizirkirinê wêbi wê re wê li wê bihizirin. Aqil û hizirkirin wê weke temenê gihiştina rastiyê, maf û azadîyê û dad û daraza 'rast' wê were dîtin û wê di wê temenê de wê, li wê were lê hizirkirin. Weke çavkaniya rastîyê û dadî wê aqil dîtin û nîşandan wê di aslê xwe de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku wê bi wê re wê were hizirkirin bê.

Ji çavkaniyên bi hizirkirinê ên ji wê demê fahmdikê ku wê di rengekê de wê weke ku wê were dîtin wê, təkiliyên mirov wê bi aqil re wê di wê temenê de wê di awayekê xort de wê hin bi hin wê bèn danîn. Di wê temenê de wê nîqaşên sokrat ên li ser sîyanê weke 'ku aqil her tiştê baş derk bikê û tiştê baş ê derk nekirî hebê wê demê em sîyanê jî wê weke zanînekê wê divê ku herê bikin.' Li gorî wê zanîn û hizirkirin wê temenê dadê biafirênê. Weke ku wê sofist wê biparêzên ku wê ne tenê wê weke têgînek dîtbarî wê hebê. Wê weke nirxekê wê li her deverê wê hebê wê, bênina ser ziman.

Li gorî sokrat wê, zanîn wê armanca wê mirov di temenekê baş de jîyankirinê bê. Wê rêya wê jî bi sîyanbûnê re wê derbas bibê. Di wê temenê de wê bènê ser ziman ku sîyan jî bi zanînekê re di hev yekitiyekê de bê wê demê wê kes wê bigihijê jîyanekê wê dilxweşiyê wê bigirê.

Di nava hizirkirinên sokrat de wê dema ku mirov dihizirê wê dibînê ku ew sîyanê bi zanînekê re di hevkeyyekê de dibînê. Di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê rêya gihiştina zanîna rast wê mirov jî wê di temenekê de wê rast bikê.

Di wê demê de wê, rewşên ramiyarî û civakî ku wê weke li ber bahra reş wê bibin wê di dema şerê peleponezê de wê zordariya ku wê dibê û di demên piştre ku wê weke 'desthilatdariya demokratîkî' ku wê were dest

desthilatdarê wê ji wê xwe bi şûn ve nedê ku wê ne rastiyên wan werênê ser ziman. Wê di encama wê de wê, bê girtin û wê dema ku wê bê girtîkirin wê, di paraznema xwe de wê werênê ser ziman ku 'min bi wê re bêdadî neparast, min ev da berçav' re wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê bi navê wî were gotin ku wê dema ku wê ji wî were pirsin ku ew ji mirinê ditirsihê ew dibêjê ku 'mirin ne ti tişt a, ya di jîyanê de herî giring ew a ku mirov bêdadî û xirabîyekê nejîyê bê' wê werênê ser ziman. Di aslê xwe de wê bandûra têngîna 'bajarên xwûdayan a hûrîyan' ku wê di wê demê de wê bi zêdeyî wê weke têngînek mîtolojîkî jî wê di mejîyan de wê bi xortî wê were zanîn bê wê di rengên fahmkirîjna felsefeya demê de jî wê were dîtin ku wê hebê. Di wê temenê de wê heta ku wê dem wê werina demên Manî û hwd re jî wê di wê temenê de wê, ev wê di rengê de wê di wê temenê de wê, were dîtin û wê werê ser ziman.

Di dewama wê de wê, piştî Sokrat wê hizrên wî di awayekê de wê bi bandûra xwe re wê bi platon û piştî wî bi Aristo re wê di rengê de wê bidom in. Ev jî wê di rengê de wê, çawa wê di nava jîyanê de wê bi girseyî wê bi hevdu re wê bijîn wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê bê jînkirin. Platon wê di berhevkirinên xwe yên bi navê "welat" û ankû 'desthilatdarê' de ku wê werê kirin wê, di wan de wê çerçoveyek civakî û desthilatdarî ku wê çawa wê bi wê rengê wê bi aqilê demê wê were jînkiriin wê dênê li holê. Di wê temenê de wê têngîna welatîya ku wê weke 'ya xwûdê' wê heta wê demê wê were jînkirin wê di rengê de wê, di nava 'welatîya mirov' û 'welatîya xwûdê' de wê di rengê de wê herê û werê. Bandûra têngîna welatîya xwûdê wê di rengê de wê, di nava Manîvanan de wê, were jînkirin û wê weke ku wê bi hizirêmn Augustinus re wê were dîtin wê di rengê de wê di wê temenê de wê, were ser ziman û wê bandûra xwe wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Lî platon wê di şîroveyên xwe de wê, hewlbide ku ew rêveberîyek û desthilatdariyek mirovan li ser rûyê ardê ku ew çawa bê jînkirin bi başiyên xwe re wê di wê temenê de wê bi wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê bi têngîna wê sînorekê welatî û civaketîyek ku wê di nava wê de wê bi felsefeyê wê bijî wê sînor û çerçoveya wê di rengê de wê bixwezê ew bitêgîn bikê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, dema ku mirov wê, di pêvajoyên piştî de jî wê dinerê wê, di rengê de wê têngîna welatî û desthilatdariyên bi civakî ku wê piştî wê re wê werin wê, bi ol û bawerî wê du temen û çavkaniyên wê yên ku ew weke 'welatîya

xwûdê´ were bi navkirin wê hebê. Yek wê hizrên Manivanan ku wê bi rêya Augustunius wê derbasî nava wê bibin û wê di nava baweriyên de wê bicih bibin bê. Wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê ew wê bi wê re wê, di şewayekê de wê bi wê re wê xwe di rengekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê were dîtin.

Di aslê xwe de wê, hizrên filosofên Platon wê di navaroka wê de wê, weke têngîna mirovî ên li ser rûyê aerde û hinekî jî bi temenekê metafîzîkî û xwûdavendî û hwd şîrovekirina û di dewama wê de wê di gihiştina sazûmanak fahmkirinê bi civakî li ser esasê aqilê felsefeyê re wê werê dîtin. Di wê temenê de wê, qalibê welatîtiya xwûdê wê dema ku wê ew wê, bi hizirên felsefeyê wê bijî wê pêşî wê navaroka wê bi aqilê felsefeyê wê were sererastkirin. Lê piştê ew navarok wê bi fûrîn û zêdebûyîna xwe re wê ji wê qalibê derbas bibê. Wê di wê temenê de wê, êdî wê di serdemên navîn de wê di çerçoveya civakê de wê, nîqaş û pevçûnên ku wê bi temenekê civakî wê bibin wê li ser wê temenê wê, weke ya wê qalikê û navaroka felsefeyî ku ew bi encamên felsefeya serdemên navîn û hwd ew hin bi hin hatîya çêkirin û pêşxistin û hwd re wê, bibê bê.

Di wê temenê de wê di serdemên navîn de wê bi temenekê aqilane wê hizirkirinên ku wê bibin wê di wê temenê de wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê bîn jînkirin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara hizirkirinên bi wê re wê di wê temenê de wê di reng û awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê civakîtiya serdemên navîn ku wê bi temenekê civakî û hwd re wê pêşkeve wê bi wê temenê wê pêşkeve û wê qalib û qalikê xwe yê bi dîmenê bawerî wê hin bi hin wê ne acibênê û wê bixwezê derkeve dervî wê. Di temenê de wê, çendî ku wê pêvaoyên rewîsyonkirinê wê bibin jî lê wê di reng û awayekê de wê weke ku wê mirov dibînê wê têrê nekê ku ew di wê temenê de ew bê kirin. Wê di wê çerçoveyê de wê hizrên ku wê bîn ser ziman wê dîmenekê bi têngînen weke lêgerînê li ya baştirin wê di awayekê de wê bi xwe re wê di rengekê de wê bikin ku ew bidina dîyarkirin û wê werênina ser ziman. Wê di demên hemdem de wê, dema ku wê bibê ew navaroka bi civakî wê êdî wê pêşkeve weke cewherek ku ew bi serê xwe were fahmkirin û wê di wê temenê de wê bi kifşkirin û salixkirina xwe re wê, bixwezê ku ew ji nûve di awayekê de ew were salixkirin. Di demên ronansê de wê, bi felsefeyê ji nûve kifşkirinên ku wê bîn kirin wê hinekî jî wê di wê temenê

de wê wateyek wan a ku mirov di wê temenê de fahmbikê û karibê werênê ser ziman wê hebê bê.

Di demên piştî ronansê de ku wê weke dema rûnakbiriye jî wê were bi navkirin di wê de wê zaneyên weke Hobbes, comte, Montesquieu, Rousseau, Durkheim û hwd ku mirov di dewama hevdû de bi wan bihizirê wê di temenekê de wê, karibê di wê çerçoveykê de wê di temenê lêgerîna civakî û bi encama pêvajoyên wê yê pêşketinê û hwd re ku wê li ser temenekê 'maf û azadiyê', 'hevpeymaniya civakî' û hwd re wê li navaroka wê û têkiliyên nava wê bihizirin û wê çawa wê bi wê re wê bê gihiştin li temenekê baştirin wê bi wê re wê li wê bihizirin.

Di wê temenê de wê, di dewama wê de wê weke ku mirov wê dibîne wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare civakê wê di wê çerçoveyê de wê, weke cewherê ku ew herttimî di ahange xwe de pêşdikeve û xwediyê xatek pêşketinê bê. Dem bi dem wê qalik gûharandina wê ku ew bûya wê di wê demê de jî wê di reng û awayekê de wê weke ku mirov dibîne wê li ser têngîna maf û azadîyan û hwd re wê di wê temenê de wê ew wê bi wê re wê were kirin.

Civak wê ew bi reng û têngînek cewherî ku ew di wê temenê de wê, xwe di reng û awayekê de wê bide dîyarkirin û wê bixwezê ku wê ew jî wê bê gihiştin li awayê qalibê ku ew di wê de bijî jî wê di wê rengê de wê weke awayekê ku ew dem bi dem xwe bi wê re bi pêvajoyên gûharandinê re bijî re wê karibê bi wê re ew were dîtin û kifşkirin.

Di aslê xwe de wê dema ku em tenê pêvajoyên ji demên ronansê û hwd û heta demên hemdem li wan dinerê wê hemû pevçûnên civakî wê di wê temenê de wê, ji wê sedemê wê pêkwerin. Li şûna ku wê ew cewherê wê bi awa û qalikkirin û salixkirin û di wê temenê de bi wê gihiştina awayekê sazûmanî a civakî temenê wê yê jorin wê ji serî ve wê, di wê çerçoveyê de wê bi têngîna wê kifşkirin û bi hin salixkirinna xwestin ku ew di nava wê de bijî jî wê di wê rengê de wê temenê pêvajoyên pevçûnê ên civakê û wê qalikê ser serê wê di renekê de wê biafirênê. Wê dikarê wê weke di temenê nakokiya nava qalikê û cewherê û ankû hundurîn û derveyîyê û hwd re wê di wê temenê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di awayekê din de jî wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê cewherê civakî wê di wê temenê de wê, di her demê de wê, bi salixkirin û fahmkirina xwe re wê di awayekê de wê ew qalibê xwe yê sazûmanî ê bi çerçoveya xwe re wê ji xwe wê di renekê de wê dîmen û awayê wê weke ku wê bê bide dîyarkirin. Yanî wê hewce bi wê

nebê ku ew were gihandin li wê. Gotinên weke bi zêhnî em welatekê avabikin û wê di nava wê de bicihbikin wê di wê temenê de wê, weke têtîna serdest ku ew civakê di wê temenê û sîyane afirandinê de nabîne û ew xwe weke bi xwûdawendiyekê li ser serê wê weke kifşkarê wê dibîne û hwd re wê dikarê wê werênê ser ziman. Wê di wê temenê de wê, ew jî wê di aslê xwe de wê weke têtîna qariqatûrî bin. Wê, di rengekê de wê, nîşanaka wê jî wê piştî ku ew û pê de wê çawa wê bi hebûna civakê re wê bi kirin û kiryarên xwe re wê werina dijî hevdû wê dikarê weke biharhana wê jî werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê têtînen bîrdozikî wê ber ku wê hertimî wê pêwîstîyek bi temenî ji xwe re wê bi olî û hwd wê bibînin wê di wê temenê de wê bibin û wê werênina ser ziman. Ol û welat wê di wê temenê de wê, li ser temenê wê di zikhev de wê derbas bibin. Di rengekê din de jî wê, weke ku wê hegel wê minaq wê bi têtîna 'welatê xwûdê' re wê di demên hemdem de wê formulebikê wê di wê temenê de wê, ev wê ji wê çerçoveya zêhnî a hevîrtî û pê de wê ne tişt bê.

Di rengekê din de jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê li ser wê temenê de wê bermeberê wê, têtîna layiqiyê, demokrasiyê ku wê derkeve li pêş wê di temenê wekhevîyê, maf û azadiyê û hwd de wê, çawa wê li navaroka wê bi temenên weke yên ramyarî û kêmkirina wê û destûrî û hwd wê bihizirê wê bi wê re wê were ser ziman.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê têtîna demokrasiyê wê weke di nava wan qalikên ku wê heta roja me wê hatina ser ziman wê weke qalikê zêdetirî wê weke ku wê ji wan baştir wê were dîtîn bê. Lê ew jî wê, bi rewşa zêhnî a desthilatdarîyê û ankû welatîyê re wê, di awayekê de wê li ser temenê hebûna hêzê û bûna xwediyê wê hêzê û hwd re wê, di temenekê de wê, were hemberî hevdû. Di dewama wê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman.

2.Civake destûrî; Civake destûrî wê di rengekê de wê, dema ku em bi wê dihizirin wê di wê temenê de wê weke dîmen û awayekê berdewama pêvajoyên pêşketina civakê a bi aqil û ankû pêvajoyên felsefeyê ku wê weke pêvajoyên destpêka demên hemdem jî wê karibê wê fahmbikê wê werênê ser ziman bê. Di fewama wê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, têtîna destûrî wê, hertimî wê di dîmenekê de ku mirov bi nerîna wê re wê bi civakê binerê wê karibê wê bi wê werênê ser ziman ku wê hebê. Di demên totem û animismê de jî wê were dîtîn ku ev wê bi têtînek gîyanî a dîyarker û ankû rêgezê ku ew bi wê û weke bi hevdû re di temenê jîyane komî û hwd de bijî wê bi wê re wê bibê.

Di demên şariştaniyê de wê, destûrîfî wê weke temenekê jîyankirinê wê bi wê re wê xwe di rengê de wê weke ku mirov wê dibînê wê bibê. Wê di wê temenê de wê, çerçoveyek rêgezî a razber ku wê bi kirinên mirov re wê bê salixkirin û weke wê ku wê bê hizirkirin ku ew 'rast a' ku ew were kirin wê were kirin re wê, dikarê wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di serî de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê pêvajoyên dema mîtolojiyê û rêgezên jîyankirinê ên weke jîyan li gorî wan rast a wê weke ji yazdanan wê werina ser ziman wê di wê temenê de wê bê ser ziman. Wê meşrûiyeta wan ji jî wê temenê wê were hizirkirin û wê di wê rengê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê di demên sûmerîyan de wê têgînên weke bi destûrî ên weke yên hamûrabî, îştar, urnammu, urukagîna û hwd wê di wê temenê de wê bi gelek navan re wê karibê were ser ziman. Wê di wê temenê de wê, ev wê heta demên serdemên kevnera wê di wê rengê de wê xwe bidina dîyakirin. Di demên kevnera de wê bi wê re wê, bi hizirkirinê wê hewl bê bê dayin ku ew li gorî destûrek jîyanî ew were kifşkirin û wê di wê temenê de wê, bi aqil re wê ew wê di wê rengê de wê, bi wê re wê were lê hizirkirin û wê were hanîn li ser ziman.

Di wê rengê de wê, destûrên ku wê girse wê bi wan wê bijîn wê di wê rengê de wê bi aqil êdî wê werina kifşkirin û wê werina ser ziman. Çerçoveyek civakî a deestûrî wê bi aqilî wê di wê temenê de wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê bê hizirkirin. Wê di temenekê hîyararşikî de wê ji jor bi ber jêr ve wê di hemû aliyên wê de wê, di awayekê de wê, bi dîyarkirinên bi wê re wê di temenekê de wê, bê kirin. Wê di wê rengê de wê, civakek ku wê bi rêgez di wê temenê de li ser destûran re dijî û li gorî wan dijî wê di wê temenê de wê bê ser ziman. Di demên kevnera de wê ji 'deestûrên draken' û heta 'destûrên solon' wê di wê temenê de wê pêvajoyên wê yên ku wê di temenekê pêvajoyên gûharînên bi ber destûrên mirovî ve wê bèn çûyin wê bibê.

Di wê temenê de wê, bi aqil wê li ser wê temenê wê destûrî wê bi têtikiliyek girseyên ku ew bi wê dijîn wê were lê hizirkirin wê bi wê re wê were sser ziman. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare civakê wê di wê temenê de wê, di rengê û awayekê de wê weke ku mirov wê dikarê wê werênê ser ziman.

Destûrên civakî wê di wê temenê de wê, bi aqil re wê, di şêwayekê de wê hin bi hin wê werina kifşkirin. Di dewama wê de wê, bi wê re wê, êdî wê, aqilê deestûrî ku wê weke aqilekê serdestî wê xwe demezrênê wê êdî wê di wê temenê de wê bi temenekê sazîyî û sazûmanî wê di dewama wê de wê bi wê re wê, were lê hizirkirin. Di dewama wê de wê, di wê çerçoveyê de wê ev pêvajoyên hizirkirinê ên bi destûrî wê, heta demên hemdem wê di pêvajoyên vegûharîn û peresendinê ên bi civakî li ser temenekê destûrî, aqilê wê û hwd re wê, di renekê de wê weke ku wê xwe bide dîyarkirin.

Felsefe wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, dema ku wê bi têtikiliyek wê ya bi destûrî wê were lê hizirkirin wê çawa wê ya rasttir wê bibênê û wê bi wê re wê di awayekê de wê ya ku wê di temenekê rast de jîyankirinê wê bi wê re wê, bihizirê bê. Felsefe wê di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê çendî ku wê têtikiliyên destûrî û jîyankirina li gorî wê bikê berlêpîrsînek bo fahmkirinê de jî lê wê bo wê gotina rasttîyê wê zêdetirî wê weke gotinek ku wê çawa wê li gorî wê were jîyankirin bê. Ber vê yekê wê, di nava wê aliyê destûrî û aliyê li gorî wê jîyankirinê de wê, li ser wê temenê wê karibê ji aliyekê ve wê hebûna destûrê li ser temenê bi sînorkirina maf û azadiyê û hwd re wê, di renekê de wê lêbipîrsê.

Di wê temenê de wê, li gorî wê rastiya wê kifşkirina destûrekê zêdetirî wê bi têtînek destûrî wê ji wê rastîya wê gihiştina çerçoveyek fahmkirinê a deestûrî wê weke aliyekê ku wê bi wê temenê wê gotina rasttîyê wê li ser wê çerçoveya hizirkirinê re wê di renekê de wê weke ku wê were kirin jî bê.

Ber vê yekê wê felsefe û destûr wê di wê temenê de wê, di temenekê fahmkirinê û nirx û têtînen weke rasttîyê û hwd wê di wê rengê de wê, bi wê re wê, li wê bihizirê. Di dewama wê de wê, dema ku em bi têtîna destûrî wê bi wê bihizirin wê weke ku em bi şêwayên hizirkirinê felsefeyê re wê kifşbikin wê bi ber aqilekê rasyonel ve çûyin wê di wê temenê de wê, bi wê re wê temenê hizirkirinê ê destûrî bi xwezayî û pozitiwî wê di renekê de wê êdî wê were afirandin.

Di wê temenê de wê dema ku em li ser temenekê rasyoneli bi têtikiliya felsefe û têtîna destûrî bihizirin wê di wê rengê de wê çi reng û awayê fahmkirinê wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin? Di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê li ser temenekê jîyanî wê bihizirê. Çavkaniya wê jîyane ku ew li ser rûyê ardê heya bê. Hebûna ku ew dijî li ser temenê

maf û azadiya wê, û hwd wê bi wê li wê bihizirê bê. Wê ev wê weke aliyna ku wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin bê.

Li ser temenekê rasyonel wê di wê çerçoveyê de wê di demên hemdem de wê bi temenekê felsefeyî û teorikî û hwd wê ji gelek aliyan ve wê mijare destûrê wê bê fahmkirin. Di wê temenê de wê weke ku em fahmdikin wê weke ji hizrên kesên weke kant, Wittgenstein û hwd wê, li ser temenekê rewîstî û hwd jî wê bi awayekê wê bi hewldanên gihiştina çerçoveyên fahmkirinê ên bi destûrî û hwd wê di wê temenê de wê, li ser temenekê mantiqî wê were dîtin ku wê were hizirkirin. Felsefe wê, di temenekê de wê, di rengekê de wê li ser temenê pêvajoyên hizirkirinê ên weke yên bi levkiriya wê ya bi jîyanê û parastina nirxî û hwd wê, di wê temenê de wê di awayekê de wê hertimî wê li wê bihizirê û wê lêbipirsê. Felsefe wê, hertimî wê heta ku ew jîyan hebê wê di wê temenê de wê ji wê bi wê çerçoveyê wê bihizirê û wê kifşkirinên bi hizrî wê bi wê re wê bikê û wê bi wê re wê çerçoveya hizirkirinê ji aliyê hizirkirina ji jîyane civakî û hwd re wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bixwezê wê çêbikê û wê werênê ser ziman.

Bi felsefeyî wê restên destûrî wê di awayekê de wê li ser temenê jîyankirin, parastina wê û mafûazadiyê û hwd re wê, di wê temenekê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di aslê xwe de wê dema ku em bi felsefeyê wê çerçoveya civakî a destûrî wê bi çerçoveyek dîtbarî û qalibî wê ji wê derhênin û wê fahmbikin wê di ya jîyanê de wê hebûna çerçoveya jîyane civakî ku mirov wê di wê kêlikê de ji wê bigihijê çerçoveyek destûrî wê bi wê re wê dîmenek çawa wê derkeve li holê û ew herdû dîmen wê çawa wê levbikin û lev nekin wê bi wê re wê karibê were kifşkirin. Jîyan wê hertimî wê bi jîyankirinê wê biherikê û wê pêvajoyên wê yên nû bi pêşveçûnên nû wê bibê. Di dewama wê de wê di wê rengê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê bi wê re wê karibê bi wê were lê hizirkirin û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê felsefe wê hinekî jî wê li ser wan dîmenên levkirin û levnekir û hwd de wê di pozisyona xwe de wê karibê bibê xwediyê nerfnek rexnegir jî.

Wê dema ku em bahsa çerçoveya civakî a destûrî bikin wê bi wê re wê gelek fektor, element û fenomenên ku em dikarin wan di wê temenekê de wan hildina li dest û werênina ser ziman wê bibin. Di serî de wê aliyê bi têgîne temenê destûrî, çerçoveya wê ya hizirkiriinê weke bi tmeenê maf ûazadiyê, beş, kom, çînên civakî û hwd. Di wê rengê de wê, di nava civakê de wê, di şewayekê de wê bi wê re wê, dîmenekê destûrî ê xwezayî wê li ser kevneşopî û rewîst û hwd re wê di awayekê de wê bi

wê re wê, xwe bide dîyarkirin. Wê di wê temenê de wê restên rast dîtin û rast nedîtinê û hwd wê, di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, karibê weke temenê wê yê fahmkirinê bikirpênê û werênê ser ziman.

3.Civake rewîstî; tabî dema ku em di çerçoveya gotina rewîstê de mijare civakê bi temenekê felsefeyî wê hildina li dest wê, di serî de wê, bi civakî û têtîliya wê ya rewîstî û ankû çerçoveya wê ya rewîstî wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê bide dîyarkirin. Di wê temen de wê gotinên wê yên temenê ên weke maf û azadîyê, kes bi tevgerên xwe yên rewîstê çendî azad a, wijdan, sîyan, çalaki û hwd wê weke rewşên ku wê bi têtîni wê bi wê û çerçoveya wê de wê bi wan wê karibê were li wan hizirkirin bê. Di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, rewîst wê, di wê temenê de wê, bi temenekê felsefeyî wê çerçoveya wê ya fahmkirinê wî, çi rast rast bê çawa rast a û ne rast bê çawa ne rast a û hwd wê bi wê rengê jî wê li wê û bi wê bihizirê.

Weki din wê gelek filosof wê dema ku wê di demên hemdem de wê miajra rewîstê wê hildina li dest wê di wê temenê de wê kirina rewîstî wê weke aliyekê wê yê ku ew bi wê bihizirin wê bihizirin û wê di dewama wê de wê, di rewîstê armanc heya û ankû nîn a, ku ew hebê û ew çawa heya û nebê çawa û ber çi nîn a, di kirina xwe de mirov bi rewîstî çendî azad û serbixwe ya, çawa mirov dikarê bi rewîstî cihê bikê û hwd wê di wê temenê de wê li wê bihizirê.

Di nava civakê de wê ev wê, di serî de wê weke aliyna ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin bê. Sokrat wê di temenekê de wê bi gotina sîyanê re wê di hevwaterê de wê zanine wê werênê ser ziman. Bi wê re wê, di wê rengê de wê, di temenekê rêgezî de wê, sekna rewîstî û hwd wê, bi wê re wê weke aliyna ku wê bi wê werê lê hizirkirin. Di dewama wê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê wê mijara rewîstî wê bi felsefeyî wê dema ku mirov wê di kirinekê de wê, dikê wê di wê temenê de wê, li ser temenê rastbûn û ne rastbûnê wê aliyên wê yên weke ku mirov dema ku wê kirinekê bikê û ne rast bê wê, çawa wê mirov ne rehet bikê weke bi wijdanî û hwd wê di wê temenê de wê, mirov karibê bi wê bihizirê.

Di nava felsefeyên hemdem de wê, rewîst wê ji aliyên felsefeya wê ve wê, bi geklek aliyên wê ve wê, di rengekê de wê were ser ziman. Minaq di felsefeyên weke yên bi îdealistî ên weke yên kant û hwd de wê 'weke armanca kirinê ne şahîbûn lê spartek a' re wê li wê bihizirê.

Di wê temenê de wê minaq wê mirov wê dema ku wê di çalakiya xwe de wê, bo kirinekê bi rehetî bêjê min kiriya wê li têtîgînên weke bi birhankirinê wê bigerihê. Wê, di wê temenê de wê, birhara rewîstî wê di wê temenê de wê ji aliyên derûnî, civaknasî, destûrî, û hwd re wê dikarê wê li wê bihizirê. Minaq wê, Minaq bi derûnî wê dema ku ew kirinekê bikê ew hîsbikê ku ew ne di bin bandûra kesekê de bê. Ji aliyê xwe ve bihizirê weke mirov ji fektorên binhişîya xwe ne cûda ya' û hwd re wê bi wê re wê karibê bi wê bihizirê.

Ji aliyê civaknasî ve wê, dema ku wê werênê ser ziman wê minaq wê dema ku wê xûyekê bide nîşandin wê rêgezên civaka hewirdora xwe wê li berçav bigirê û wê li gorî wan wê bikê. Weki din minaq li ser temenê weke ku hemû rêgez û levkirinên beremberê hev wê, temenê wan xwe bisipêrê wê ku mirov zindiyek azad a, bê. Ji aliyê têtîgîna rewîstî ve wê, bêjê ku wê hemû rêgezên rêwîstî wê bandûrê li biryarên mirov bikin û hwd wê di wê temenê de wê karibê wê di renekê de wê, bi wê werênê ser ziman. Wê dema ku em wê li gorî destûrî bihizirm em bêjin ku wê rêgezên destûrî wê kirinên me û çalakiyên me wê bi bandûr bikin re wê werênê ser ziman. Yan jî em dikarin gotina 'wê rêgezên deestûrî wê, kirinên me wê dîyar bikin re wê dikarê wê werênê ser ziman.

Weke temenê destûrî jî wê, rewîst wê di renekê de wê bi temenê darazî wê xwe di renekê de wê bide dîyarkirin. Ev wê di nava têtîgînên me yê baweriyî de jî wê wusa bê. Bi destûrekî tiştê nebaş weke 'suc' were dîtin, di baweriyê de ku wê weke 'gûnahê' were dîtin û hwd wê dikarê wê werênê ser ziman. Bi têtîgînên weke weke yê estetîkê û hwd re wê weke xweşik, kirh û hwd re wê, di renekê de wê ew şewayê darazê wê di renekê de wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin.

Pêvajoyên bi hizirkirinên bi rewîstî wê di wê temenê de wê dîroka wan wê pîr zêde wê kevn wê herê. Wê di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, hemû rewşên me yê jîyankirinê weke dilxweşî, xamgînî, başî û nebaşî û hwd wê mirov karibê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Wekî din wê bi wê re wê ji aliyê din ve jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di demên hemdem de wê, kirinên mirov bi başî û nebaşîya wan, fêdebûn û fêdenebûna wan û hwd re wê, li ser temenekê wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Di wê temenê de wê, minaq wê li gorî felsefeyên weke yê bi têtîgîna hebûnê û hwd re wê, li ser têtîgînek weke ku mirov bixwezê civakê fahmbikê wê kes wê fahmbikê wê wele 'bes' bê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di felsefeya rewîstî wê têtîgîna hebûnê wê li ser çerçoveya wê ya

jîyanê û awayê jîyankirinê û hwd re wê hin bi hin wê weke temenekê hizirkirinê wê bi wê re wê derkeve li pêş. Di dewama wê de wê, rewîsta hebûnê, parastina hebûnê û jîyane hebûnê weke bi awayê wê re wê, li wê bihizirê û wê di wê temenê de wê, ji wê bê ghiştin li têgînekê û fahmkiirinekê.

Di wê çerçoveyê de wê, di gotina rewîstê de jî wê gotinên wek e'rastîtîyê', 'başîyê' û hwd wê hebin û wê bi wan re wê li wê were lê hizirkirin. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê kirin wê kirinên me ên di nava jîyanê de li hemberî hevdû wê, di temenekê rast û dîrûst de wê, bi wê re wê li wan wê were lê hizirkirin. Minaq li hemberî hevdû wê weke şartê dîrûstbûnê ji hev re *derew* nekirin bê. Yan jî weke ya ku mirov ji xwe re rast nebînê ji kesê dervî xwe re jî wê rast nebînê. Ev wê weke rewîstek mirovî a ku wê di wê temenê de li ser temenekê rast ku mirov li wê bihizirê bê. Minaq wê vajî Kant wê Mill û Bentham wê dema ku ew li rewîstê û felsefeya wê dihizirin wê bi gotina 'armanca wê şahî û şartê wê jî wê fêde jêkirin bê' wê werênina ser ziman.

Di çerçoveyek rewîstî û felsefeya wê de hizirkirin wê di wê temenê de wê mirov çî kirinê ku wê bikê wê ji wê re wê sedem û temenek bi birhanî a rewîstî bibînê û wê werênê ser ziman bê. Wê di wê temenê de wê, ji wê rehetîya ku ew digirê wê temenekê xweşîya rewîstî jî wê bi xwe re wê di reng û awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Têkiliya bi hev re a endamên malbatekê wê, li hemberî hevdû wê, parastina rûmeta hev, di nêzikatiyek baş de li ev tevgerîn û hwd wê, bi wê re wê, weke aliyekê bi têgîna rewîsta baş re wê karibê wê salixbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di temenê têgîna rêgeza rewîstî de wê, di awayekê de wê, mirov wê dema ku em li gorî hebûna wê bihizirin wê di wê temenê de wê, hertimî wê ji xwe re wê qanciyê û başîyê û rastîyê wê bixwezê. Ev wê, weke hevbeşîyek hemû mirovan bê. Di wê temenê de wê ev di kirin û çalakiyan de wê di temenekê de wê karibê ji kes li kes cihê bibê.

Di nava felsefeyên ku wê hin bi hin wê ji demên serdemên kevnera û pê de wê pêşkevin û pê de wê pêvajoya ji navendîtiya xwûdê herikina li ya mirov wê di rengê de wê, bi wê re wê, di awayekê de wê were dîtin. Minaq wê di felsefeya spinoza de wê di wê temenê de wê mirov wê hin bi hin wê derkeve li pêş. Wê di temenekê rewîstî de wê, şîroveyên ku ew dikê wê li ser wê temenê wê, di rengê de wê bi çerçoveyek rasyonali wê bikê û wê werênê ser ziman.

Şîroveyên rasyonali ên rewîstî wê bi temenekê wê çawa wê çavkaniya wan wê jîyan bê wê bi wê re wê di rengê de ew karibê werina

fahmkirin bin. Di wê temenê de wê, têgîna 'ya rast bo mirov' û di dewama wê de wê çerçoveya maf û azadiya mirov' wê li ser wê re wê di rengekê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, di rengekê de wê mirov diakrê wê di dewama wê de wê bi wê bihizirê ku wê mijare civakê wê, di wê temenê de wê, bi çerçoveyekê rewîstî re wê, xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Lê rewîst wê, di awayekê de wê tenê bi çerçoveyek rewîstî û hwd bi tenê wê nikaribê were fahmkirin. Weke ku em bi têgînên weke kevneşopî û hwd re dibînin wê bi watekirina kirin û rewşên jîyanî li ser temenekê 'baş' û 'nebaş' a di nava jîyanê de û bi wê re jîyane xwe li wê girtin û bi wê temenê bûyîna awayekê jîyankirinê di jîyane xwe de wê, weke aliyekê din ê ku mirov bi wê re wê li wê bihizirê bê. Mirov xwediyê çî rengekê fahmkirinê û ankû çerçoveya darazî bê wê dema ku ew li dora xwe binerê û bikeve bendewari û nava hêvîyekê de wê li gorî wê di reng û awayekê de wê, weke ku ew wê bikê.

Bi vê yekê wê kes wê bi çerçoveya xwe ya nîrxî a bi wê diafirê re wê hebê û wê karibê were fahmkirin. Ji aliyekê din ve jî wê, mirov dikarê weke têgînek di çerçoveya têgîna weke ya felsefeya azadiyê û hwd de wê werênê ser ziman û wê bêjê ku wê, sînorê mirov ê bi hebûnê wê di wê temenê de wê, karibê weke sînorê rewîsta hebûnê wê bibînê û wê werênê ser ziman. Minaq ku hebûn bijî wê, mafê wê yê jîyanê wê hebê. Wê bi wê re wê, xwediyê mafê weke xwe û li gorî xwe jîyankirinê bê. Di wê temenê de wê, weke ku wê çawa wê mafê jîyanê wê bi têgînê wê ji hebûna me wê were wê di wê temenê de wê kirinên me wê di rengekê de wê, dema ku ew bên kirin wê di awayekê de wê, ji wan hatina çerçoveyek rewîstî wê di wê temenê de wê karibê bi wê were fahmkirin û were hanîn li ser ziman. Ya ku wê weke têgînek temenî wê çerçoveya kirinê wê bi sînokirina wê ya li ser çerçoveya başî û nebaşîyê û hwd re wê bide kirin û wê bixwezê bi me bide kirin jî wê di rengekê de wê ev têgîn bê.

Berê ku mirov kirinekê bikê wê bi wê re wê, di wê rengê de wê ew kirin wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giirng bê ku mirov bi wê bihizirê bê. Dinava jîyanê de wê dema ku em ji jîyankirinên xse digihijina hiş wê ew hiş wê di wê de wê bi sînorên rastîyê û hwd re wê, bi kirdeyî di xwe de wê, çerçoveyek hişmendî û bi hizirkirina me li ser aliyên darazî û hwd re wê, rengekê rewîstî jî wê bide dîyarkirin. Di wê rengê de wê, kirineke ku me ew kir wê ew kirin wê meşrûiyeta wê di rengekê de wê ji wê rast dîtina wê û hwd wê were bê.

Pêvajoyên pêşketina rewîstî bi temenekê felsefeyî û jîyanî di nava jîyane civakî de ku mirov li wê bihizirê wê dikarê bi wê werênê ser ziman ku wê bi pêvajoyên pêşketina mirov û kiriinên mirov ên di jîyanê de wê, bi awayekê wê hertimî wê weke pêvajoyek afrîner a bi jîyankirin û pêvajoyên wê yên bûyinê re bê. Wê di wê temenê de wê, çerçoveya bi hişkirin û fahmkirinê wê di nava wê de wê, li ser ya baş û nebaş, rast û nerast, qanc û neqanc, dûrûst û nedûrûst, bi fêde û ne bi fêde û hwd re wê di jîyanê de wê bibê. Lê wê dema ku em têgînên weke yên fêdeyê di bijêrên jî wê di wê de wê sînorekê hiş û fahmkirinê wê bi wê gotina fêdeyê û hwd re wê li ser gotinên weke yên baş û nebaş, rast û nerast, qanc û neqanc, dûrûst û nedûrûst, bi fêde û ne bi fêde û hwd re wê bibê. Wê minaq di fêdeyê û têgîna wê de wê têkiliya gotinên weke baş û rastitiyê bi hevdû re wê çawa wê hebê? Minaq wê têgîna dûrûstitiyê wê çawa wê ji wê were ghiştin? Wê di rengê de wê, di awayekê di zikhev de wê, şewayên fahmkirinê wê bi wê re wê, di renekê de wê xwe bi wê re wê, di awayekê de wê bidina dîyarkirin. Mijare rewîstê û çerçoveya wê ya bi jîyane civakê re wê di wê rengê de wê li ser esasê bi nixî di wê temenê de bi jîyankirinê û hwd re wê bi çerçoveyek sazûmanî a civakî re wê hebê û wê xwediye pêvajoyên xwe yên fahmkirinê bê. Her rewîst ku ew bû wê ji ya ku ew heya bi hebûnî wê bibê. Di dewama wê de wê piştî wê re ya ku ew piştî wê re bû wê êdî wê ew jî wê di şewayekê de wê bi wê pêwîstî kifşkirinên nû ên rewîstî di rewşa wê û hwd de bê. Ev jî wê weke şewayekê bi pêvajoyên wê yên pêşketinê û herikina jîyanê û hwd re bê.

Wê dema ku wê li ser temenekê wê li gorî ya rewîstî a kevn ya nû ku ew nû bûya wê şaş û ankû ne rast û yan jî ne baş wê were dîtin wê di wê temenê de wê, pêwîstiya wê kifşkirina wê rewşa wê ya rewîstî ji wê hebûna wê û rastîtiya wê ya hebûnî wê hebê. Tiştê ku ew hebê wê xwediye rewşên xwe yên jîyanî ên bi fonksiyonî bê. Ber vê yekê wê li ser wê re wê ew temenê wê ghiştina wê fahmkirina wê jî wê ji aliyekê ve wê di renekê de wê bi wê re wê biafirênê.

4.Civaka civaknas; ku mirov bahsa wê (civaka civaknas) bikê wê di serî de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê bi wê re wê mijare rewşa jîyankirina wê ya civaknasî, têkiliyên nava wê û hwd wê bi wê re wê di renekê de wê werina ser ziman. Di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê, civaknasî bi serê xwe wê weke zanistekê wê piştî ronansê û pê de wê, derkeve li pêş. Ev wê weke encama pêvajoyên pêşketina civaketiye jî bê, ji aliyê ve.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, di nava civakê de wê çawa wê civaknasîyek wê hebê û wê xwediyê rêgez û şêwayên zêhnî, çandî û hwd ên çawa bê wê bi wê re wê di wê temenê de wê, di reng û awayekê de wê bi wê re wê, li wê bê hizirkirin. Di wê temenê de wê di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara civakê wê, di awayekê de wê, dema ku em li ser temenê girse û komên mirovan ên bi hevdû re wê hildina li dest wê bi şêwayekê xwezayî wê, têkiliya wan ai hevdû û rengê hevdû fahmkirinê û hwd jî wê bi wê re wê were ser ziman.

Di wê temenê de wê ku mirov wê, di nava xwezaye jîyane civakî de wê li wê bihizirê wê dikarê wê bi wê re wê di rengekê de wê werênê ser ziman ku wê jîyane komî wê mejuya wê heta demên berî dîrokî jî wê di şêwayekê de wê bi çerçoveya hizirkirinê bi antropolojikî û hwd re wê bê birin.

Di dewama wê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare jîyane civakê wê di wê temenê de wê, di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê dikarê wê werênê ser ziman. di demên şariştaniyê de wê, ev pêvajoyê wê zêdetirî wê bîn kifşkirin, bi têngiştin kirin û wê di çerçoveyekê de wê bi wê re wê rêgezên bi hevdû re jîyankirinê û hwd wê bi wê re wê li ser temen û awayekê re wê bi wê were kifşkirin. Minaq wê deestpêkên ku wê, di destpêka pêvajoyên şariştaniyê de wê werina kifşkirin wê di wê, temenê de wê, armanca wan ya sereka wê sazûmankirina têkiliyên nava mirovan a bi komî bê. Piştê jî wê ev rewş wê pêvajoyên pêşketinê wê bi jîyankirinê re wê bi xwe re ku wê derbas bikê û wê, di nava jîyane xwe de wê mirov wê zêdetirî wê di reng û awayekê de wê weke ku mirov wê di bînê wê, xwe di şêwayekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di demên felsefeyê de wê, ji demên kevnera û pê de wê pêşketina têngîna destûrî wê hinekî jî ku ev li ser temenekê bi rewîstî bê û ankû bi rewşên din ên weke bi destûrên ku ew di nava jîyane civakê de wê bo destnîşandkirina 'çawa jîyankirinê' û hwd ku wê werina kirin wê di wê temenê de wê, wateyek wan wê hebê.

Civaknasî wê di demên serdemên navîn de wê, were dîtin ku wê ppêşketina çûnûhatinên bi têkiliyên nava civakê re wê hin bi hin wê di rengekê de wê hin bi hin wê were kifşkirin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare serbestitîyê wê ji wê demê û pê de wê zêdetirî wê li ser jîyane jîyane civakê a civakî wê hin bi hin wê were lêpîrsîn. Di nava jîyanê de wê, serbestitîya mirov wê, di wê temenê de wê, were lê hizirkirin. Mirov wê zêdetirî wê kirinan wê bide nîşandin

û wê di dewama wê de wê kirinên ku wê bi wê re wê baş werina ser dîtin û kirinên ku wê nebaş wê werina dîtin wê di dewama wê de wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê bi wê were lê hizirkirin. Dema ku wê kirinek wê xirab wê were nîşandin û ankû baş wê were nîşandin jî wê ew jî wê hin bi hin wê were lêpîrsîn ku ew li ser temenê ew dihêkirin. Ev jî wê bi temenekê hizirki wê weke temenekê bi aqilê civaknasiyê û hwd re wê weke lêpîrsînekê wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Mirov wê, di wê temenê de wê, dema ku wê êdî wê di wê temenê de wê li kirinekê wê bihizirê wê, di dewama wê de wê, ew kirin wê çawa wê bê salixkirin û wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengê de wê çawa wê, bê fahmkirin wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di aslê xwe de wê di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, wê pîrs li ser kirinên ku wê werina kiriin re wê bîn pîrsin. Weki din wê gelek kirin ku ew dema ku ew di çerçoveyekê de wê bîn xwestin ku ew werina kirin û dema ku ew ne hatin pêkhatin wê, biqasî kirinên ku ew pêkhatin û serkevî wê, di rengê de wê ji aliyê xwe ve wê di nava civakê de wê bina mijara lê hizirkirinê.

Ev wê bi xwe re wê hinek pêvajoyên fahmkirinê ên li ser hizirkirinên li ser kirinan û hwd re wê bide birin. Di dewama wê ev pêvajo wê, di rengê de wê, di şêwayekê de wê hin bi hin wê bê temenê kirinan û bi wan û di derbarê an de gihiştina hişmendiyek jîyanî jî.

Kê çî kir û çawa kir wê, ew wê, di her rewşê de wê, di wê temenê de wê li wê were lê hizirkirin. Gotinên weke filenkes ev kiribû û yan jî 'zozanê ev dîtîbû', 'rêzdar ev kiribû', 'şêrîne çû wê deverê' û hwd wê weke gotinna ku wê çendî wê kirdeya wan di wan de wê ne dîyar jî bê lê wê di rengê de wê, çerçoveyek hizirkirinê wê bi wê re wê, werênê ser ziman. Di gotina 'zozanê ev dîtîbû' de gotina 'ev dîtîbû', di gotina 'rêzdar ev kiribû' de gotina 'ev kiribû', di gotina 'şêrîne çû wê deverê' de 'çûyina li wê deverê û hwd wê, bi temenekê hizirkirinê ew wê di rengê de wê, di nava fahmkirinê de wê bîn salixkirin.

Ev wê, di rengê de wê, weke aliyana zêde giring ên ku wê di fahmkirinê de wê temenekê fahmkirinê wê bi xwe re wê di rengê de wê weke ku wê biafirênê bê. Di aslê xwe de wê di wê rewşê de wê, çûnûhatinên nava mirovan li hevdu û ji hevdu wê, di wê temenê de wê, di rengê de wê, ew wê çendî ku wan bi herdû aliyên weke kesê çû û kesê ji cem çû û hwd ku wê weke mejuyek wan jî wê bibê wê ew wê bi wê re wê bihizirin wê di wê temenê de wê weke aliyekê mejiyê civaknasî û bi

wê hizirkirinê wê biafirênê û wê di dewama wê de wê hin bi hin wê bi kirinên bûyî re wê li wê zêde hizirkirin wê bibê.

Ev wê bi demê re wê weke ku wê car bi car di nava civatên kurdan de wê bê gotin ku “kesê pirr dîtî wê weke kesê bi zanê bê’ wê, di wê temenê de wê, were ser ziman. Ev gotin wê di xwe de wê, dîtînenê cihê ku mirov di dema çûnûhatinê de wê bikê û wê, di meji de wê bi wê re wê, gelek dîmenên cihê wê bibînenê wê çawa wê, weke aliyên hiş wê di meji de wê biafirên mirov dikarê bi wan bihizirê û di rengekê de wê werênê ser ziman.

Mirov wê di nava civanasiya ku ew di wê de dijî û diçê û dihê de wê xwe bînenê ser ziman. Wê hizrên xwe li ser rewşên dibînenê wê bînenê ser ziman. Wê weki din wan di mejiyê xwe de wê bi kes û rewşên cihê re wê bigihênê li wateyên nû. Di dewama wê de wê, ev wê, dema ku em weke rewşek ji aliyê herkesekê ve ku ew di nava jîyane wan de dibê werênê ser ziman wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wwê, di rengekê de wê weke rewşek civakî a navxweyî wê bibê û wê karibê were fahmkirin. Serborî wê di wê temenê de wê, di nava civakê de wê, weke aliyekê fahmkirinê wê temenê wê biafirênin.

Di çerçoveya tégîna civaka civaknas de ku mirov bihizirê wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê weke encamekê wê bibêjê ku wê wê, rewşa jîyanê weke dixwezê bijî, danîşandina hêstên xwe, hanîna ser ziman ramanên xwe û hwd wê, bi wê rewê, temenekê tûra têkiliyên civakî ên zêhnî û hişmendî wê di nava hev de wê bi wê re wê di reng û şewayekê de wê bi hev re wê di reng û awayekê de wê biafirênê. Herkesek wê ew ji aliyê xwe ve wê bijî. Wekî din herkesek wê herkesê ew wê û ankû wî bibînenê wê bi wê dîtbarîya bi dîtînenê û hwd re wê weke beşek ji wê dîtina wan wê xwe di rengekê de wê bide diyarkirin. Mejiyê mirov bi rewşên jîyankirinê û dahûrkirinên wan ên li ser aliyên cihê, navaroka wan girtinên bi hiş û hwd re ku ew dikê wê ji wan wê bigihijê hizirkirin û hişên cihê. Mînaq aqilmeşandinên di derbarê rewşekê kirinê ku ew çawa û ber çî bûya û bo çî bûya û hwd wê li ser wê temenê wê weke aliyana ku wê werina li wan hizirkirin û fahmkirin bin.

Di nava jîyanê de wê ji aliyên rewşên jîyanî ve ku wê mirov wê hilde li dest wê weke aliyekê wê yê civake civaknas wê xwe bide nîşandin. Lê ji aliyên din ve jî wê weke plangerî, rewşên xwe parastinê, bi zanebûnê, ragihandinê, malbat, têkiliyên nava civakê û hwd wê weke wan aê bi gelek aliyên din re wê karibê wê li ser wê bisekinê. Wekî din wê aliyên weke mijare civakê û têkiliyên nava wê û her wusa çêkirina ewlehiya

jîyane civaknasî wê weke bergirek jîyane civake civaknas bê ku mirov wê li ser wê bisekinê û wê werênê ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê civaka civaknas wê, di wê temenê de wê, salixkirinên bi wê weke aliyekê wê yê kirin wê li ser temenê di nava têkiliyên civaknasiyê de wê, çawa wê di temenekê bi maf û azadiyê, wekhevîyê û hwd re wê, bê jînkirin wê ew jî wê bi wê re wê li ser wê were sekin in. Di nava têkiliyên civaknasî de wê herkesek wê weke xwediyê heman mafê bê û wê xwe weke hev karibê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, ev wê weke aliyekê wê biafirênê.

Ji aliyê din ve jî wê, dema ku mirov bahsa civaka civaknas bikê wê, weke aliyekê wê yê giring wê li ser temenê bi danûstandinên nava wê û hevdû ji hev fahmkirina wê bê. Wê dema ku em bahsa hevdû fahmkirinê di wê çerçoveyê de wê bikin wê di aslê xwe de wê gelek aliyên ku wê di wê temenê û çerçoveyê de wê karibin werina ser ziman wê hebin. Di dewama wê de wê, biqasî têkiliyên nava mirov û bi wan fahmkirina hev wê wilqasî jî wê fahmkirina hewirdorî û hwd wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide dîyarkirin.

Civaka civaknas wê, ji aliyekê ve wê, temenê wê li ser xwe wekhev hanîna ser ziman û di nava têkiliyên xwe yên civaknas de wê, bi têkiliya kes û bi kes re bê, û ankû kes û civakê û hwd re wê, di wê temenê de wê, bi wê re wê weke aliyekê din ku wê di wê temenê de mirov wê li ser wê bisekinê bê.

Di wê temenê de wê, çerçoveya civaka civaknas wê piştî salên 1950 û pê de wê hin bi hin wê weke aliyekê civakên hemdem ên ku ew pêşdiekvin wê derkevina li pêş. Di nava wê de wê, çawa wê weke ku ew dixwezê xwe werênê ser ziman û jîyane wê ya civaknasî bi temenê wê û hwd re ew were misogerkirin. Di wê temenê de wê xwediyê maf û azadiyên jîyane civaka civaknas bê. Wê, dema ku wê bahsa maf û azadiyê were kirin wê, di wê temenê de wê, miijarên weke serbestitiyê, û bi wê re mafê azadiyê û bûna xwediyê mafên heyînî û ku ew li ser wan re bijî û xwe bînen ser ziman.

Ji aliyê civaknasi ve wê dema ku mirov wê, werênê ser ziman wê di wê temenê de wê dikarê bi wê fahmbikê ku wê di xwe de wê çendî ku wê weke kesekê wê hebê jî wê di mejiyê xwe de, bi têkiliyên xwe yên ku ew bi wan dijî û hwd re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê bi wê re wê, di reng û awayekê de wê bi wê re wê bijî. Ber vê yekê wê civake civaknas wê, temenê wê yê li ser jîyane civaknasî û serbestitiya nava wê û maf û azadiyên wê yên ku ew ji wê dihê bê.

Piştî salên 1950 û pê de wê gelek têgînên ku wê di wê temenê de wê, li ser wê temenê wê, bi teorikî û pîretikî wê werina pêşxistin wê bibin. Di wê temenê de wê direng û awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê werina ser ziman bin. Têgînên weke liberalismê, modernismê, û ankû post-modernismê û hwd wê li ser wê temenê bê bê xwestin bi temenekê zêhnî wê werê şîrovekirin.

Mirov wê weke zindiyekê ku ew di nava jîyane xwe de ku ew li deverên ku ew lê dijî weke taxên ku ew lê dijî, di demên hemdem de sazîyên weke komelan ku ew dihên avakirin bi wan re têkiliyan li ser mijarên ku ew weke mijarên navendî dîyarkirin têkiliyê bi hev re dênin, ji aliyê civaknasî û aborî ve di zikhev de bûna xwediyê tevgerî û karigeriyek rabûnî, plansazîyên civaknasi ku mirov di nava jîyane xwe bikê, aksiyonên civaknasî, tevgerên civakî û civaknasî û hwd wê hinek ji wan aliyên ku mirov dikarê di wê temenê de wan li ser wan bisekinê bê. Di dewama wê de wê, weke aliyên din wê ev wê çawa wê di ahengekê bi jîyane civaka civaknas de wê werina kirin bin.

Civaknasî wê, weke têkiliyek nav civakî a dîrokî bê. Wê li ser temen û têgîkiliyên nava kom û girseyê de ku wê bi hev re wê dênin re wê bibê û wê bi pêvajoyên dîrokê re wê pêvajoyên wê yên pêşketinê ên bi zêhnî ku wê bi wê re wê çandek civakî û hwd re wê, bi jîyane civaknasî a civakî re wê biafirê re wê xwe bide dîyarkirin. Mirov di nava jîyane xwe ya civaknasî de wê, hertimî wê pêwîstîya danîna têkiliyekê wê bi wê bi xwe re wê hebê. Civaknasbûn ji nava malbatê destpêkê. Bi hev re bûn û avakirina malbatê a jin û mêr, bûyîna zaroyên wan, wan jî bûna zaroyên zarokên wan û hwd bi wê rengê wê xwe di ahengek civakî û zêdebûna wê ya bi demê û dewrûdayimîya wê de wê bide dîyarkirin û domandin.

Mînaq ku em mijare civaknasîyê wê hildina li dest wê, di serî de wê li ser temenê danûstandinê, axiftinê û hwd re wê bibê. Ev wê weke xosletna ku mirov wê bi wan wê bijî bê. Wê bi wê re wê hinek pêwîstîyên xwe yên bi wan xwe hanîna ser ziman û ragihandinê wê bikê. Di wê temenê de wê, axiftin wê ne tenê wê weke rewşek xwe hanîna ser ziman wê bi mirov re wê bimênê. Di dewama wê de wê weke rehet bi derûnî û civaknasî a rehetbûnê jî bê. Weki din wê dikarê ji aliyê kes û civakî ve wê di temenekê terapî ve jî wê hilde li dest. Di dewama wê de wê her xwe hanînen ser ziman wê di dewama wê de wê, weke aliyekê wê yê din jî wê, bo civakê jî wê bina temenê zanînê ên hanîna ser ziman bin. Wê di wê temenê de wê, ev jî wê ji aliyê civak civaknas a zêhnî ve wê temen û

tîpolojîyekê wê bi wê re wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Mirov di nava jîyane civaknasî de ku ew xwe dihênê ser ziman wê bi wê bênê ser ziman ku ew çî çawa dijî, bi çî hêstê di xwe de dijî, xwediyê çî hêstê, ramanê û hwd bê wê bi wê re wê bênê ser ziman. Ev jî wê, weke aliyekê ku wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Dema ku mirov wê, ji aliyekê ve wê, xwe bênê ser ziman wê, bi wê re wê, hêstên xwe weke bi şahî, xamgînî û hwd jî wê bi wê re wê weke ku wê bênê ser ziman. Ev wê weke hinek xosletên mirov û civaka civaknas jî bin.

Civakbûn wê hinekî jî wê bi têkiliyên nava wê re wê bibê û wê pêşkeve wê, xwe bi wê re wê bênê ser ziman. Di wê temenê de wê wê, axiftin, danûstandin û hwd wê ji aliyê derûnî û civaknasî ve wê bandûra wê li ser mirov wê di wê çerçoveyê de wê pîrr zêde wê hebê. Minaq wê, li dora sedsale 18' min û pê de wê, êdî wê endazyarî û hwd wê pêşkeve. Wê bi wê re wê komên karkeran û hwd wê biafirin. Wê bi hev re wê, hilberênê wê pêşbixin. Ev wê bi wan re wê, ji aliyekê ve wê, weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê çawa wê xwe bi wê re wê, di rengekê de wê biafirênê jî bê. Wê, di wê temenê de wê, ev pêvajoyê wê piştê wê her ku wê dem wê têve wê herê wê kûrtir bibê.

Wê di nava jîyane civakî de wê sazîyên şahiyê, kirin û firotinê, lê rûniştinê û hwd wê, pêşkevin. Di wê temenê de wê ev wê, weke deverna ku wê di wan de wê mirov wê bi hev re wê biafirê û wê bide û bistênê jî bê. Wê bi hevdû re bûyîn, leyistin, parvekirin û hwd wê weke xosletna wê yên civakî wê bi wê jîyane bi hev re wê derkevina li pêş. Mirov di nava wê jîyane xwe ya civaknasî de wê, xwe bi wê re wê bigihênê xosletên nû ên bi civakî jîyankirinê.

Civaknasî wê bi civakî wê di wê temenê de wê zêdetirî wê temenekê hevnasîn û hevfhmkirinê wê di şewayekê de wê biafirênê. Wê li ser wê temenê mirov wê zêdetirî wê di reng û awayekê de wê bi hev re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê, bi wê hevnasînê wê weke mirov û zindî wê xwediyê çî maf û azadîyê bê, çawa divê ku ew bi rastinî bijî û hwd wê li wan jî wê bi rengekê wê di xwe de wê serwer bibê. Wê zanibê ku wê çawa wê bi hev re wê bijî. Hevdû fahmbikê. Bihevrebûn wê weke çandek civaknasî wê di wê temenê de wê pêşkeve. Wê di wê rengê de wê, bi pêşketina teknikê û hwd re wê, pêşî wê bi teknikê wê bi hevdû re wê hilberîn û hwd wê zêdetirî wê pêşkeve. Piştê wê bi wê re wê temenê têkiliyê û ragihandinê a li hev jî wê pêşkeve. Tûrên sazîyên civaknasî, li ser rêyên internettê û hwd ku wê pêşkevin mirov dikarê

weke aliyekê wê minaq bide û wê werênê ser ziman. Dema ku wê bahsa civakên hemdem wê were kirin wê ev wê weke xosletna wan ên pêşdikevin jî wê bi wan re wê xwe di rengekê de wê bidina dîyarkirin jî bin. Bi civakê re wê hemdemibûn wê bi demê re wê di nava xwe de wê bi tûrên têtikiliyên wê û gûharînên wê re wê bibê. Wê di dewama wê de wê, rêyên hev fahmkirinê û şêwsayên wê ku wê di wan de jî wê gûharîn wê beremberê rengên danîna têtikiliyan wê bibê wê bi wê re wê bibê.

Di nava civakê de wê, civaknasî wê temen û çerçoveyek xwe di wê de hanîna ser ziman bê û wê di dewama wê de wê weke temen û çerçoveyek civakî ku wê xwe di wê de wê bibînê û bigûharênê jî bê. Wê di wê temenê de wê, di nava wê navenda xwe de wê, xwe bi xwe re wê bijî û wê, di temen û çerçoveyekê de wê bi wê jîyankirinê re wê pêvajoyên gûharênê wê bi zêhnî û hwd re jî wê bi xwe re wê di reng û awayekê de wê bijî.

Ji aliyê têtikiliya felsefe û civaknasîyê ve jî li ser wê temenê civaknasî ku mirov gotinekê wê bibêjê wê felsefe wê weke temenekê fahmkirinê ê bi rengê têtikiliyan, navaroka wan, şêwayê bertek nîşandina li hev, temen û çavkaniya wan a hişmendî û zêhnî û hwd wê çî bê wê weke aliyna ku wê bi çavkaniya mejuyê re wê li ser wan wê bisekinê bê. Di wê temenê de wê di rengekê û awayekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara civaknasî û felsefeyê de wê, di serî de wê, weke aliyekê wê yê giring wê temenê fahmkirinê û li kirinên xwe bitêgihîştin wê weke aliyekê wê yê ku wê bi wê re wê pêşkeve bê.

Li ser wê temenê wê dema ku wê civaknasî wê were fahmkirin wê bi têtîgînên rewîstî û hwd re wê, çawa wê, dîyarkirinên di nava kirinên me de wê, ji temen ve wê bibin wê ji aliyekê wê yê din ve bê ku wê were fahmkirin. Wê di nava jîyane civaknasî de wê weke aliyekê ku em weke temenê têtikiliyên xwe yên bi darazî û hwd wê fahmbikin wê têtikiliyên me ku wê bi rengekê wê bibin. Mînaq em dema ku bertekê didina nîşandin wê di temenê wê de wê hinek darazên me wê, weke bi baş dîtî û ankû baş nedîtî re wê bi wê re wê xwe bidina dîyarkirin. Ev jî wê têtîgînên me yên weke rewîstê, çand, bawerî û hwd wê weke aliyna fektorî ên dîrokî ku wê di temenê wê de wê bîndan li dest bin.

5.Civaka derûnî; ku mirov wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê werênê ser ziman wê di dewama têtîgîna civaka civaknas de wê weke mijarek giring wê karibê were dîtî û bê hildan li dest. Civaknasî û derûnî wê ji aliyekê jîyanî û rewşa têtikiliyên nava hevdû û hwd ve wê di zikhev de wê xwediyê şêwayekê pêşketinê jî bê. Wê di dewama wê de

wê dikarê wê bi wê re wê di rengekê de wê werênê ser ziman ku wê weke ku mirov wê xwediyê keseyetiya xwe ya civaknasî bê wê bi wê rengê wê xwediyê keseyetiya xwe ya derûnî jî bê. Ber vê yekê wê derûnî wê ji aliyekê din ê zêhnî û hwd ve wê, weke aliyekê din ê mijarê wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê karibê xwe bide dîyarkirin bê.

Derûnî wê di rengekê de wê bandûra wê rastarast li şêwayên fahmkirinên me yên bi keseyeti û hwd wê hebê. Wê di wê temenê de wê, dema ku em di nava têkiliyên civaknasî de wê hildina li dest wê di wê temenê de wê mirov wê bi wê re wê, dema ku wê têkiliyekê wê bide nîşandin wê bi wê re wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Di wê rengekê de wê di nava têkiliyên civaknasî ên bi hev re de û hwd wê, li hev fêrbûn, bi wê naskirina hev û hwd wê, di wê temenê de wê aliyekê wê yê bi alimîna derûnî a li hev jî wê hebê. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê weke hîskirina nikarîna ji hev cihê jînbikin û ankû bê hevdu wê nebin, bi hevdu re ew hena û hwd wê weke aliyna bi têtîngî ku mirov di çerçoveyek teybetî û giştî de wê bi wê re wê di wê rengê de wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di nava jîyane civaknasî de wê, mirov wê xwediyê hêstên xwe yên weke yên bêriyê, xwestinê û hwd wê hebê. Wê di wê temenê de wê, bi wan re wê di rengekê de wê li hev wê binerê. Wê dema ku wê du kes ew fêrî hevbûna ku ew ji hev çûn wê di nava wan de wê, hêstên xamginiyê wê biafiirn. Ew temenê fêrbûna li hev wê bi hinek pêvajoyên bi hev re jîyanê re wê xwediyê temen û çerçoveyek fahmkirinê a ku mirov wê di wê temenê de wê di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di aslê xwe de wê, mirov dikarê wê di rengekê din de jî wê werênê ser ziman ku wê mijare civakê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê xwe bi wê re wê, di rengekê de wê karibê bi wê re wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê, dema ku mirov bi nerînek felsefeyî mijare aliyê derûnî wê hilde li dest wê mijarên zêhnî, pêvajoyên pêşketinê, peresendinê û hwd wê, bi wê re wê weke aliyna ku wê di dewama wê de wê bi pêvajoyên pêşketina keseyetê û gûharênên wê re ku wê bina mijara fahmkirinê jî bin.

Ji aliyê felsefeyî ve wê, ji du aliyan ve wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman di dewama wê de. Wê aliyê pêşî wê li ser temenê fahmkirinê bê. Wê di wê temenê de ew têtîngî me yên zêhnî wê bi şêwayekê fenomenî ên çawa wê karibin werina fahmkirin, bandûra wan a li hev û bi encamên wê bi wê re wê çawa wê bibin wê bi wê re wê weke

aliyên di dewama hev de ku ew werina fahmkirin bin. Di dewama wê de wê, weke aliyê din jî dêyem jî jî wê pêvajoyên zêhnî û peresendinê wê weke ku me li jor hanî ser ziman wê bi wê re wê pêşkevin wê werina ser ziman.

Di çerçoveya hebûna civakê de wê dema ku mirov wê hilde li deest wê, dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê civak û derûnî wê di wê temenê de wê di awayekê de wê bi fêrbûna li hevdû û nasîna bi hev re ku ew bi wê dijîn re wê dikarê wê fahmbikê. Aliyekê hevdû fahmkirinê ê pedegojikî wê hertimî wê bi mirov re wê li hemberî hevdû wê hebê. Fêrbûnên bi hevdû û hebûna hevdû ku wê ji wê fêrs û hêstê bigirin û bi wê re wê, xwe bi wê re wê bigihênan rehetiyekê û hwd wê bi wê re wê weke aliyê civakî ê derûnî jî ji aliyekê ve wê biafirênê. Mirov carna ku wê di nava komekê de wê bijî ku ew çendî hevdû nasnekin û heta ku ew fahmnekin jî wê, di rewşekê de wê di wê rewşa mirovî û hwd de wê bi kirina dengên hevd û hwd re wê, di wê temenê de wê, ji wê peyxamekê wê bigirê û wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê karibê bi wê re wê, weêrnê ser ziman.

Di pêvajoyên fahmkirinê ên bi felsefeyê fahmkirinên me yên derûnî ên civakî de wê dema ku mirov bi temenekê dîrokî wê dikê wê weke bereya fahmkirina me wê bi xwe re wê di renekê de wê berfireh bikê wê dîmenekê wê bi xwe re wê bide dîyarkiriin. Dîrok wê pêvajoyên wê ku ew bi wê re bûna wê di wê temenê de wê temenekê fahmkirinê ku mirov bi zêhnî wê li ser wê re wê bi wê bihizirê wê bi rengê wê bide dîyarkirin. Çawa mirov di demên berê de jîyankirin, çi hîskirina û bûna xwediyê çi hisiyetê û hwd wê bi wê re wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê fahmbikê bê.

Di wê temenê de wê, di pêvajoyên dîrokî de wê bi civakî wê ew wê bi wê re wê zêdetirî wê were dîtîn ku wê çendî ku wê dem wê pêde wê herê wê hizirkirin û pêvajoyên bi wê pêşketinê wê zêdetirî wê xwe bidê dîyarkirin. Ji aliyekî din ve jî wê, dema ku mirov wê binerê wê rewşên weke yên zêde girêdanên bi gîyanî, bawerkirin û hwd wê, di temenekê de wê, xûf, nezanîn û hwd ku wê hebin wê di wê temenê de wê bi demê re wê bûhûrandinên wan re wê, mirov wê zêdetirî wê weke ku wê bi xwe bawer bibê û wê zêdetirî wê di xwe de wê bixwe bawerbikê û bi wê rengê bijî. Ev wê, di awayekê de wê, dem bi dem wê bi demê re wê çawa wê pêvajoyek gûharînê a derûnî wê dem bi dem wê weke gav bi gav wê bi gûharînên wê re wê bide çêkirin û gûharandin wê ew wê jî wê bide dîyarkirin. Ji mirov zêde bi xwûdê bawer dikê heta mirovê bi xwe bidest

bawerkirinê dikê wê di wê temenê de wê, ev pêvajo wê di fahmkirina civakî û derûnî de wê, bi pêvajoyên wê yên pêşketinê re wê xwe bidina dîyarkirin.

Di wê temenê de wê derûnî wê, di nava civakê de wê bi təkiliya kes û pêşketina wê re wê, li ser temenekê bi xwebûnê, bi xwe bawerkirinê, bi hêst û zanîna ku ew bi wê bihizirê ku ew dikarê bikê û wê ew hêst û hêza wê ya kirinê wê heya û hwd ku ew bigihijê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin. Pêvajoyên ghiştina keseyetê û bi xwe bawerbûnê wê di wê temenê de wê, di temenekê de wê di zikhev de wê bibin. Wê bi wê re wê weke aliyna ku wê ji hev re wê bidina temen jî bin.

Ji demên ronansansê û pê de wê pêşketina pêvajoyên hêstî û hwd wê, di aslê xwe de wê, hem weke aliyna temenî bin û hem jî wê weke aliyna encama wê pêvajoya pêşketinê ku mirov bi şoreşî karibê werênê ser ziman û fahmbikê jî bê. Di dewama wê de wê weke aliyna wê yên din ên ku mirov dikarê wê di wê temenê de wê, di reng û awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin bê. Di wê rengê de ew, di wê temenê d ewê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di serî d ewê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Pêvajoyên weke yên çandê ên weke yên barokê û hwd wê aliyekê temenî wê biafirênin. Pêvajoyên weke yên romantismê û hwd wê, bi hêstiyarî û aqilê hêstiyarî wê çerçoveyek fahmkirinê wê bi wê re wê, biafirênê. Li ser wê re pêvjaoyên weke yên yên realismê û hwd wê, weke pêvajoyîna li ser wê temenê ên li xwe serwerbûna di wê temenê û pêvajoyê de jî bin. Ji aliyê təkiliya felsefeyê û derûnîyê ve bi pêvajoyên pêşketina derûnîyê re wê ji romantismê bûhûrîna demek realist wê weke derbaskirina demekê wê ji wê dema romantismê derketinê zêdetirî wê weke demek ku wê bi wê aqilê realist wê bi temenê aqilê hêstiyarî wê çawa wê, bigihijê encamê wê bi wê rengê jî wê dikarê wê fahmbikê bê. Wê weke encama demek xwe afirandinê a di wê temenê de ku mirov wê di wê rengê de wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê fahmbikê bê. Ev jî wê aliyekê din ê civakî wê weke bi têgînên weke yên bi hêsta civakî û hwd re wê bi temenê aqilê realist û aqilê hêstiyar wê bi wê re wê di rengekê de wê di zikhev de wê bi wê temenê re wê pêşbixê û wê bi wê re wê bê jînkirin.

6.Civaka ramyarî; ku mirov wê hilde li dest wê, weke ku wê bi gelemperî wê di demên hemdem de wê bê gotin wê weke bi sazûmana welatî û sazîyên wê re wê di awayekê de wê, bê bi awakirin û di dewama

wê de wê, di rêvebirina wan û pêşxistina tekoşîna civakî a li ser wan û pêvajoyên gûharîna wan de wê dikaribê di temenekê salixkirina wê de wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, têgîna civake ramyarî wê regekê de wê, weke civake bi xwe biryar, rêveberi û hwd jî wê di wê temenê de wê karibê were pênasekirin û ser ziman.

Di awayekê din de jî wê bi gotina ramyariyê re wê civak wê di temenê de wê weke bi gihiştina rewşek rêveberî, biryardayînê û di wê de bûyîna xwediyê wî nê û hwd re wê, bi wê re wê werê ser ziman. Di pêvajoyekê de wê weke civake bi wî nê û ramyarî jî wê, di wê temenê de wê, bi wê re wê were salixkirin û wê werê ser ziman.

Di wê temenê de wê dema ku em bahsa navaroka civakê bikin wê di wê temenê de ew salixkirinên bi navê civakî re wê ên cihê wê hebin. Mînaq civaka sivil û hwd wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ku wê bi sazî û komên sivil û hwd re wê beremberê wê were ser ziman bê. Wê ev temenê wê li ser awayekê rêxistinîya civakî a bi sazîyî jî wê ava bê. Wê di dewama wê de wê, civak wê bi wê re wê, makanîsmayên xwe yên biryardayînê û hwd wê bi wê re wê bide çêkirin. Di dewama wê de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring wê bi wê re wê, xwe bi sazûman bikê. Wê rêyên xwe hanîna ser ziman û bi wê re wê, bi wînbûn û rêvebirinê weke bi ramyarî û hwd jî wê bi wê re wê biafirênê bê.

Di wê temenê de wê civaka ramyarî wê hinekî jî wê di wê temenê de wê weke civake ku wê bi awayekê xwe bi wînkirî û li ser wîna xwe bi bîyar û gotin bê wê were ser ziman. Di aslê xwe de wê, dema ku wê bahsa çerçoveya civaka ramyarî bê kirin wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê giring wê gelek alî wê di zikhev de wê biwê re wê werina ser ziman. Mînaq wê aliyên weke yên sazî û sazûmana civakê a bi wê afirî, sazûmana destûrî û hwd jî wê weke aliyê ku wê bi wê re wê li wan wê were lê hizirkirin bê. Wê di wê temenê de wê, di nava wê de wê bi wê re wê, di regekê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê, karibê bi wê were lê hizirkirin.

Civak wê di wê temenê de wê, dema ku ew hebê û xwediyê hebûnek xwezayî a li ser rûyê ardê bê wê demê mirov dikarê wê bahsa wê rewşa wê ya ramyarî, aborî, destûrî û hwd bikê. Ku ew alî ne hatina pênasekirin û ankû bi navê wê newîna ser ziman jî wê hebin. Di wê temenê de wê, temenê de wê pênasekirin wê tenê wê wateyek wê hebê ku ew kesên di nava civakê de ew dijîn ew jî wan deverên biryardayînê ên li ser navê xwe hatibîna dûrkirin û ew maf jî destê wan hatibê girtin wê tenê wê were wê wateyê. Di wê temenê de wê civak wê weke di regekê de wê

weke hatibê bindestkîrn wê di dêmenekê de wê bi wê re wê di wê temenê de wê were dîtîn û ser zîman.

Wê dema ku wê civak wê bi navê xwe nikaribê biryarê bide û bi navê xwe û wîna xwe nikaribê kifşkirinê bide kirin wê demê ew bindestkiriya. Wê dema ku ew li ser sazûmana xwe ya civakî a aborî û ramyarî ne xwediyê gotinê bê û bi regekê din ê sazûmana destûrî li ser serê wê hatibê farzkirin ew bindest kiriya. Di wê temenê de wê salixkirinên wê bi navê wê di wê temenê de nebin ew bindest kiriya.

Di wê temenê de wê civak wê weke li pêvajoya tûnakirinê hatibê terikendin wê di reng û dîmenekê de wê were dîtîn û wê karibê were pênasekirin. Di wê temenê de wê, di wê temenê de wê, di reng û awayekê de wê, ev wê weke aliyna ku wê bi sazûmaba civakaetiya ramyariyê re wê bi wê re wê werina pêşxistin jî bin.

Di wê temenê de wê têgihîştina civake ramyarî wê di wê temenê de wê ji aliyê zanîna civakê û şêwayê jîyane wê û hwd ve bê. Di dewama wê de wê bi wê re wê çawa ew hebê wê bi wê re wê dikarê wê werênê ser zîman. Ji aliyê têgînên felsefeyî ên ramyarî ve jî wê di wê temenê de wê bi hewldana gihiştina temenekê fahmkirinê ê di wê temenê de ku wê bê kirin û wê bi wê werê ser zîman re wê li ser wê were sekin in. Felsefeya ramyarî wê di serî de wê, pêvajoya rêvebirinê û saziyên wê di ahengekê de wê ji xwe re wê weke temenekê fahmkirinê wê bikê mijar. Di wê temenê de wê, armanca wê di serî de wê, li ser temenekê baş wê çawa wê, berê civakê bi pêvajoyên wê yên pêşketinê re wê ji ya nebaş û kêm wê bi ber ya baş û têr ve wê bide birin wê li ser wê bihizirê û wê di wê temenê de wê, xwediyê temenekê fahmkirinê bê.

Ramyarî wê bi temenê wê weke têgînekê ji temenê jorin ê rêzanî wê dikarê pênasabikê û wê werêne ser zîman. Di wê temenê de wê bi şêwayekê çawa wê, mijare fahmkirinê wê li ser temenê civakê û rêvebirina wê bikê wê bi wê re wê li ser wê bisekinê. Tabî ramyarî wê di çerçoveya hişmendîya civakî de wê weke têgînek zêhnî wê xwe bide dîyarkirin û wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê fahmkirinê bê ku mirov wê derxê li têgihîştinê. Felsefe wê pêvajoyên ramyariyê di hundurê pêvajoyên dîrokê de wê çawa bûna û bi çi rengê bûna wê wan wê di dewama hevdû de wê di regekê de wê bikê ku ew wan fahmbikê û di şêwayekê de wê, werênê ser zîman.

Di wê temenê de wê, di regekê de wê, bi wê temenê de wê, li nava civakê bihizirê, xwestek, hêst, û hwd wê bihizirê ku ew çawa dixwezê. Di wê rengê de wê aliyên wê yên wê yên hevgerîtinê ên weke bawerî û

rewîstê û hwd wê, ji aliyekê ve wê bkê ku ew wan fahmbikê. Bi wê re wê di rengekê de wê li ser wê re wê civakê wê weke ku ew dixwezê wê bikê ku ew wê bikê rêyek pêşdeçûyinê de. Li ser temenekê felsefeyê ku ew li wê were hizirkirin wê li awayê modelî û têngînek asayîyî û hwd wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Awayên ramyarî wê karin bi zêhnî werina pêşxistin. Mînaq wê weke ramyarîya olî, ramyarîya birdozikî, ramyarîya felsefeyî û hwd wê karibê were kirin. Platon wê dema ku ew li wê dihizirê wê bi gotina “filosof divê ku ew civakê bi rêve bibin” wê li wê bihizirê û wê li ser wê temenê ew wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê di demên hemdem de wê weke rengekê sazûmana civakî wê têngîna demokrasîyê wê bi wê re wê derkeve li pêş. Wê demokrasi wê bi çî têngînê wê werê ser ziman ku wê di wê de wê mirov wê zêdetirî wê serbest bê, xwedî maf û azadiyê bê, weke xwe û xwestekên xwe bijî û bînê li cih. Di wê temenê de wê bi wîna xwe wê biryarên xwe bide û wê di wê temenê de wê, azad û serbest bê. Di wê temenê de wê, kî wê ramyarîyê û rêvebirinê wê li ser serê civakê bikê ew hilbijêrê. Di wê çerçoveyê de wê bi wê rengê wê weke şewayekê modela civakî jî wê bi wê were lê hizirkirin.

Dema ku em ji aliyê felsefeyê ve bi gotina ramyariyê li ser temenê civakê wê hilde li dest wê di serî de wê li ser temenekê fahmkirinê, derxistina li têngihîştinê û bi wê gihiştina li zanînê û hwd re wê di reng û awayekê de wê karibê bi wê bê hizirkirin û wê were ser ziman. Di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê karibê were fahmkirin û ser ziman ku wê civak wê, di wê de wê, di aslê xwe de wê bi pêvajoyên xwe yên pêşketinê re wê weke kirdeya wê ya fahmkirinê bin. Mînaq marks wê dema ku wê di *kapitalê* de wê bahsa civakê û pêvajoyên wê yên hilberinê wê bikê wê li ser temenekê ramyarî aborî re wê, çawa wê xwe diafirênê û ew pêvajo wê dema ku ew bi wê dihilberênê ew bi wê xwe diafirênê wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, pêvajoya aboriyê wê bi wê temenê li ser çerçoveya jîyane civakî re wê weke temenê wê yê fahmkirinê wê li ser wê bisekinê û wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê civakê wê weke bi aliyê wê yê zêhnî re wê li ser felsefeya ramyarîyê re wê weke bi çerçoveya temenê jorin ê zêhnî re wê weke ku wê bixwezê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di çerçoveya pêvajoyên pêşketina felsefeya ramyariyê de wê li ser çerçoveya jîyane civakî û hwd re wê çawa wê were fahmkirin wê dema ku mirov li wê dinerê wê dibînê ku wê ji gelek aliyên ve wê ew wê, di

reng û awayekê de wê, bi wê were lê hizirkirin. Piştî ronansê û pê de wê bi temenekê zêhnî û hişmendî re wê hevnasîna ramyariyê û civakê wê bi bibê û wê bi gotina 'li ser wîna xwe bûna xwedi gotinê' re wê pêvajoya wê ya pêşketinê a bi hizirkirinê û hwd re wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê, civak ji aliyê sazûmana wê ya civakê ve wê ji gelek aliyan ve weke bi destûrî, civaknasî, ramyarî, destûrî, dîrokî û hwd ve wê, bi gelek aliyan ve wê bê hanîn li ser ziman. Ji Zerdeşt, sokrat, platon û Aristo, mezdek û heta Hobbes, Locke, Rousseau, hume, Hegel, Comte, Hegel, Marks û hwd wê, di wê temenê de wê di yelpezeyek berfireh de wê gelek zane û hizirvanên ku wê di dewama wê de wê li ser wê temenê wê hizrên xwe wê bînina ser ziman wê bibin.

Di dewama wê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara civakê wê di wê temen de wê weke aliyekê giring wê piştî serdemên kevnera û di dewama wê de serdemên navîn û pê de wê hin bi hin wê weke nirxekê wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê li ser wê re wê êdî wê pêvajoyên hizirkirinê û bi armanca gihiştina ya rasttir û baştir wê di dewama wê de wê pêvajoyên wê yên hizirkirinê û hwd wê bi wê re wê bibin. Bi teybetî wê serdemên navîn wê di wê temenê de wê, weke demek azmûnî a zêde giring bê ku wê di wê de wê pirezîzebûyîna civakîyê û pêşketina pêvajoyên civakbûnê wê bi wê re wê hin bi hin wê pêşkebin. Ronans wê li ser wê temenê re wê, weke têtînekê ku wê bi temen û çerçoveya serwerîya aqilê rasyonel li ser esasê civakbûnê, jîyane mirov, maf û azadîya mirov bi pêvajoyên pêşketina mirov re wê ji xwe re wê bikê temen û hwd wê bi wê re wê pêşkeve.

Ronans wê hinekî wê di wê temenê de wê di destpêkê de wê weke pêvajoyek hişk ku wê li ser temenekê rasyonalityê û aqilê wê yê felsefeyî û hwd re wê, di awayekê de wê li dijî ya nedîyar û kifşkirinên weke yên idealistî û bawerîyî û hwd ku ew di jîyanê de kêmîr bîn kirin û hwd re wê pêşkeve.

Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê pêvajoyên hizirkirinê wê ji wê demê û pê de wê bi pêşketina felsefeyê, zanîna fîzîkî, û hwd wê di wê temenê de wê, bi temenekê wê pêşkeve û wê di nava jîyanê de wê bê ser ziman. Di wê temenê de wê, pêvajoyên hizirkirinên li ser fîzîkê, metamatikê, astronomiyê û hwd ku wê bi hizrên weke yên kopernik, kepler, û heta newton, euler û hwd re ku wê bibê wê bandûra wê di wê temenê de wê, bi zêdeyî wê li wê pêvajoya pêşketina aqilê rasyonel ê

şenber wê bikê. Wê di wê temenê de wê, pêvajoyên hizirkirinê wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê êdî wê bi wê re wê pêşkevin.

Di wê temenê de wê, piştî pêşketina civakê wê sazûmana wê û çawa wê, were rêvebirin wê li ser wê re wê were hizirkirin. Civak bi xwezayî ji aliyê hizirkirinê wê yên nava wê ve wê bi awayekê wê were rêvebirin. Her hizirkirin û ragihandinê di nava wê de wê, bi xwezayî wê rewşek bi wê rengê wê bi xwezayî wê bileyizin. Aliyê din ên ne xwezayî jî wê, bi rengê weke bi nivîsandina destûran, avakirina rêveberiyên weke deverên lê biryar li ser navê girseyan werina girtin û hwd wê bibin. Ev jî wê, di wê temenê de wê, felsefeyên ramyarê ên di demên hemdem de ku wê bibin wê ji wê aliyê ve wê mijarê wê bi teybetî wê hildina li dest û wê şîroveyan wê cihê wê pêşbixin. Di demên pirr zêde kevî de wê key wê hebin wê weke kesê li ser navê girseyê gotin ji devê derkeve bê. Piştî wê, sazîyên şewiriyê wê di bin wî de wê biafirin. Ev wê bi demê re wê pêşkevin ê wê bi awayekê wê bina temenê çavkaniya temenê parlamenê hemdem, komên parlamenî ên tang weke 'senetoyan' û hwd jî.

Ku em vê rewşê wê şîrovebikin bi zêhnî em, dikarin wê li ser pêvajoyên wê yên pêşketinê ên bi temen destûrî re wê fahmbikin. Wê di demên destpêkê de wê, yazdan wê weke destûrna yekkesî wê di wê temenê de wê bi zêhnî wê pêşkevin. Wê li gorî wan û gotinan wê bê kirin. Ev pêvajoyek gîyanî a bi rêgezî di mejî de wê weke bi destûrî ku wê temenekê wê bi zêhnî wê biafirên. Piştî wê, li ser wê re wê keyanî wê avabibin. Di dewama wê de wê, pêvajo wê li ser temenê destûran re wê bi temen destûr û di dewama wê de parlamen re wê xwe bide domandin. Weke komên tang parlamen jî seneto jî wê weke komna ku wê pêşî li dora kes wê reş a biryargirtina wî parvebikin bin. Piştî wê ev wê, bê gihandin temenekê destûrî ê rava ('meşrû'). Di dewama wê de wê ev wê, bi xwe re wê di reng û awayekê de wê, di dewama wê de wê bibê û wê pêşkeve.

Felsefeyên ramyarî ku wê pêşkevin wê di wê temenê de wê li ser temenê hêzê û rêveberiyê re wê bi fahmkiriina wê re wê kirin. Ji aliyê têgînê rêveberî ên demên hemdem ve wê bi şewayekê wê weke 'kirinê rêveber ku ew bi temen hêncet bikê' wê were ser ziman. Ji aliyê din ve jî wê, di wê temenê de wê, bi têgînekê wê kirinê wê bi temen hizirkirin û gihandina şewayekê fahmkirinê wê weke 'meşrû' dana nîşandinê wê ji aliyekê ve wê wê bikê. Lê ew rewşa ku wê weke li gorî wê, were bi temenkirin û meşrû nîşandin wê, ku wê weke li gorî wê çerçoveya wê rast were danîşandin û dîtî wê çendî wê li gorî rastiya civakî a di jîyanê

de heya wê rast û weke wê jî bê wê ew jî wê weke aliyekê din û ankû weke pirsgirêkê ji aliyekê din ve wê xwe bide nîşandin jî bê.

Têgîna felsefeya ramyariyê wê têkiliyên wê yêbi têgînên weke rewîstê û hwd re wê, ji aliyekê ve wê hebê. Ber ku wê civak wê di nava xwe de wê, bi restên xwe yên rewîstî wê hebê. Ku ramyari wê weke sazûmanaka li gorî wê a rêzanî pêşbixê bê wê bi zêhnî wê weke di dîmenê de wê li gorî wê rastiya civakê wê mecbûr bê ku wê ew wê bikê û li gorî wê bikê, nekû ew kirinên xwe weke wê û li gorî weke bide nîşandin.

Di wê temenê de wê, ev du nêzîkatîyên ji hev cihê bin. Di wê temenê de wê mijara civakê wê, di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê bide nîşandin bê. di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, civak wê, di wê temenê de wê, pirsgirêkên bi sazûmana ramyarî weke bi ji hev dûrketina temenê dûr û yê jêr û li hev ne hisandinê û ankû wene ne li gorî hev bûna wan wê di wê temenê de wê weke aliyekê ku mirov wê karibê bikirpênê bê. Di wê rewşê de wê, di serî de wê, dema ku wê ew ji rewîsta civakê a jîyanî dûrket û ya xwe weke ya wê da nîşandin û weke xwe hewlêda bi rêyên felsefeya ramyariyê hwd kir ku ew rava bikê nîşandin wê hingê ew pirsgirêk wê bi wê re wê di reng û rewşekê de wê rûbide.

Di civakên hemdem de wê, di wê temenê de wê, ramyarî wê weke bi temen felsefeyek civakî re wê, weke aliyekê ku wê bi wê re wê di wê temenê de wê pîrr zêde pêşkeve bê. Mijare rêveberina civakê wê bi çî rengê bê wê jji jor ve bê kifşkirin û ankû divê ku ew ji jêr ve were kirin wê li ser wê temenê wê pîrr zêde wê li ser wê werina hizirkirin. Di aslê xwe de wê di wê temenê de wê, mijara felsefeya civakê wê di wê temenê de wê weke mijarek zêde giring di çerçoveya hebûna civake ramyarî de wê, weke aliyekê giirng ê fahmkirinê wê biafirênê.

Di wê temenê de wê, felsefeya ramyarî wê bi aliyên wê yên zêhnî re wê bi temenê hizirkirinê objeyî û şubjeyî û hwd re wê di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê giring bê ku wê bi wê re wê li ser wê temenê wê bê hizirkirin jî bê. Di aslê xwe de wê di wê rengê de wê mijara civakê wê di wê rengê de wê, xwe di şêwayekê de wê bi wê re wê, bide dîyarkirin.

Ji aliyê şubje û objeyê ve ku em mijare têgîna felsefeya ramyariyê wê hildina li dest wê mijara zanîna rastin a objektîw a ji hebûna jîyanê a civakî û di wê temenê de wê bi wê gihiştina rewşên darazî û hwd wê, di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring wê di fahmkirinê de wê biafirênê bê.

Tabî wê dema ku em li ser wê temenê wê kûr bibin wê mijare rêveberî û welatitîyê û ankû civak û welatitîyê jî wê weke aliyekê wê yê din wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin ku mirov li wê bihizirê bê. Di wê temenê de wê mijare welat û civakê de wê, weke çerçoveya sînorê civakê ê ramyarî ê meşrû wê were dîtin. Di wê temenê de wê hebûna heyî wê weke temenekê objektîv wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de ji wê gihiştina têngîhiştinekê wê weke aliyekê subjektîv wê xwe bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê, wê di wê temenê de wê bi zanîna objektîv wê demezrendina wê ku mirov li wê bihizirê wê di wê temenê de wê, li ser temenekê objeyî ku ew çawa civak hebê û xwediyê awayê pêşketinê û beş û rengên nava xwe bê ew biwê bibê. Di wê rengê de wê, weke sazûmanek objektîv wê hingî wê karibê li wê were hizirkirin. Aliyê din ên weke bi hizirkirinê ku wê, bi wê dayîn nîşandin ku ew çawa bê û wê di nava koman de wê cihetiyê wê bêxîyê wê, ew wê, weke encama hizirkirinek darazî a yekalî bê.

Di nava kurdan de wê weke li ser temenê têngînek hemdem wê cerbên bi welatî ji demên dawî ên hûrîyan û heta mîttanî, med, merwanî, şedadî û eyûbîyan û hwd dikarê wê bi pêvajoyên wê yên pêşketinê ên li ser çerçoveyên wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Berî wan di demên gûtî û qasîtîyan de jî wê ew wê, di şêwayekê giştî de wê bi çerçoveyek imparatori wê karibê were dîtin.

Di pêvajoyên hizirkirinê de wê têngîliya bi fenomenî a nava aliyê subjektîv û objektîwîyê de wê, di awayekê de wê, di temenê hebûna objektîv û darazên li ser wê re wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Wê di temenê wê de wê weke ku mirov bihizirê ku wê bide dîyarkirin wê bi temenê wê re wê xwediyê temen û çerçoveyek hizirkirinê bê. Di wê temenê de wê dîyardeyek weke ku em ew hebê ew were dîtin û ankû weke ku em wê dihizirin ku ew hebê ku em bibînin wê weke rengê hizirkirinê ê nava obje û şubjeyê wê bi xwe re wê di rengekê de wê, bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê di çerçoveya sazûmanên welatî ên hemdem wê di wê temenê de wê çawa wê bi temenekê objektîv wê di wê temenê de wê bê rûniştandin wê li wê were hizirkirin. Hinekî di temenekê objektîv de wê armanca felsefeya ramyariyê jî wê ji aliyekê ve wê bi şêwayên demokratîkî û hwd re wê di temenekê de wê mirov karibê wê li wê bihizirê bê.

Tabî wê dema ku em têngîliyên civakî ên ramyarî wê ji aliyekê ve wê di wê temenê de wê fahmbikîn wê bêî temenê wê yê aborî wê mirov nikaribê wê fahmbikê. Têngîliyên aborî wê, di dewama wê de wê weke

aliyekê wê yê giring wê xwe bidina dîyarkirin. Aliyê civakî ê aborî wê dema ku em, di wê temenê de wê weke mijarekê wê li wê bihizirin wê weke aliyekê afrîner bê di çerçoveya têkiliyên nava civakê, çûnûhatin û danûstandinên wê û hwd de. Wê weke pêvajoyek hilberînê a bi jîyane xwe re bê.

Mijare aboriyê û hebûna civakê wê di wê temenê de wê, di demên piştî ronansansê û pê de wê li ser temenê temenê jîyankirinê û hwd re wê zêdetirî wê bê mijarek giring ku mirov wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê di nava çerçoveya hizirkirinên ramyarî de wê pêşî wê di rengekê de wê li wê were lê hizirkirin. Lê piştî wê, civaka aborî wê dîmenê wê pêşkeve û wê di wê temenê de wê, xwe bide dîyarkirin. Bi teybetî bûyîna şoreşa endustriyalismê û pê de wê ev pêvajo wê zêdeyî wê weke aliyekê giirng wê xwe di nava jîyanê de wê ji temen ve wê bide dîyarkirin.

Di wê çerçoveyê de wê pêşî wê mirov wê bertekên xwe li ser rewşên aborî re wê weke hildana beremberê keda xwe re wê bide dîyarkirin. Piştî wê weke ku wê marks û hwd wê bikê wê di temenekê pergali û hwd de wê çerçoveya wê ya hizirkirinê û hwd wê ji aliyekê ve wê bê pêşxistin û wê were hanîn li ser ziman.

Di çerçoveya têgîna aborî û sazûmana wê de wê, kûrbûna wê bi awayên wê yê civakî ên li ser temenê hilberînê û hwd re wê, di awayekê de wê bibê. Di nava civakê de wê her mirovê ku ew dijî wê bo ku ew bijî wê pêwîstiya qizinkirinê û hwd wê bikê. Ev wê, di demên serdemên navîn de wê bi şewayên hilberînê ên weke bi girêdanên bi axê ve û hwd ve wê bibê. Lê di demên hemdem de wê bi pêşketina manifaqtûrayan, fabriqayan û hwd re wê, ji wê demê û rengê wê pêvajoyek gûharînî wê di temenê têkili, amûr û rewşên aborî de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Li ser wê temenê wê, mijare aborî û civakê wê, weke mijarek zêde giring a ku ew di wê temenê de wê were fahmkirin wê xwe di rengekê de wê êdî wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Em di wê temenê de wê di rengekê de wê fahmbikin ku wê, aborî wê têkiliyên nava civakê wê bi rengê jîyane wê û awayên wê yê ku ew bi wê dijî û hwd re wê weke temenekê aktiv ku ew wê dikarê wê bide gûharandin wê bi xwe re wê, xwe bide dîyarkirin. Li gorî wê jî wê, pêvajoyên pergali ên bi ramyarî û hwd wê, bi gûharîna wan re wê xwe bidina dîyarkirin. Li ser temenê têkiliya ramyarî û aboriyê re ev wê weke aliyekê wê yê giirng wê, weke ku wê marks wê werênê ser ziman weke temenê jêrîn û temenê jorin bi rengên têkiliyên xwe yê hilberînê û zêhnî û hwd re wê, bina mijare

fahmkirinê. Jîyane aborî wê ji aliyekê ve wê jîyanek bi têkiliyên ku wê temenê wan li ser qizinkirinê bê. Wê ew rewşa rengên têkiliyên wê çawa wê werina pênasekirin û fahmkirin wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di serî de wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Dema ku wê aborî wê weke mijarek bi pêvajoyên pêşketina jîyane civakî re wê xwe bide dîyarkirin wê di wê temenê de wê, li ser wê temenê wê teoriyên hem welatparêzî û yên dervî wê di awayekê de wê weke bi marks, keynes, Weber û hwd re wê, di wê çerçoveyê û hwd de wê werina pêşxistin. Wê ev pêvajoyên aborî wê çawa wê xwe bidina domandin wê li ser wê û şewayên wê re wê di wê temenê de wê bi jîyane civakê re wê, were lê hizirkirin. Gelek hizirvanên aborîzan wê, di wê têngî de wê bihizirin ku ew civak bi têkiliyên xwe yên aborî serbest were hiştin û li ser wê temenê li wê bi temenek civakî were lê hizirkirin. Ew wê bi xwe re wê, pêvajoyên xwe yêmn hilberînê wê di xwezaya xwe de wê bide domandin.

Di wê temenê de wê, di nava felsefeyê de jî wê li ser temenekê aborî wê mijare civakê wê bi têkiliyên wê yên weke yên bindestiyê û serdestiyê û hwd re wê li wê were lê hizirkirin. Mînaq wê di demê kevnera de wê di çerçoveya parastina pergale kolederiyê de wê, çawa wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê were hanîn li ser ziman. Aristo wê, dema ku wê li ser wê temenê wê bihizirê wê werênê ser ziman wê bi gotina welat wê li şûna wê kolederiyê ji holê rabikin wê bi temenekê destûrî bikin û wê ew wê bidina domandin' re wê di rengekê de wê, werênê ser ziman.

Di demên kevnera de jî di demên piştre ên serdemên navîn de jî û di demên hemdem de jî wê têkiliyên aborî, rewşên aborî û di dest berhevbûna encamên aborî wê li ser temenekê re wê, bi wê re wê were dîtin ku wê çawa wê bi rewşên serbestiya mirov ve girêdayî bin wê were dîtin. Di wê temenê de wê, ji aliyekê ve wê ber vê yekê wê bi têkiliyên nava mirovan re wê têkiliya serbestiyê bi azadiya mirov û aboriyê û hwd re wê di temenekê rastarast re wê were danîn. Li rex aliyên zêhnî ku wê weke bi aliyên astengiyên li pêşiya azadiyê û wekhevîyê wê bigrin wê di wê temenê de wê temenê aborî jî wê weke aliyekê ku ew wê xwe bide dîyarkirin.

Ji aliyekê din ve jî wê têkiliya temen û jîyane aborî wê rastarast wê bi çerçoveya jîyane civaknasî û kirinên me yên civakî ve wê ji temen ve wê têkiliyek wê ya dîyarker wê hebê. Di wê temenê de wê civaknasî û aborî

wê di temenê jîyane civakî de wê têkiliyek wan a di zikhev de ku wê bi wê re wê were fahmkirin wê hebê.

Di dema aqil de wê têkiliya nava mirovan ku mirov bi temenekê rasyonel wê li ser têkiliyên abori re jî wê li wê, weke têkiliya nava hilberênê wê bi temenekê şenber re wê fahmkirina wê re wê di rengekê de wê karibê were fahmkirin. Di wê temenê de wê, awayên jîyane aborî wê di temenekê de wê li ser temenê xwe yê şenber re wê bi temenekê rasyonel re wê, karibê werênê ser ziman. Têkiliya hilberînê û rasyonalityê de wê weke ku wê Giddens jî wê werênê ser ziman wê li ser temenekê karîna hasibandinê bê.

Di awayekê de wê pêvajoyên têkiliya hilberînê û civakî wê di wê temenê de wê li ser temenekê rasyonel bi fahmkirina wê re jî wê temenê pêvajoyên zêhnî ên gûharînê di temenê jorin ên weke bi ramyariyê û hwd re jî wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê, weke ku wê Weber wê bîrê ser ziman wê bi temenê destûrî ên ji jor dîyarkirin wê zêde wê ne weke fektorekê li pêşîya ya pêvajoyên pêşketinê ên bi pêvajoyên hilberînê û pêşketinê ên bi jîyane civakê û hwd re bin.

Pêvajoyên fahmkirinê ên destûrî wê ji temenekê dogmatikî wê di rengekê de wê derbas nebin û wê dema ku wê ji wê temenê jîyanî dîr wê bi serê xwe wê were lê hizirkirin wê hingê wê, karibê bibê temenê pêvajoyên aloziyê jîyankirinê ên weke bi toteriteriyê jî.

Lê ji aliyekê ve jî wê weke ku wê dîyarkirinê weke bi serrastkirinê ji jorin ve wê bi wê werina kirin wê ev wê, bi temenê wê yê hilberênê re wê bibê. Di wê temenê de wê xwe jîyankirina dogmatisma destûrî jî nebê temenê pêvajoyên hilberînê ên bi jîyane aborî û salixkirinê bi ji wê ên bi zêhnî û hwd bê.

Di aslê xwe de wê dema ku ew temen nebûba wê dema ku em li ser pêvajoyên baweriyên û hwd re bihizirin wê bi pêvajoyên xwe yên pêşketinê re wê bi ber rasyonalityek jîyanî û temenê wê yê hizirkirinê û ketinê wê yên bi civaknasî û hwd re wê, neçûba. Tenê ku em li ser wê temenê bi hizirkirinê ê li ser wê temenê bihizirin em wê dikarin bi rehetî di rengekê de wê kifşbikin. Dema ku em bahsa têgîna rasyonalityê bi serweriyê re wê bikê wê demê wê di dewama wê de wê ew wê bi wê re wê karibê di rengekê de were fahmkirin ku wê, çawa wê, xwediyê pêvajoyên pêşketinê bê wê bi wê re wê were dîtîn. Rasyonelîzm wê ji aliyekê ve wê bi dîtbarîya wê ya hişmendî û hwd re wê, li ser temenê fahmkirinê şenber û weke wê di jîyanê de ku ew heya wê bi wê xwediyê temenekê fahmkirinê bê. Lê fektorên zêhnî ku wê di wê temenê de wê

weke temenekê dîyarker wê xwe bidina dîyarkirin wê zêde wê hebin. Weke têtînên destûrî, rewîst, bawerî û hwd jî mirov dikarê werênê ser ziman. Di aslê xwe de wê, dema ku em li rewşa pêvajoyên tengezeriyên li rojhilat dinerê wê hinekî jî wê ji temenê jîyanê dûr bi temenê van têtînên zêhnî bi wê hizirkirinê ku wê bibê re wê li ser awayên ramyarî û hwd re wê, bigihê wê encama ku ew di wê temenê de wê, heta roja me wê di rengekê de wê bijî. Ber vê yekê wê çandî ku wê aliyên temenê zêhnî û hwd wê hinekî wê li gorî ya temenê binî wê dîyarkeriyên wê hebin jî jî lê dema ku ew ji wê ahengê dîrket wê hingê wê ew xirabûn wê di wê temenê de wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin. Nîşanaka wê jî wê bi wê re wê di wê rengê de wê xwe bide dîyarkirin.

7-civaka dîrokî; wê, weke hebûnek civakî bi pêvajoyên wê yên dîrokê re ku mirov bi aliyên wê yên rewîstî, çandî, civaknasî, derûnî, ramyarî û hwd re wê, bi hemû aliyên wê yên civakî re ku mirov wê werênê ser ziman re wê bê. Di aslê xwe de wê, di dewama pêvajoyên fahmkirina civak û ramyarîyê wê, dema ku mirov wê li wê dihizirê wê weke aliyên wê yên din ên weke rewîstê, civaknasiyê, çandê û hwd re wê, li ser temenekê dîrokî wê rûniştî bê. Wê bi temenekê dîrokî re wê fahmbikê wê di wê çerçoveyê de wê, weke rastîya wê ya dîrokî jî bê. Her aliyên wê yên bi wê rengê ên têtînî ku mirov wan bi wê re wan li ser temenekê dîrokî fahmbikê wê weke fahmkirina wê aliyê civakê bi wê aliyê wê yê dîrokî ku ew bi wê pêşketîya re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman jî bê. Di wê temenê de wê mijare civakê wê di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê, bide dîyarkirin. Di mijare civakê de wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê civak wê weke temen û çerçoveyek dîrokî ku ew bi wê re pêşdikeve bê. Wê tenê wê weke kesna bi girseyî ku ew bi hev re dijîn di wê rengê de wê fahmkirina wê pîr zêde wê hesan bê û heta ku wê mirov nikaribê wê di wê temenê de wê, bi weke fahmkirinek rast a civakî jî wê bibînê û wê werênê ser ziman.

Ber ku wê di wê temenê de wê mijara civakê wê, weke mijarek komplika a dîrokî bi têtînî li ser temenên xwe yên fahmkirinê re wê pêşkeve. Aliyên wê yên çandî, weke bi kevneşopî, orfûadetan û hwd, aliyên ramyarî weke bi rêzanîyên xwezayî weke bi hizirkirinên nava û hwd re wê dikarê wê bi gelek aliyên re wê werênê ser ziman. Weke van aliyên aliyên wê yên civaknasî, derûnî û ji aliyên dîrokî û hwd ve bi temenekê çandî û antropolojîkî û hwd ku mirov wê dikarê wê fahmbikê wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di

mijara civake dîrokî de wê, ji van aliyan ve wê gelek aliyên di zikhevdû de ku wê bi wê re wê bi temenekê hizirî ku wê karibin werina fahmkirin wê hebin. Di dewama wê de wê mijare civakê wê li ser temenekê pêşketina wê ya bi komî û keseyetiya wê di zikhevdû de wê heta roja me wê li ser têngînên weke bi rewîstî û hwd re wê bê hildan li dest. Minaq wê dema ku wê li kesekê wê were nerîn ku ew çawa heya, xwediyê çi rengê xûy, bertek, helwest û hwd bê wê bi wê temenê wê were fahmkirin ku ew xwediyê temenekê çandî, rewîstî û hwd û pêvajoyên bi wan ên bi pêşketina xwe ku ew dijî bê. Di wê temenê de wê, dema ku em bahsa pêvajoyên pêşketinê ji aliyê hebûna zindîyî a mirov ve wê werênê ser ziman wê ji aliyê hebûna zindîyî û jîyane ku ew dijî û hwd ve wê, di temenê de jî wê, mirov divê ku wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Dema ku em bahsa dîrok û civakê bikin wê di wê temenê de wê, di serî de ev wê weke aliyekê wê yê giirng mirov wê karibê wê bêjê ku wê dîrok û civak wê têtikiliyek wan ya xort a li ser temenê fahmkirinê wê hebê. Di wê temenê de ev, aliyên ku me li jor beş bi beş ew hinekî hanîna ser ziman ku em, di çerçoveya wan ya zêhn, hiş û zanînê û hwd de bi têngînên weke ol, rewîst, ramyarî, civaknasî, derûnî û hwd re bi wê bihizirê wê di wê temenê de wê, weke ku wê ji aliyekê ve wê li ser wê temenê wê bijî jî wê dîmenekê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin.

Di awayekê din de jî wê aliyê civakî û civakî ku em têtikiliya wan bi hevdu re wan di wê temenê de wan werênina ser ziman em dikarin bi wê re wê bibêjin ku wê dîrok û civak wê di wê temenê û rengê de wê, bi çerçoveya xwe jinkirî û li şûn xwe hiştî re wê xwe bi wê bi gihênê li temen û azmûnna ku ew li ser wê re bi van aliyên xwe bijî û xwe fahmbikê. Ji wê aliyê ve wê pêvajoyên dîrokî wê, di wê temenê de wê, ji aliyên dîrokî ve wê dema ku ew werina dahûrkirin wê, di wê temenê de wê aliyên hizirkirinê wê bi xwe re wê werênina ser ziman.

Têgîna pêwîstîniya ya hatî jînkirin wê di wê çerçoveyê de wê, di rengekê de wê, temenê wê pêvajoya hizirkirinê a bi azmûnî wê li ser wê temenê de wê biafirênê. Dîrok wê di rengekê de wê çerçoveyek wê ya giştî ku em dikarin weke temenekê zanyarî ê giring wê fahmbikin û pêvajoyên jîyane civakê wê li ser wê temenê wê hildina li dest û wê fahmbikin. Civake dîrokî wê hinekî jî wê li ser wê temenê wê, bi aliyên wê yê jîyankirî ên zêhnî, zanînî û hişmendî û hwd re wê di wê temenê de wê, biafirê û wê di temenê pêvajoyên civake roja me a ku ew dijî de wê weke fêrna ku wê ji wan wê sîd were girtin wê di wê temenê de wê xwe bide dîyarkirin.

Di nava jîyanê de wê dema ku mirov wê bi wê re wê bihizirê wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê têngîna civaka dîrokî wê di wê rengê de wê bi temenê xwe yê objektîw û şubjektîwî û hwd re wê, bi wê re wê, temenekê fahmkirinê wê biafirênê. Di çerçoveya hebûna civakê de wê têngîna civake dîrokî jî, civaka xwezayî jî, û awayên dîn ên weke bi civake roja me û ya pêşerojê û hwd re wê temen û çerçoveyek wê ya têkili a zêhnî û hwd wê bi wê re wê biafirê.

Pêvajoyên wê yên fahmkirin wê di wê temenê de wê, çerçoveyek wê ya bi hişmendî a têgihiştinê wê biafirênin. Dîrok wê di awayekê de wê, temenekê xêvî ê mejuyî wê bi wê rengê wê bi xwe re û bi pêvajoyên xwe yên bûhûrî re wê di temenê civakê de wê biafirênê. Di aslê xwe de wê dema ku em ji aliyê têngîna dîrokî ve di wê temenê de wê li wê binerin wê civak wê bi pêvajoyên xwe yên pêşketinê re wê weke encama pêvajoyên dîrokê jî bê wê, di dîmenekê de wê xwe bide dîyarkirin.

Wê dema ku em ji aliyê têngîna dîrokê ve wê li civakê binerin wê di aslê xwe de wê civak wê weke çerçoveyek zêde tevlihev û komplika wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin. Wê di wê temenê de wê çawa wê li ser temenekê baş wê were fahmkirin wê di wê temenê de wê, hertimî wê weke mijarek zêde giring a dîrokî wê xwe di wê temenê de wê di rengê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Civak wê di wê temenê de wê di çerçoveya hebûna wê ya dîrokî re wê weke organismayek zindî wê di dîmenekê de wê xwe çawa di nava pêvajoyên dîrokê de wê bide domandin û di wê pêvajoya xwe de wê pêşketinê, gûharînê û pêvajoyên peresendinê û hwd wê bi gelek aliyên di zikhevdu de wê bi xwe re wê bijî wê di dîmenekê de wê bi wê re wê, di wê temen de wê were dîtin. Di aslê xwe de gotina civak dîrokê diafirênin wê çendî ku wê rast bê lê wê ji aliyê van ali û pêvajoyên wê yên fahmkiriinê ên li ser dîrokê re ku mirov wê, bi rengê weke dîrok jî biqasî ku ew dîrokê diafirênê wê dîrok jî wê biafirênê wê wilqasî wê di temenekê rast de wê xwe bi wê re wê di wê çerçoveyê de wê di reng û awayekê de wê bide dîyarkirin. Wê dema ku em minaq gotina marks a bi rengê 'mîrov bi hilberînê xwe jî diafirênê' ku em wê di wê nûqtayê de wê bibîrbixin wê di wê ji wê têngîna me re wê di rengê de wê karibê weke temenekê birhanî û piştrastkirinê jî xwe bide dîyarkirin.

Di nava jîyane civakê de wê, saziyên ku ew dihên pêşxistin ên weke saziyên sivil, komel û hwd ku wê di çerçoveya têngîna civake hemdem de wê werina ser ziman ku em li ser wê re bi têngînek perspektîfî a dîrokî bihizirin wê di wê çerçoveyê de wê têngînek fahmkirinê a baş wê bide me.

Saziyên sivil di her demê de wê pêwîst bûna û weke rêyên xwe bi wê hanîna ser ziman a civakê bûna. Ber çî wê di roja me de wê sînorê wan wê bi destûrî wê werê xêzkirin û wê di awayekê de wê, ji parvekirina hêza civakî a rêzanî wê di rengekê de wê weke bêpar wê werina hiştin`? Ev wê weke bo ku ew hêz di destê destpot û ankû tîranekê de wê weke di demên kevnera û berî wan di destê keyekê de were girtin wê di demên hemdem de wê bi destûrî ew wê were kirin.

Di çerçoveya dîroka civakê de ku mirov di dewama wê de bi wê re bihizirê wê bi wê re wê, di wê temenê de wê, hebûna civakê û bi têkiliyên nava wê, û pêvajoyên wê yên pêşketinê re wê di rengekê de wê xwe bide dîyarkirin. Pêvajoyên civakê wê, li ser temenekê bi hizir re wê bibin. Di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê, weke ku em di demên berî serdemên kevnera ên felsefeyê de jî dibînin wê di çerçoveyek civakî de tevgerin wê, weke di çerçoveyek bi zanebûnî de wê tevgerîn wê di hemwateyekê de wê di rengekê de wê were dîtin. Di wê temenê de wê, zanîna civakê wê, di wê çerçoveyê de minaq em di nava kurdan de wê dibînin ku wê li ser temenê kevneşopî, orfûadet û hwd de wê, di temenekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê mijare civakê wê di temenekê zêhnî de wê, xwe bi wê re wê, di rengekê de wê bi temen bikê. Pêvajoyên berî dîrokê ên dema totem û animismê ku mirov di wê temenê de wê li wê dinerê wê bi wê re wê, were dîtin ku wê çawa wê li dora rtêgînek zêhnî wê, ew wê were salixkirin wê bi wê re wê di rengekê de wê were dîtin. Wê ew zêhn wê xwe di gîyanê û hwd de wê nimînêr bikê. Di dewama wê de wê, di demên hemdem de wê, weke temenê hevgirtinê wê, dîsa wê ew wê hebê. Wê minaq wê salixkirinê gîyanê demên berî dîrokê ên dema totem û animismê wê di wê de wê bina yazdanê mîtolojikî ku ew di wê temenê de bi gotin û peymanên xwe wê weynê didina leyistin bi xwe re.

Di wê temenê de wê, weyna têgîna yazdanî wê di wê temenê de wê weke ku em di demêmn hûrîyan û hwd dibînin wê di bawergehan de ku wê li gorî nav û têgîna yazdanakê wê perwerde bê kirin wê weke `civake wê yazdanê` wê ew pênasîn. Wê şûn navê xwe wê navê wê yazdanê jî wê bi wê re wê hertimî wê bide bîrkirin. Minaq ku wê navê ji navê hûrîyan weke `tadu-hepa` hat ser ziman wê were zanîn ku tadu weke keçekê li bawergeha hepa perwerde dîtiya û ew di wê temenê de pêşketîya.

Di wê temenê de wê di temenekê rêgezî de wê, hebûna civakê wê bi wê re wê were bi çerçoveya kirin. Di demên felsefeyê de wê ev rêgez wê temenekê rasyonali wê bistênin û wê di çerçoveya wê de wê weke ku mirov wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, 'destûrên civakî' wê bên pêşxistin. Ji têngin û çerçoveya 'destûrên drakê' û heta 'destûrên solon' di wê temenê de mirov dikarê wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, di demên hûrîyan û hinekî berî wan di demên gûtîyan de jî wê heta demên sumerîyan wê destûrên weke yên îstarê ku wê werina ser ziman wê çerçoveyek civakî wê bi wê re wê were ser ziman. Hamûrabî destûrên wî zêdetirî wê bi temenekê desthilatdarî wê di wê temenê de wê werina ser ziman.

Di demên kevnera de wê, şewayên civakî ku ew weke numîna wê werina ser ziman wê bi wan re wê were dîtin ku wê di wê temenê de wê bi temenekê hizirkirinê ên rasyonali wê çawa wê li wan wê were hizirkirin wê minaqên wê werina dîtin. Di wê temenê de wê hebûnek civakî a rasyonali wê were kifşkirin û wê li navaroka wê were hizirkirin. Di wê temenê de wê têkiliya nava civakê, kes û civakê, kes bi kes re û hwd wê, di wê temenê de wê bên lêpîrsîn û wê werina ser ziman. Wekî din wê weke aliyekê wê yê din jî wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, tênginên weke bi zêhnî ên rewîstî, bawerî û hwd ku wê di nava civakê de wê werina ser ziman wê, di wê temenê de wê bi armanca zêdetirî di astek bilindtir de û weke dû çerçoveya 'ya baştir' de li wê hizirkirinê wê bi wê îdiayê wê derkevina li pêş û wê hizrên xwe wê werênina ser ziman. Dema ku wê ol wê xwûdayên xwe wê şîrove bikin û wê pêşkêş bikin wê bi wê tênginê wê pêşbikin ku ew bi wê were bawerkirin.

Di wê temenê de wê, di demên serdemên navîn de wê dema ku wê desthilatdarîyên olî wê derkevin wê li ser rûyê ardê wê ne xwedîyê yazdan û ankû xwûdayekê bin. Wê temenê wê xwedîyê nimînêrên wan ên li ser rûyê ardê bin. Ber ku wê li ser rûyê ardê wê zêdetirî wê di çerçoveyek rasyonali de bi dîtbarî wê hin bi hin wê têngiştin, nerîn û rengê fahmirinê û hwd wê bi wê re wê di rengê de wê pêşkeve. Wê di nava rewşa rasyonali de wê, çawa wê xwe werênê ser ziman wê bawerî wê bikeve nava hewldana wê de. Hemû şer û pevçûnên wê yên bi felsefeyê û mantiqê re wê li ser wê temenê û esasê wê di wê temenê û demê de wê bibê.

Di nava hizra filosofên weke yên suhrewerdî, şehrezorî û gelek filosofên olî ên vê demê de wê li ser temene menewiyetê wê, şîroveyên li

ser rewîstê û keseyetiyê re wê bên kirin. Wê di wê temenê de wê, ew şîrove wê çendî ku wê di dîmenekê de wê bi wê weke ku wê li ser renekê bi xwestina weke renekê bawerkirinê bi wan şîroveyan werê pêşxistin jî lê wê di renekê din de jî wê di çerçoveyek objektîw de wê li ser wê temenê rasyonali di nava jîyane civakî de wê kes û bi keseyetiya xwe wê çawa bê û divê ku ew çawa bê wê di aslê xwe de wê di hêlekê ve jî wê dîmenekê wê bi wan şîroveyan wê di wê temenê de wê bê pêşxistin. Ji wê aliyê ve wê, dema ku em li navaroka wan şîroveyan jî wê aliyê ve binerê wê, çawa wê xwediyê çerçoveyek civakî bê wê bi wê re wê ew jî wê di reng û dîmenekê de wê bi wê re wê werê dîtin. Ti şîroveyên olî, bawerî û ankû dervî wê wê ne bêbingih bin jî aliyê çerçoveya civakî a demê ve. Ji wê aliyê ve wê ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê bi awayekê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Ev wê, di dîmenekê de wê bi wê re ew wê were dîtin ku wê demên serdemên navîn wê di çerçoveya pêşketina civakbûnekê de wê, xwediyê temenekê hizirkirinê bê. Di dewama wê de wê dema ku wê dem wê were demên ronansê û hwd wê, ev temen û dîmenê olî ê weke yê rêvebir ê li ser wê ku ew bi sedsalan jîyaya wê çawa wê ji hev cihê wê bi wan wê were hizirkirin, û wê ji felsefeyê wê bi wê were sûdgirtin. Di dewama wê de wê, li ser wê temenê bi hizirkirinên felsefeyê û şêwayekê rasyonali ê felsefeyî wê, çerçoveya wê civaketîyê re wê li ser temenê rexgirtinên li têgînên bawerî ên serdemên navîn re wê, dîmenê wê, di renekê de wê, bê derxistin li holê. Bi wê rengê wê civake demên piştî ronansê û pê de wê, wê weke civake ku ew zêde bi dîmenekê xwe yê objektîw ku ew pêşdikeve û wê xwediyê pêvajoyên xwe yên hizirkirinê bê. Wê bawerî û civak wê ji hev were cihê kirin. Yanî wê civak wê ne weke civakên baweriyê bin. Wê civak wê weke yên xwe bin û wê bi xwe wê werina şîrovekirin û wê werina ser ziman. Civak dikarin bibina xwediyê baweriyê. Lê ew hebûna wan wê ne bi hebûna baweriyê re wê ne hebê û ne jî wê ne nebê.

Dema ku wê bahsa destpêka pêvajoya civakên demên hemdem wê were kirin wê hinekî jî wê li ser wê temenê objektîw û rasyonali ê bi aqil fahmkirina wan û hebûna wan re ku wê bibê re wê, di renekê de wê bahsa wan wê were kirin û ew wê werina fahmkirin. Di aslê xwe de wê di wê rengê de wê mijara civak û aqil û ankû civak felsefeyê wê li ser wê temenê wê êdî wê ji demên ronansê û pêde wê zêdetirî wê bi temenekê şenber û aqilzanî wê hevnasînekê wê bi hev re wê bikin û wê hevdû wê bibînin û fahmbikin. Pêvajoyên fahmkirina kes û civaketiya kes wê li ser

wê temenê wê di awayekê aqilane de wê bi wê re wê were fahmkirin û wê li wê were lê hizirkirin. Ev pêvajo wê weke pêvajoya civaka dîrokî a pêvajoya civaketîyê a bi aqil bê. Di wê demê de wê, wê şewayên nû ên salixkirin û fahmkirina wê pêşkeve. Wê mianq wê hebarmas wê têngînê weke hemdemiyê wê di temenekê sazûmanî a projeyî de wê li ser wê re wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Pozitiwisma civakî wê bi wê re wê, were û pêşkeve. Wê bi wê temenê de wê rewîst, destûr, civaknasî û hwd wê bi gelek aliyên din ên weke wan re wê hin bi hin wê li ser wê temenê objektîw û rasyonel ê civakî û hwd re wê êdî wê bèn kifşkirin, şîrovekirin û wê bi temenekê zanînî ê zanyarî wê weke ku wê di demên hemdem de wê bê ser ziman êdî wê were hanîn li ser ziman.

Felsefe û têtikiliya wê bi jîyane civaknas û çerçoveya wê ya bi hebûna civakê ve girêdayî

Di aslê xwe de wê dema ku em li ser têngîna felsefeyê re wê, dema ku em pêvajoyên pêşketinê ên bi jîyane civaknasî û hwd re wê li wê bihizirê wê di wê temenê de wê felsefe wê weke bi temen û çerçoveyek hizirkirinê wê xwe bi wê re wê, di rengekê de wê weke ku wê bide nîşandin. Di nava jîyane civakî de wê felsefe wê, weke temenekê fahmkirinê a ku wê civak wê bi xwe û çerçoveya xwe wê têtikiliyên xwe yên komî û hwd re wê were fahmkirin re wê bibê. Hinekî jî wê ji aliyekê ve wê civaknasî bi temen û çerçoveya wê hizirkirinê, felsefeya û zanyarîya wê re wê bê temen û çavkaniya wê.

Ev pêvajoya bi têtikiliya felsefeyê a civaknasîyê ku wê bi temenekê civakî wê bibê wê, di aslê xwe de wê dikarê wê ji dû aliyên ve wê fahmbikê. Aliyê pêşî wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê, navaroka civakê wê bi rengê têtikiliyên wê yên şenber û rasyonel re wê şîrove û salixbikê. Wê di wê temenê de wê, têtikiliyê wê bi xwe re wê bi sedem û girêdanên wê yên hişmendî û hwd re wê di wê temen de wê bikê ku wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Ji wê aliyê ve wê, civak wê bi civaketiya xwe re wê ji aliyekê ve wê weke ku wê hevnasînê bikê. Di dewama wê de wê bi pêvjaoyên wê yên bi jîyane komî û girseyî û hwd re wê li ser temenekê dîrokî û çandî û hwd re wê, dema ku wê aliyên wê yên zêhnî jî wê werina li wan hizirkirin û bi wan re kifşkirinên ku ew bi hizirî dibin wê yekser wê bandûra wan di wê çerçoveyê de wê, di temenekê objektîw de wê bi dîtîna û fahmkirina civakê a bi şewayekê wê bide dîyarkirin.

Aliyekê din jî wê bi têngîna felsefeya civaknasiyê re ku wê di wê rengê de wê bi civaknasîbûn û ankû bi navaroka xwe ya civaknasî re hatina fahmkirinê re ku wê bibê wê bi wê re wê çawa wê felsefeyê jî wê di reng û awayekê de wê, weke felsefeya civaknas wê di dîmenekê de wê, bikê pêvajoyên pêşketinê de. Di wê temenê de wê têtikiliya felsefeyê û civaknasiya civakê wê tenê wê weke têtikiliyek fahmkirina civaknasîyê a civakê wê nemênê. Ji wê zêdetirî wê, di çerçoveyek civaknasî de wê bi demezrendina temenê civakê re û bi wê re di dewama de wê bi felsefeyê re bûna weke felsefeyek civaknasî û bi wê re gihiştina awayekê fahmkirinê û pêvajoyên xwe yên fahmkirinê ku wê di wê rengê de jî wê bi jîyane civakê re wê bijî bê.

Felsefe wê, çendî ku wê bi wê re wê civaknasiya civakê wê kifşbikê û wê werênê ser ziman wê di dewama wê de wê civaknasiya xwe ya felsefeyî jî wê ji aliyekê din ve wê kifşbikê û wê pêşbixê. Di wê temenê de wê, felsefe wê ji têngînek ku wê tenê wê weke çerçoveyek fahmkirinê a bi gîyanê, hebûnê bi awayên ontolojikî û hwd wê zêdetirî wê weke têngînek nava jîyanê wê bi wê re wê, xwe di awayekê de wê, pêşkeve.

Wê dema ku em bahsa 'daketina felsefeyê li nava jîyanê dikin' em wê, li ser temenekê bi pêvajoyên wê yên pêşketinê ên bi wê rengê ên weke ku ew xwe digihênê rewşên fahmkirinê ên şenber ên ji nava jîyanê û hwd re wê bibê bê. Di wê temenê de wê di reng û awayekê de wê, pêvajoyên hizirkirinê ên li nava jîyanê wê di wê temenê de wê êdî wê mijarên ku wê di wê temenê de wê bi wê re wê werina ser ziman û wê werina fahmkirinê wê di reng û awayekê de wê ji nava jîyanê bi hebûna keseyetê, û hwd re wê bide dîyarkirin. Wê di wê temenê de wê dema ku wê felsefe wê bi temenekê wê, ji van aliyan ve wê aliyên civakî ên bi wan jîyankirinê û hwd wê li ser têngînek civaknasî û civakî re wê ji xwe re wê bikê mijar wê êdî wê temenê zanyariyên civaknasî, aliyên din ên civakî ku wê di nava wê de û wê bi wê re wê werina fahmkirinê jî wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê biafirênê. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, êdî wê weke ku wê ji nûve wê jîyan wê ji aliyekê ve wê were kifşkirin wê bi mijarên hizirkirinê û hwd re wê bi têtikilidanîna bi hizirkirinê û hwd re wê çerçoveyek hizirkirinê wê bi wê re wê biafirê.

Felsefe û mijarên jîyanî ên jîyane civakî û hwd wê di wê temenê de wê, di reng û awayekê de wê êdî wê bi hevnasînekê wê hevdû bidest fahmkirinê wê bikin. Ev şêwayê bi fahmkirinên felsefeyî ku wê bibin wê di wê temenê de wê, aqilê felsefeyê wê di temenekê şenber û rasyonal de wê, li ser temenekê bi fahmkirina azmûnên jîyankirinê û hwd re wê, xwe

êdî bidest hanîna li ser ziman wê bikê. Di demên hizirkirinê ên piştî ronansê û pê de wê, di awayekê de wê bi hizirkirinên weke li ser felsefeyê û hwd re wê mijarên weke çavkaniya zanînê, kirde, îdea, bûjen û hwd wê di wê temenê de wê, weke aliyna ku wê pêwîstîya bi wan ji nûve fahmkiirna wê hebê wê were dîtin. Di wê temenê de wê rengên hizirkirina felsefeya demên hemdem wê di wê temenê de wê bi jinûve salixkirina wan re wê di temenekê civakî û hwd re wê bi ali, element, dîyarde û fenemenên wê re wê were li wê hizirkirin.

Di aslê xwe de wê di wê temenê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê giirng wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, mijare hizirkirinê wê di wê temenê de wê dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di aslê xwe de wê, di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare çavkaniya civakî wê, di wê çerçoveyê de wê êdî wê bi wê re wê weke ku wê were li wê hizirkirin. Mijarên civakî wê di wê temenê de wê, êdî wê di wê temenê de wê bi wan wê jinûve wê were lê hizirkirin. Civak ku wê weke bi hebûna xwe ku wê were fahmkiriin di temenekê rasyonel û objektîwî de wê êdî wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê mirov dikarê wê bi wê re wê, di reng û awayekê de wê bi wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di aslê xwe de wê, di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare civakê wê, di wê rengê de wê, xwe di renekê de wê, êdî wê bi hizirkirinên nava wê re wê, li wê were li wê hizirkirin. Bi encamên felsefeyê ên li ser wê temenê ên bi hizirkiriinê re wê, civak wê, bi navaroka wê re wê ji aliyên weke rewîstê, rengên têtîhên bawerî, û hwd re wê, jinûve wê were li wan hizirkirin. Ev civaktiya ku wê were û pêşkeve û wê çerçoveya wê were bi hizirkirin wê têtîhên wê yên zêhnî wê li ser wê temenê wê êdî wê hin bi hin wê werina kifşkirin û wê bi wê re wê, werina pîretizekirin di nava jîyane wê de. Minaq wê, di wê temenê de wê, kes wê weke endamê civakê bê lê wê weke bi bawerî bê. Di wê temenê de wê, dema ku wê di wê temen de wê kes wê were lê hizirkirin wê bi têtînek dualiteyî wê vajiya wê têtîhê jî wê li wê were lê hizirkirin. Minaq weke ku wê, kes weke endamê civakê wê bi bawerî bê wê karibê di dewama wê de wê bêbawerî jî bijî. Yan jî wê bi baweriyek din a cihê wê, ew bijî.

Di demên hemdem de wê, li ser temenekê baweriyê rêvebir hewldanên kirina weke hev di zêhnê û baweriyekê de wê ne ji ber ku ew li civakê, kes û bawerîya wan û hwd di hizirkirin û ji kûlê wê ketina bin. Wê ji ber ku ew çawa wê bi wê têtîhê zêhnî wê di awayekê de wê di bin rêveberîya

xwe de wê bi xwe ve wê, girêbidin wê di wê temenê de wê di reng û awayekê de wê bi wê were lê hizirkirin. Di dewama wê de wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giirng wê di wê temenê de wê ber ve yekê wê ol wê di nava civakê de wê, di demên hemdem de wê ji têtînek baweriyê zêdetirî wê weke têtînek zêhnî ku ew di wê temenê de wê were istismarkirin bê.

Di van waran de wê êdî wê têtîliya hizir û civakê wê di temenekê de wê dema ku wê bi hevdû re wê hevnasinekê wê bikê wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê bi wê re wê xwe di reng û awayekê de wê bi wê re wê, bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê dema ku em bahsa mijara civakê bikin wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giirng wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê mijara civakê û hizirkirinê wê bi wê re wê êdî wê aliyên wê yên jîyanî û hizirî wê di wê temenê de wê, li ser temenekê wê bi wê li wê were lê hizirkirin. Nivîsandinên weke bi dîroka civakê û li ser temenekê lêgerînên bi 'kok' û ankû hewldanên kifşkirina bi 'xwezayê civakê' û hwd wê weke têtînna xûyî ên ku wê bi felsefe bi wan wê were lê hizirkirin bê. Di wê temenê de wê, civak wê, dema ku wê li wê were lê hizirkirin wê di wê temenê de wê li ser çî temenê wê were fahmkirin wê êdî wê bi wê re wê hewl bê dayin ku ew were fahmkirin. Çerçoveyên civakî wê bi wê re wê bi hizirî bi destûrî, ramyarî, dîrokî, rewîstî, civaknasî, derûnî, çandî, antropolojikî û hwd re wê weke van bi gelek aliyên din re jî wê ew hewl bê dayin ku ew were fahmkirin. Di wê temenê de wê êdî wê, temenê de wê têtîliyên nava civakê ên bi fahmkirinê wê di wê temenê de wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê pêşkevin.

Di wê temenê de wê astengiyên ku wê ji wê demê û pê de wê li pêşîya pêşketinê wê werina kifşkirin jî wê li ser wê temenê wê bi van aliyên ku me bi navkirin ên weke wan û hwd re wê di şewayekê de wê li wan wê were lê hizirkirin. Minaq wê dema ku wê destûrek wê were çêkirin ew destûr wê çawa wê sînorekê wê li pêşîya maf û azadiya mirov û weke xwe jîyankirinê û hwd wê dênê wê li wê were lê hizirkirin. Mijarên weke maf û azadiyê, serbestitîyê, pêşketina keseyetiyê û hwd wê, di wê temenê de wê, di reng û awayekê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê xwe bidiina dîyarkirin.

Di awayekê de wê hertimî wê pêşketin wê dualiyên wê yên di zikhev de wê, diçin wê hebin. Aliyê pêşî ku ew di awayekê de wê weke ku ew wê mijare ku ew bi wê ve alaquadar a wê bi wê re wê di reng û awayekê de

wê bê dîtin. Aliyê din jî wê di reng û awayekê de wê weke ku mirov wê dikarê wê fahmbikê wê bi aliyêwê hizra ku ew bi wê ve alaquadar a ku ew di xwe de wê çawa wê bi wê fahmkirina ku ew bi wê di xwe de çêdikê re wê çawa wê di xwe de wê bi şêwayekê wê xwe bigihênê awayekê fahmkirinê, rengê pêşketinê û hwd ê di wê rengê û awayekê de jî. Di wê temenê de wê ev wê, weke ku wê çawa wê di rengê de wê, minaq wê felsefe û ankû zanist wê mijarekê wê fahmbikê wê bi awayekê fenomenî wê pêşî wê tiştê wê bi zanîna wê bikê xwe û di xwe de wê, di rengê de wê, bigihênê li rengê fahmkirinê. Di dewama wê de wê bi wê re wê di reng û awa û şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman bê.

Di mijare zanistên civakî de wê, di wê temenê de wê ev wê baştirin wê bi wan re wê di dîmenekê de wê, weke ku mirov kifşbikê wê were dîtin. Di dewama wê de wê, dikarê wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare civakê wê di wê rengê de wê xwe bi wê re wê di rengê de wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê gotinek ku em di demên hemdem de wê bikardihênin a weke “biaqilbûnê” ku em wê dibêjin û ankû wê bi lêvdikin wê di wê de wê, li ser rengên wê yên fahmkirinê re wê di wê temenê de wê, di reng û awayekê de wê, bi zêdeyê wê, çerçoveyên wê yên hizirkirinê wê bi wê re wê, di şêwayekê de wê, bi wê re wê karibê were fahmkirin û were hanîn li ser ziman.

Di aslê xwe de wê, zanîn û rewş û ankû obje û şubje wê di wê temenê de wê, rengê têkiliya nava wan wê di wê temenê de wê, di rengê fahmkirina civakê bi rengên zanîna wê û awayên wê yên fahmkirinê ên di wê temenê de ku mirov bi wê fahmbikê re jî wê dikarê wê werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, zanîn wê di serî de wê, dema ku wê tiştê wê derkbikê wê bikê xwe. Wê xwe bikê wê. Di wê temenê de wê, çerçoveya wê ya hizirkirinê a bi zanîna wê biafirênê. Wê di wê temenê de wê têkiliya bi wê a bi hiş ku ew diafirê wê bi wê re wê, di nava têkiliya obje û şubjeyê û hwd de wê ew wê di reng û awayekê de wê êdî wê bi wê re wê weke ku wê were fahmkirin. Di wê rengê de wê mijare fahmkirinê û ankû mijare fahmkirina tiştê bi objeyîya wê re wê di wê temenê de wê, di şêwayekê de wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin. Aqil wê, di wê temenê de wê, dema ku em bi wê fahmdikin em pêşî divê ku wê hinekî wê zanîbin ku ew çi ya. Ew çi ya ku em bi wê fahmdikin. Di wê temenê de wê hingî bi wê mirov wê karibê xwe bigihênê temenekê wê yê fahmkirinê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê bi wê bihizirê

û wê werênê ser ziman. Mijare aqil û rewşên jîyanê û hebûnên ku ew hena wê di wê temenê de wê bi aqilkirina wan re wê, di wê temenê de wê weke fenomenên aqil wê derkkirina wan û di wê temenê de wê bi wan hizirkirina wan wê di wê temenê de wê bibê. Her tişta ku ew bi aqil hat derkkirin wê bi rengê ku ew çendî di dîmenekê de bi hûrgiliya xwe re mirov li wê bi aqil serwer a wê, bi wê ve girêdayî wê çerçoveya wê ya fahmkirinê wê di rengekê de wê, ew wê were fahmkirin. Di minaqe wêneyekê de wê dema ku mirov li wê dinerê ku wê gelek xweza, kes û hwd wê, di rewşekê de wê bi hevdû re wê werina dîtin. Lê her hûrgilên ku em di wê de kifşdikin wê karibin rengekê din ê fahmkirinê wê bi wê re wê di mejiyê me de ew bi me re çêbikê. Ev di rewşa civakê de jî wê wusa bê. Wê di wê temenê de wê, mijare hizirkirinê wê di wê temenê de wê li ser rewşa dîtbar a bi dîtinê û ya hûrgilkirinê weke di wê de bi kûrbûnê û hwd re wê wê, di wê temenê de wê di awayekê de wê ji hev re wê, di çerçoveya fahmkirinê de wê bê temen.

Çavkanî:

- *Jenkins, Richard (2002). *Foundations of Sociology*. London: Palgrave MacMillan.
- *Berger, Peter L. (1967). *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*
- *Lenski, Gerhard E. (1974). *Human Societies: An Introduction to Macrosociology*. New York: McGraw-Hill
- *Geuss, Raymond. (2005). *Outside Ethics*. Princeton: Princeton University
- *Press.Giddens, Anthony. (1984). *The Constitution of Society*. Cambridge: Polity Press
- *Gilpin, R. (2001). *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*. Princeton: Princeton University Press
- *Hagen, E. E. (1963) *On the Theory of Social Change*. Homewood, Ill.: Dorsey Press
- *Jepperson, Ronald. (2002). "Political Modernities: Disentangling Two Underlying Dimensions of International Differentiation. *Sociological Theory*
- *Katzenstein, P. J., ed. (1996). *The Culture of National Security*. New York: Columbia University Press
- *Luhmann, N. (1982). *The World Society as a Social System*. *International Journal of General Systems*
- *Meyer, J. W., Boli, J., Thomas, G. M., and Ramirez, F. O. (1997). *World Society and the Nation-State*. *American Journal of Sociology*
- *Pogge, Thomas. (1989). *Realizing Rawls*. Ithaca: Cornell University Press
- *Rawls, John. (1993). *Political Liberalism*. New York City: Columbia University Press
- *Romm, James. (1992). *The Edges of the Earth in Ancient Thought: Geography, Exploration and Fiction*. Princeton: Princeton University Press
- *Simmel. G. 1976 (1903). *The Metropolis and Mental Life*. New York: Free Press
- *Singer, Peter. (2011). *The Expanding Circle: Ethics, Evolution, and Moral Progress*. Princeton: Princeton University Press.

- *Spencer, H. (1896). The Study of Sociology. New York: D. Appleton
- *Wallerstein, I. M. 1974. The Modern World-System. New York, NY: Academic Press
- *Williams, Bernard. 2005. "In the Beginning was the Deed." In Williams In the Beginning was the Deed. Realism and Moralism in Political Argument. Ed. by Geoffrey Hawthorn. Princeton: Princeton University Press
- *Guttorm Fløistad(1991); Filosofi og vitenskap - fra renessansen til vår egen tid, Universitetsforlaget
- *Marks, Karl, Kapital 1,.
- * Jostein Gaarder(1991); Sofies verden: Roman om filosofiens historie, Aschehoug & Co

•
Abdusamet Yigit, kurdistan, cizira bota, 2010-11